

**Aleksandra
Kołodziejczyk**

Porozumienia w zakresie zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym w świetle prawa konkurencji – droga do karteli czy niezbędny środek ochrony środowiska?

ALEKSANDRA KOŁODZIEJCZYK

POROZUMIENIA W ZAKRESIE
ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
W ŁAŃCUCHU ŻYWNOŚCIOWYM
W ŚWIECIE PRAWA KONKURENCJI
– DROGA DO KARTELI CZY NIEZBĘDNY
ŚRODEK OCHRONY ŚRODOWISKA?

Warszawa 2022

Wydawnictwo powstało w ramach serii „Biblioteka UOKiK”. Niniejsza publikacja zwyciężyła w konkursie Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów na najlepszą pracę magisterską poświęconą ochronie konkurencji w edycji 2021/2022.

Wszelkie opinie wyrażone w niniejszym opracowaniu są osobistymi opiniami autora i nie mogą być utożsamiane ze stanowiskiem Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

Copyright @ 2022 Aleksandra Kołodziejczyk. Wszelkie prawa zastrzeżone.

Praca magisterska napisana pod kierunkiem naukowym prof. dr. hab. Roberta Grzeszczaka.

ISBN 978-83-64681-34-9

Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
pl. Powstańców Warszawy 1, 00-950 Warszawa
www.uokik.gov.pl

Skład i druk:
Drukarnia Piotra Włodarskiego
ul. Ksawerów 21
02-656 Warszawa
www.wlodarski.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Rozdział I. Prawo konkurencji a zrównoważony rozwój w łańcuchu żywnościowym	13
1.1. Wprowadzenie	13
1.2. Koncepcja zrównoważonego rozwoju w prawie Unii Europejskiej	15
1.2.1. Pojęcie zrównoważonego rozwoju i jego cele	15
1.2.2. Cele prawa żywnościowego	17
1.2.2.1. Ochrona człowieka i konsumenta oraz uczciwych praktyk w handlu żywnością	19
1.2.2.2. Ochrona środowiska i zwierząt	20
1.2.3. Zrównoważony rozwój w łańcuchu żywnościowym	21
1.3. Prawo konkurencji w kontekście zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym	23
1.3.1. Cele prawa konkurencji	23
1.3.2. Obszary zachodzenia na siebie dwóch zagadnień	25
1.4. Podsumowanie	26
Rozdział II. Porozumienia ograniczające konkurencję w prawie UE w świetle korzyści pozaekonomicznych	28
2.1. Wprowadzenie	28
2.2. Pojęcie porozumień na gruncie przepisów europejskich	28
2.3. Ekonomizacja prawa konkurencji	30
2.4. Wyłączenia spod zakazu zawierania antykonkurencyjnych porozumień ...	34
2.4.1. Artykuł 101 ustęp 3 TFUE oraz trudność jego stosowania	34
2.4.2. Elementy pozaekonomiczne w ocenie porozumień	36
2.4.3. Doktryna niezbędnych ograniczeń (ancillary restraints)	40

2.5. Wpływ kryzysu zdrowotnego na prawo konkurencji	42
2.5.1. Działania państw oraz Unii Europejskiej	43
2.5.2. Zagrożenia związane z rozluźnieniem reguł konkurencji oraz wprowadzeniem aspektów pozaekonomicznych do oceny porozumień	45
2.6. Podsumowanie	46
Rozdział III. Porozumienia w łańcuchu żywnościowym oraz znaczenie prawa żywnościowego w ich ocenie	48
3.1. Wprowadzenie	48
3.2. Rozwój prawa żywnościowego w UE	48
3.3. Zakres podmiotowy i przedmiotowy porozumień w łańcuchu żywnościowym	51
3.3.1. Podmiot działający na rynku spożywczym	51
3.3.2. Przedmiot porozumień	53
3.4. Wpływ stosowania prawa żywnościowego w ocenie porozumień w łańcuchu żywnościowym	55
3.5. Podsumowanie	57
Rozdział IV. Porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym	59
4.1. Wprowadzenie	59
4.2. Potrzeba zmian w kontekście kryzysu klimatycznego	59
4.3. Case studies	60
4.3.1. Chicken of Tomorrow.....	61
4.3.2. Amazon Soy Moratorium	65
4.4. Sytuacja rynkowa - perspektywy zmian	67
4.4.1. Działania przedsiębiorców	68
4.4.2. Działania Komisji Europejskiej oraz organów krajowych dotyczące sustainability agreements i ich oceny	70
4.5. Podsumowanie	71

Zakończenie	73
Bibliografia	76
Orzecznictwo	80
Pozostałe źródła	82
Spis tabel i rysunków	86

Wykaz skrótów

ACEA - Europejskie Stowarzyszenie Producentów Samochodów (ang. Association of European Automobile Manufacturers)

ACM - Niderlandzki Urząd Antymonopolowy (ang. Authority for Consumers & Markets)

ASM - *Amazon Soy Moratorium*

CBL - Holenderskie Stowarzyszenie Detalistów Żywności

Dz. Urz. - Dziennik Urzędowy

ECN - Europejska Sieć Konkurencji

EFSA - Europejski Urząd Bezpieczeństwa Żywności (ang. European Food Safety Authority)

EFTA - European Free Trade Association

ELCI - European Case Law Identifier

FTAO - Fair Trade Advocacy Office

GMO - organizm modyfikowany genetycznie (ang. *genetically modified organism*)

GTS - Grupo de Trabalho de Soja

HCC - Grecka Komisja ds. Konkurencji (ang. Hellenic Competition Commission)

IPOP - *Palm Oil Pledge*

KE, Komisja - Komisja Europejska

KPP - karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.U.UE.C. z 2007 r. Nr 303, str. 1 z późn. zm.).

KPPU - Indonezyjski Organ Antymonopolowy (ang. Business Competition Supervisory Commission)

MfE - Medicines for Europe

NCA - narodowy organ antymonopolowy (ang. *national competition authority*)

O.J. - Official Journal

Prawo Ochrony Środowiska - *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1219 z późn. zm.).

Prawo Przedsiębiorców - *Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców* (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 162).

Prezes, Prezes UOKiK - Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów

Prezes RM - Prezes Rady Ministrów

Rozporządzenie 1/2003 - *Rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82 Traktatu*

Rozporządzenie 1169/2011 - Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1169/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1924/2006 i (WE) nr 1925/2006 oraz uchylenia dyrektywy Komisji 87/250/EWG, dyrektywy Rady 90/496/EWG, dyrektywy Komisji 1999/10/WE, dyrektywy 2000/13/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, dyrektyw Komisji 2002/67/WE i 2008/5/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) nr 608/2004 (Dz.U.UE.L. z 2011 r. Nr 304, str. 18 z późn. zm.).

Rozporządzenie 1332/2008 - Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1332/2008 z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie enzymów spożywczych, zmieniające dyrektywę Rady 83/417/EWG, rozporządzenie Rady (WE) nr 1493/1999, dyrektywę 2000/13/WE, dyrektywę Rady 2001/112/WE oraz rozporządzenie (WE) nr 258/97 (Dz.U.UE.L. z 2008 r. Nr 354, str. 7 z późn. zm.).

Rozporządzenie 1333/2008 - Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1333/2008 z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie dodatków do żywności (Dz.U.UE.L. z 2008 r. Nr 354, str. 16 z późn. zm.).

Rozporządzenie 1334/2008 - Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1334/2008 z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie środków aromatyzujących i niektórych składników żywności o właściwościach aromatyzujących do użycia w oraz na środkach spożywczych oraz zmieniające rozporządzenie Rady (EWG) nr 1601/91, rozporządzenia (WE) nr 2232/96 oraz (WE) nr 110/2008 oraz dyrektywę 2000/13/WE (Dz.U.UE.L. z 2008 r. Nr 354, str. 34 z późn. zm.).

Rozporządzenie 178/2002 - Rozporządzenie (WE) nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r. ustanawiające ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołujące Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiające procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności (Dz.U.UE.L. z 2002 r. Nr 31, str. 1 z późn. zm.).

Rozporządzenie 852/2004 - Rozporządzenie (WE) nr 852/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie higieny środków spożywczych (Dz.U.UE.L. z 2004 r. Nr 139, str. 1 z późn. zm.).

Rozporządzenie 852/2004 - Rozporządzenie (WE) nr 852/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie higieny środków spożywczych (Dz.U.UE.L. z 2004 r. Nr 139, str. 1 z późn. zm.).

Rozporządzenie 853/2004 - Rozporządzenie (WE) nr 853/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiające szczególne przepisy dotyczące higieny w odniesieniu do żywności pochodzenia zwierzęcego (Dz.U.UE.L. z 2004 r. Nr 139, str. 55 z późn. zm.).

Rozporządzenie 854/2004 - Rozporządzenie (WE) nr 854/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiające szczególne przepisy dotyczące organizacji urzędowych kontroli w odniesieniu do produktów pochodzenia zwierzęcego przeznaczonych do spożycia przez ludzi (Dz.U.UE.L. z 2004 r. Nr 139, str. 206 z późn. zm.).

Rozporządzenie 882/2004 - Rozporządzenie (WE) nr 882/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie kontroli urzędowych przeprowa-

dzanych w celu sprawdzenia zgodności z prawem paszowym i żywnościowym oraz regulacjami dotyczącymi zdrowia zwierząt i dobrostanu zwierząt (Dz.U.UE.L. z 2004 r. Nr 165, str. 1 z późn. zm.).

RPO - Rzecznik Praw Obywatelskich

RTRS - Okrągły Stół ds. Odpowiedzialnego Sektora Soi (ang. *Roundtable for Responsible Soy*)

SDG - United Nations Sustainable Development Goals

SOKiK - Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów

TFUE - Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, OJ C 326, 26.10.2012, s. 47-390.

Trybunał, TSUE - Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

TUE - Traktat o Unii Europejskiej OJ C 326, 26.10.2012, s. 13-390.

TUWE - Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Dz.U. C 321E z 29.12.2006 r.

UE, Unia - Unia Europejska

UNEP - Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych (ang. *United Nations Environmental Programme*)

UOKiK - Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów

Ustawa o bezpieczeństwie żywności i żywienia - Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 2021 z późn. zm.).

Ustawa, u.o.k.i.k. - Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1076 z późn. zm.).

Temat niniejszej pracy magisterskiej powstał w związku z moim zamiłowaniem do interdyscyplinarnego patrzenia na tworzenie i stosowanie prawa oraz poczucia, że podejście to nie znajduje odzwierciedlenia w praktyce. W związku jednak z kryzysem klimatycznym, który jest już faktem, konieczne wydaje się wdrożenie holistycznego regulowania prawa - usytuowanie zrównoważonego rozwoju w centrum wszystkich polityk jest czymś, co powinno być teraz priorytetem - tak na poziomie działania UE, państw członkowskich, jak i ogólnosiwiatowych organizacji. Mimo iż zadaniem prawa jest regulowanie stosunków społecznych, uwzględniających rozwój, często nie jest ono w stanie odpowiedzieć na pojawiające się problemy w odpowiednim momencie. Rozwój wielu gałęzi prawnych (np. prawa ochrony środowiska) dyktowany był i napędzany przez kolejne katastrofy¹. W związku z postępującymi zmianami klimatycznymi, traktując posiadanie konkretnej wiedzy m.in. jako obowiązek podejmowania trudnych tematów, analizę przeprowadzoną w niniejszej pracy magisterskiej traktuję jako jeden z wielu wkładów dążących do tego, by konieczne zmiany nastąpiły, zanim będzie na to zbyt późno.

Podstawowymi celami pracy są badanie oraz analiza założeń, celów i zasad prawa konkurencji, prawa żywnościowego oraz zrównoważonego rozwoju, a także późniejsza próba zderzenia ich ze sobą. Dziedziny te, pozornie odległe od siebie, coraz częściej są aplikowane (lub powinny być) przy wystąpieniu konkretnych działań rynkowych, a w kontekście tej pracy - porozumień z zakresu zrównoważonego rozwoju.

Główne obszary badań i pytania, które stanęły przede mną, dotyczą przede wszystkim tego: (1) jak duże znaczenie mają aspekty ekonomiczne i pozaekonomiczne w ocenie porozumień między przedsiębiorcami; (2) czy podstawowe cele prawa konkurencji, prawa żywnościowego oraz zrównoważonego rozwoju są zbieżne, czy może sprzeczne ze sobą; (3) jaki jest zakres rozumienia *porozumień w łańcuchu żywnościowym*; (4) czy prawo żywnościowe i charakterystyka łańcucha żywnościowego powinny mieć wpływ na ocenę porozumień w łańcuchu żywnościowym; (5) jaki wpływ na ocenę porozumień ma (lub powinno mieć) prawo żywnościowe; (6) czy ekonomizacja prawa konkurencji jest zjawiskiem pozytywnym; (7) czy prawo konkurencji jest czynnikiem hamującym wdrażanie *sustainability agreements*; (8) dlaczego porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju są środkiem adekwatnym dla wprowadzania szybkich i znaczących (pozytywnych) zmian w związku z kryzysem klimatycznym; (9) czy potrzebne są zmiany w prawodawstwie dotyczącym polityki prawa konkurencji i praktyce decyzyjnej organów antymonopolowych.

Niniejsza praca, w związku z postawionymi pytaniami i obszarami do zbadania, przeprowadza czytelnika przez całość zagadnień i analizy potrzebnej do odpowiedzi na powyższe. Rozdział pierwszy wprowadza w aksjologię, która legła u podstaw prawa konkurencji, prawa żywnościowego oraz zrównoważonego rozwoju. Pokazuje, jak, przynajmniej pozornie, odmiennie rozumiane są w ich ramach wartości wpływające na kształt regulacji. Analiza ta pozwala na wstępne określenie, w jakim stopniu mogą pojawić się rozbieżności między analizowanymi obszarami, które bezpośrednio wpływają na nie tylko tworzenie prawa, ale również jego stosowanie.

1 B. Ziembicki, *Zrównoważony rozwój z perspektywy prawa międzynarodowego i europejskiego*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 452, 2016, str. 151.

Rozdział II wprowadza podstawowe pojęcia związane z prawem konkurencji na poziomie Unii Europejskiej i przedstawia sposób, w jaki badane są porozumienia zawierane przez przedsiębiorców. W sposób szczególny skupiłam się w jego ramach nad analizą wpływu aspektów pozaekonomicznych na legalizację kolektywnych działań podmiotów rynkowych, głównie w związku ze zbadaniem praktyki decyzyjnej KE oraz orzecznictwa TSUE dotyczącego stosowania art. 101 (3) TFUE. W jego ramach prowadzę również rozważania dotyczące doktryny niezbędnych ograniczeń. W związku z refleksją, że to głównie ekonomiczne aspekty brane są pod uwagę (czy też mają faktyczny wpływ) w ramach oceny organów antymonopolowych, opisuję rozluźnienie zasad konkurencji (tj. możliwość wchodzenia w potencjalnie antykonkurencyjne porozumienia) w związku z pandemią COVID-19. To ostatnie pokazuje, że podobne mechanizmy mogłyby mieć zastosowanie w przypadku *sustainability agreements*.

Rozdział III wprowadza do pracy element najbardziej dla mnie interesujący, a zarazem innowacyjny. W ramach *reaserchu*, który stanowił podstawę dla wyszukania źródeł do niniejszej pracy magisterskiej oraz określenia stanu wiedzy w dziedzinie, nie udało mi się znaleźć publikacji, w ramach których prowadzona byłaby analiza i podjęta refleksja zderzająca ze sobą prawo żywnościowe oraz prawo konkurencji. W ramach tej jednostki redakcyjnej przybliżam historię rozwoju prawa żywnościowego w Unii Europejskiej, ponieważ aspekt ten ma ogromne znaczenie dla dzisiejszej percepcji regulacji go kształtujących, jak również kierunków dalszego rozwoju. Rozdział zawiera również wyznaczenie zakresu pojęcia *porozumienia w łańcuchu żywnościowym* od strony podmiotowej i przedmiotowej oraz określenia wpływu stosowania prawa żywnościowego w ocenie wspólnych działań przedsiębiorców.

Rozdział IV stanowi przede wszystkim analizę *case studies*, pokazując, jak różne podejście do porozumień z zakresu zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym ma bezpośredni wpływ na podmioty działające w *food chain*, stan środowiska i dobrostan zwierząt. Opisanie dwóch przypadków porozumień jest dla mnie „stołem operacyjnym” pozwalającym na krytyczną analizę przeprowadzonego przez ACM rozumowania w związku z projektem *Chicken of Tomorrow*, który przez negatywną ocenę organu nie miał możliwości wejścia w życie. Poza tym, jak sądzę, niezwykle ciekawym elementem rozdział przedstawia perspektywy zmian wynikające z działań tak organów antymonopolowych (KE i krajowych), jak i przedsiębiorców działających na rynku, przede wszystkim żywnościowym.

Na podstawowe dla tej pracy magisterskiej pytanie, czy prawo konkurencji może być środkiem prowadzącym do wdrożenia zrównoważonego rozwoju, wydaje mi się, że odpowiedź jest twierdząca. Dosyć daleko idąca teza, że w związku z tym, że funkcjonowanie biznesu ma ogromny wpływ na poziom korzystania z praw człowieka, a konkurencja odgrywa ważną rolę w europejskiej gospodarce, to tym samym konkurencja wpływa na stan przestrzegania praw człowieka w jakimś stopniu jest prawdziwa². Prawo konkurencji nie jest w stanie rozwiązać wszystkich problemów, które się pojawiają, ale nie może być też argumentem do tego, by nie podejmować działań w ogóle lub podejmować tylko ograniczone działania - polityka konkurencji powinna być jednym z elementów rozwiązania problemu, a nie przyczyniającym się do jego powiększenia.

2 D.S. Abril, *Antitrust, Sustainability and Living Wages/Living Incomes*, Competition Policy International, 2020. <https://www.competitionpolicyinternational.com/antitrust-sustainability-and-living-wages-living-incomes/> (dostęp do źródła: 21.02.2020 r.).

W celu uzyskania pełni oglądu mojego wywodu konieczne będzie przedstawienie kilku założeń tej pracy, które zasygnalizowane na początku pozwolą na lepsze jej zrozumienie bądź pozwolą na uniknięcie wysunięcia pewnych zarzutów. Chciałabym zacząć przede wszystkim od wykorzystywanych przeze mnie haseł: *prawo UE* oraz *prawo europejskie*. Co do zasady nie są one równoznaczne - pierwsze z nich odnosi się do całości porządku prawnego, który powstał w ramach organizacji, jaką jest Unia Europejska. Drugie związane jest natomiast z całym kontynentem europejskim, w oderwaniu od konkretnych struktur, inicjatyw czy organizacji właśnie, ponieważ zbiera całość dorobku prawnego, który na tym kontynencie powstał. W związku jednak z pewnym, aczkolwiek uzasadnionym w założeniu, uproszczeniem haseł tych będę używała zamiennie w całości pracy i oba rozumiałam jako prawo Unii Europejskiej.

W związku z opieraniem się na Traktatach założycielskich UE, a przede wszystkim dzisiejszym artykule 101 TFUE, muszę zaznaczyć niejednołitość jego nazewnictwa. Związane jest to ze zmianami, które miały miejsce na przestrzeni lat w związku z ewoluowaniem i ze zmianą kształtu dzisiejszej Unii Europejskiej. Sytuacja rozbieżności w numerze artykułu będzie mieć miejsce w przypadku cytowania starszych publikacji, decyzji czy wyroków. Zatem za zbieżny z treścią dzisiejszej normy wynikającej z art. 101 TFUE będzie art. 81 TWE. Natomiast w przypadku odniesień do art. 85 TWE chodzi o dzisiejszy art. 105 TFUE.

Niniejsza praca dotyczy zagadnień ściśle związanych z prawem UE, co wynika z charakteru regulacji, które w niej badam oraz analizuję. W związku jednak z faktem, że część uprawnień wynikających z europejskiego prawa konkurencji wykonują organy krajowe oraz możliwością tworzenia regulacji swoistych dla poszczególnych państw członkowskich, dotyczących *competition*, będę czasem odnosić się do praktyki decyzyjnej, np. UOKiK. Tematem pracy nie jest oczywiście badanie zależności między reżimem prawa UE a krajowym, jak również zależności między regulacjami krajowymi, kwestią pierwszeństwa stosowania itp., nie mniej treść norm, które funkcjonują w poszczególnych jurysdykcjach, jest nie tylko zbliżona, ale również działania organów antymonopolowych są stosunkowo zbieżne. Zatem odwołań do praktyki decyzyjnej, wyroków czy doktryny innej niż związanej ze stosowaniem prawa UE przez instytucje ściśle z nią związane (tj. KE oraz TSUE) dokonuję dla wzmocnienia pewnych tez czy pokazania, jak silne są konkretne trendy na kontynencie europejskim (znowu w rozumieniu UE).

Dochodząc do zagadnień związanych z prawem żywnościowym i *food chain* jako takim, pragnę zaznaczyć, że co do zasady podstawowym tłumaczeniem, które przyjmuję dla tego ostatniego, jest łańcuch żywnościowy. W sytuacji gdy w pracy pojawia się *łańcuch spożywczy*, mimo iż występują pewne kontrowersje dotyczące zamienności ich stosowania, mam na myśli łańcuch żywnościowy. Podkreślenia wymaga również fakt, że w przypadku odnoszenia się do porozumień na rynku spożywczym mam na myśli porozumienia, które mają miejsce w ramach łańcucha żywnościowego.

Ostatnim elementem wymagającym pewnego wprowadzenia są tytułowe porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju. Zachodnia literatura posługuje się *sustainability agreements*, opisując kolektywne działania przedsiębiorców mające na celu dążenie do urzeczywistnienia zrównoważonego rozwoju oceniane w świetle prawa konkurencji. Uznałam, że powyższe tłumaczenie, choć nieidealne, najbliższej odda charakter tego, czym zajmuje się zachodnia doktryna. W polskim piśmiennictwie nie

udało mi się zidentyfikować żadnych odniesień do powyższej konstrukcji, a zatem konieczne było własne jej przetłumaczenie.

Tworząc poniższą pracę magisterską, miałam możliwość oparcia się na stosunkowo szerokiej bazie publikacji, w różnym stopniu traktujących o zrównoważonym rozwoju w prawie konkurencji. Wart podkreślenia jest jednak fakt, że większość znalezionych przeze mnie pozycji to pozycje zagraniczne - polska doktryna na ten moment nie podjęła szerszej debaty w powyższym zakresie. Niemniej i te zagraniczne są raczej dosyć ogólne - głównym atutem pracy i wkładem w stan dzisiejszych badań jest zanalizowanie porozumień z zakresu zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym. W ramach pracy badam, jak w ogóle mogą być oceniane *sustainability agreements* w świetle prawa konkurencji, z dodaniem elementu żywnościowego - przedstawieniem specyfiki tak prawnej, jak i faktycznej funkcjonowania tego rynku, które to aspekty bezpośrednio powinny wpływać na sposób oceny organów antymonopolowych.

Metodologie badań wykorzystane w pracy to: (1) metoda formalno-dogmatyczna - stosowana przy analizie przepisów prawa, (2) metoda prawno-teoretyczna - stosowana przy analizie dorobku doktryny oraz (3) prawno-porównawcza - stosowana przy porównywaniu poszczególnych aktów prawa.

Rozdział I.

Prawo konkurencji a zrównoważony rozwój w łańcuchu żywnościowym

1.1. Wprowadzenie

Odmienność postrzegania prawa konkurencji od koncepcji zrównoważonego rozwoju jest niezwykle istotna i odbywa się na poziomie już samych ich celów. Należy zacząć przede wszystkim od tego, że regulacje prawne nieczęsto są tworzone w sposób pozwalający na szerokie i holistyczne ujęcie zagadnienia. Mimo iż „system prawa, tworzony przez kolejne rozstrzygnięcia prawodawcze, powinien być spójny i stabilny, znajdować uzasadnienie w zespole powszechnie uznawanych wartości, być funkcjonalny i przejrzyste skonstruowany”³, to sytuacja taka ma miejsce niezwykle rzadko.

Już w samym rozporządzeniu Prezesa RM dotyczącym zasad dobrej legislacji⁴ paragraf pierwszy zawiera wytyczne, których wzięcie pod uwagę jest konieczne jeszcze na etapie przed utworzeniem projektu ustawy. Wymienia on m.in.: zbadanie stosunków społecznych oraz stanu prawnego (tak na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym) w danej dziedzinie, analizę możliwości podjęcia środków interwencji przez władzę publiczną innych niż ustawa, określenie przewidywanych skutków społecznych, gospodarczych organizacyjnych, prawnych i finansowych każdego z rozważanych rozwiązań oraz zasięgnięcie opinii podmiotów objętych zakresem interwencji organów władzy publicznej.

Również w Unii Europejskiej można dostrzec intensyfikację działań dla tworzenia lepszego prawa⁵. W ramach komunikatu dotyczącego tego zagadnienia⁶ jako podstawa dobrej legislacji wymieniane są chociażby szeroka analiza skutków przyjmowanego rozwiązania, dotycząca m.in. aspektów ekonomicznych, społecznych, środowiskowych, i konieczność wzięcia ich pod uwagę przy tworzeniu projektów aktów prawnych⁷. Na poziomie UE „wprowadzenie zasad lepszego stanowienia prawa miało swoje źródło w dążeniu do [...] ugruntowania zrównoważonego rozwoju w procesie kształtowania unijnej polityki poprzez całościowe uwzględnianie skutków gospodarczych, społecznych i środowiskowych”⁸. Oczywiście jest, że skutkiem oparcia się na błędnych danych, biorąc pod uwagę zbyt małą ich ilość czy wyznaczając nieodpowiednie cele, będzie wydanie złego aktu prawnego, niespełniającego wyznaczonych

3 S. Wronkowska, *Na czym polega dobra legislacja?*, „Przegląd Legislacyjny”, 2002, nr 1, s. 9-24.

4 Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 283), §1.

5 Zob. np.: R. Grzeszczak, *Lepsze tworzenie prawa Unii Europejskiej* [w:] *Dobre prawo, złe prawo - w kręgu myśli Gustawa Radbrucha*, P. Mochnaczewski, A. Kociotek-Pęksa [red.], Wydawnictwo Szkoły im. M. Chodakowskiej w Warszawie, Warszawa 2009, s. 106-121.

6 Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z dnia 15 kwietnia 2019 r.: *Lepsze stanowienie prawa: podsumowanie dotychczasowych osiągnięć i utrzymanie dalszego zaangażowania*, COM(2019) 178 final.

7 *Ibidem*, str. 25.

8 Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z dnia 15 kwietnia 2019 r.: *Lepsze... op. cit.*, str. 1.

mu zadań, „niezależnie od tego, jak sprawnie pod względem techniki prawodawczej zostały te cele zrealizowane”⁹. Szybko zmieniające się realia gospodarcze i społeczne, rozwój technologii czy degradacja środowiska to aspekty, które powinny znaleźć odzwierciedlenie w obowiązującym prawie, bez którego dążenie do *sustainable development* będzie znacząco utrudnione. Mimo to najczęściej występującą sytuacją jest taka, w której prawo reguluje dany wycinek rzeczywistości, a prawodawcy zazwyczaj nie biorą pod uwagę wielu istotnych aspektów, które powinny wpływać na jego kształt. Interdyscyplinarne podejście jest natomiast wpisane w koncepcję zrównoważonego rozwoju w związku z jego charakterem, zasadami i celami. Już na poziomie definiowania tego pojęcia widać, jak wiele różnych dziedzin nauki prowadzi refleksje na jej temat - od przyrodniczych, przez ekonomiczne, po społeczne.

Innym istotnym aspektem różnicującym *sustainability* od prawa konkurencji jest to, gdzie postawione są akcenty ich analizy. Podstawą dla *competition*, kształtu aktów regulujących tę niszę, o czym będzie mowa poniżej oraz w rozdziale 2, jest przede wszystkim ekonomia, możliwość przeliczenia pewnych działań na konkretne wyniki finansowe. Stąd też mówi się o zjawisku ekonomizacji prawa konkurencji. Natomiast w przypadku zrównoważonego rozwoju sytuacja jest diametralnie inna - bardzo wiele zasad czy postulatów jest opartych na klauzulach generalnych, pojęciach niedookreślonych, takich jak: sprawiedliwość, solidarność, dobrobyt czy bezpieczeństwo, a aspekty ekonomiczne niejednokrotnie są uważane za drugoplanowe lub wręcz nieistotne.

Ważnym elementem jest również reżim, w jakim obowiązują - prawo konkurencji jest prawem stanowionym, pozytywnym, które przybrało kształt różnorodnych regulacji (rozporządzeń i dyrektyw na szczeblu europejskim oraz ustaw i rozporządzeń na szczeblu krajowym), jak również innych „miękkich” narzędzi, mających na celu wpływ na działania przedsiębiorców oraz organów administracji publicznej. Natomiast całość zasad związanych ze zrównoważonym rozwojem jest koncepcją, którą powinno się w jak największym stopniu realizować - nie mniej stopniowo i powoli wprowadzana do regulacji prawnych ma mniejsze pole do obrony przed rozrośniętym systemem szczegółowych regulacji oraz rozwiniętej praktyki administracyjno-sądowej z zakresu prawa konkurencji.

W związku z tematyką tej pracy przedstawię poniżej również zarys celów prawa żywnościowego, rozwijając zagadnienie w rozdziale III. Kształt regulacji dotyczących tego wrażliwego rynku w zbliżony do *sustainability* sposób identyfikuje problemy, wyzwania i zagrożenia, a w związku z tym jest w dużo większym stopniu kompatybilna. Powoduje to, że dylematy powstające na linii prawo żywnościowe - prawo konkurencji są zbliżone, a w związku z problemem analizowanym w pracy magisterskiej ważne będzie, by stwierdzić, jak powstałe konflikty powinny zostać rozwiązane¹⁰.

Poniższe badanie i analiza dotyczące celów tych dziedzin mają za zadanie pokazać, w jakich okolicznościach może dojść do sytuacji, w których potrzebne będzie ważne jednych i drugich oraz przedstawienie, jak trudne może być dokonanie rozstrzygnięcia w konkretnej sprawie zawistej przed organem antymonopolowym - może się bowiem zdarzać, że przeważenie jednych zasad nad drugimi będzie prowadzić do rozwiązań sprzecznych z podstawowymi celami drugiej z dziedzin.

9 G. Wierczyński, *Komentarz do rozporządzenia w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”* [w:] *Redagowanie i ogłaszanie aktów normatywnych. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2016, § 1.

10 Szerzej na ten temat w III rozdziale pracy magisterskiej.

1.2. Koncepcja zrównoważonego rozwoju w prawie Unii Europejskiej

By móc zasygnalizować przejawy tytułowej koncepcji, konieczne jest odniesienie się do jej rozwoju i podstawowych założeń, przede wszystkim w wymiarze międzynarodowym. Jest to koncepcja złożona i dynamiczna, rozwijająca się od wielu lat, jak również często zmieniająca się - dostosowująca się do zastanych realiów i problemów. W działalności UE często pojawia się jako cel do urzeczywistnienia, a w ostatnich latach coraz częściej zaczyna zajmować centralny punkt debaty dotyczący różnych polityk unijnych¹¹.

W związku z tematyką pracy najważniejsze jest dla mnie zbadanie *sustainability* z punktu widzenia łańcucha żywnościowego i zderzenie celów wytyczanych w tym zakresie z prawem konkurencji, które jako ściśle zekonomizowana dziedzina może stanowić element hamujący dla wdrażania koncepcji zrównoważonego *food chain*.

1.2.1. Pojęcie zrównoważonego rozwoju i jego cele

Pojęcie zrównoważonego rozwoju, szczególnie w ostatnim czasie, pojawia się coraz częściej, w coraz to różniejszych kontekstach, a jest już wykorzystywane właściwie w każdej możliwej dziedzinie. Pojęcie to jednak ewoluowało na przestrzeni czasu, a i aktualnie wiele kwestii z nim związanych jest niejednoznacznych i dyskusyjnych. W doktrynie pojawiają się jednak głosy, że bardzo szczegółowe i konkretne jego definiowanie nie jest pożądane ze względu na „dynamiczny, zmieniający się w czasie i przestrzeni charakter idei”, a także związane z tym niebezpieczeństwo jej nadmiernej instrumentalizacji¹². Moim celem jest ogólne zarysowanie ram i przybliżenie oraz przeanalizowanie podstawowych elementów z nią związanych.

W związku z bardzo szerokim zakresem tego pojęcia oraz wyżej zaznaczonymi niejednoznacznościami jego genezy można poszukiwać w bardzo różnych, niekiedy odległych od siebie dziedzinach nauki, również społecznych i ekonomicznych. Zaznacza się, że wpływów na tę koncepcję można doszukiwać się w: leśnictwie, rybołówstwie, literaturze związanej z ochroną środowiska, społecznej nauce Kościoła Rzymskokatolickiego, a nawet w tym, że ideę tę można wywieść już z najbardziej starożytnych myśli¹³.

W szerszym kontekście pojawiła się ona już w latach 70 ubiegłego wieku. Można ją znaleźć w dokumentach powiązanych z działaniem Organizacji Narodów Zjednoczonych, a ściślej mówiąc w agendzie Programu Środowiskowego Organizacji Narodów

11 Np. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/852 z dnia 18 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia ram ułatwiających zrównoważone inwestycje, zmieniające rozporządzenie (UE) 2019/2088, OJ L 198, 22.6.2020, p. 13-43; Towards a Sustainable Food System, Scientific Advice System, Group of Chief Scientific Advisors, Scientific Opinion No. 8, Marzec 2020.

12 M.M. Kenig-Witkowska, *Koncepcja „sustainable development” w prawie międzynarodowym*, „Państwo i Prawo”, 1998, str. 47.

13 Z. Bukowski, *Zrównoważony Rozwój w Systemie Prawa*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2009, str. 24

Zjednoczonych (ang. *United Nations Environmental Programme*)¹⁴. Zgodnie z jej treścią społeczeństwo, które realizuje koncepcję zrównoważonego rozwoju, to „społeczeństwo uznające nadrzędność wymogów ekologicznych, które nie mogą być zakłócone przez wzrost cywilizacji oraz rozwój kulturalny i gospodarczy, zdolne do samosterowania swoim rozwojem w celu utrzymania homeostazy i symbiozy z przyrodą, a więc respektując oszczędną produkcję i konsumpcję oraz wykorzystanie odpadów, dbające o przyszłościowe konsekwencje podejmowanych działań, a więc także o potrzeby i zdrowie przyszłych pokoleń”¹⁵.

Później koncepcja ta została poruszona w 1983 roku w ramach prac Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju (tzw. Komisja Brundtland). Wypracowana w jej ramach definicja zrównoważonego rozwoju, tj. „zaspokojenie potrzeb i aspiracji dzisiejszego pokolenia, niepozbawiające przyszłych pokoleń możliwości zaspokajania ich potrzeb”, jest najczęściej spotykaną, ale zarazem dalece nieidealną definicją. Takie ujęcie sprawy jest zbyt ogólne oraz skupiające się przede wszystkim na aspekcie konsumpcyjnym¹⁶. Jako że pojęcie to jest wieloelementowe, w zależności od konkretnych potrzeb, pewne jego aspekty mogą być mocniej podkreślane i eksponowane. Biorąc jednak pod uwagę różne spotykane definicje, można zauważyć pewne elementy wspólne i stałe dla wszystkich, tj. że zrównoważony rozwój to swoisty rozwój społeczno-gospodarczy, gdzie istotnym elementem jest zaspokojenie potrzeb ludzkich z jednoczesną troską o ochronę środowiska¹⁷.

Aspektem, który wymaga podkreślenia, jest kwestia międzypokoleniowej sprawiedliwości. W koncepcji zrównoważonego rozwoju czas jest bardzo istotnym elementem - działania podjęte dzisiaj mają oddziaływać nie tylko na zastaną rzeczywistość, ale również w przewidywalny sposób promieniować na przyszłość, ujętą przynajmniej jako okres obejmujący życie kolejnego pokolenia¹⁸. Takie ujęcie rozwoju znajduje wielu zwolenników, ale pojawiają się również głosy krytyczne - przede wszystkim związane z niemożnością przewidzenia konsekwencji pewnych zdarzeń w tak odległej perspektywie, a także problematyczność określenia podmiotów, których prawa i obowiązki będą kształtowane¹⁹. Takie ujęcie sprawiedliwości nie jest jednak jedynym - podkreśla się również istotność sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej, tzn. umożliwienie różnym społecznościom korzystania z zasobów na równym poziomie. Oba jej oblicza są ze sobą ściśle powiązane, ponieważ działania mające sprzyjać realizowaniu jednej mogą być rażąco niesłuszne z punktu widzenia drugiej - nakaz zahamowania rozwoju oraz konsumpcji w krajach o niższym poziomie zaawansowania (czy to technologicznego czy społecznego) na tym samym poziomie co w krajach „wysokorozwiniętych”, mógłby zostać obroniony w ramach koncepcji sprawiedliwości międzypokoleniowej, jednak w ramach wewnątrzpokoleniowego ujęcia takie rozwiązanie powinno zostać uznane za niesprawiedliwe i niesolidarne²⁰.

14 Z. Bukowski, *Zrównoważony Rozwój w Systemie Prawa*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2009.

15 Z. Bukowski, *Zrównoważony... op. cit.*, str. 32

16 Z. Bukowski, *Zrównoważony... op. cit.*, str. 28, zob.: J. Kielin-Maziarz, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w prawie Unii Europejskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, str. 41.

17 Z. Bukowski, *Zrównoważony... op. cit.*, str. 29.

18 *Ibidem*.

19 M.M. Kenig-Witkowska, *Koncepcja „sustainable development... op. cit.*, str. 47.

20 Z. Bukowski, *Zrównoważony... op. cit.*, str. 33.

Definicję tego pojęcia można znaleźć również w wielu aktach prawnych, tak na poziomie unijnym, jak i krajowym. Przykładem zasięgniętym z polskiego systemu prawa może być definicja zawarta w *Ustawie Prawo ochrony środowiska*²¹, gdzie pojęcie zrównoważonego rozwoju określone jest jako „taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”.

Wielość sposobów definiowania zrównoważonego rozwoju pokazuje, jak różne może spełniać zadania. W tym aspekcie zgadzam się z Kenig-Witkowską, że nadmierne ograniczanie definicyjne tej koncepcji może negatywnie wpływać na jej faktyczne, pozytywne oddziaływanie. W zależności od sytuacji społeczno-ekonomicznej, gospodarczej, środowiskowej czy kulturowej różne elementy składowe będą bardziej podkreślane, gdy inne zostaną uznane za mniej ważne, a zatem zakres jego celów może być rozumiany odmiennie.

W związku z trudnością określenia, czym jest zrównoważony rozwój, mnogością jego definicji oraz, w zależności od kontekstu i potrzeb, podkreślaniami innych elementów składowych kwestia określenia katalogu celów również przysparza pewnych problemów. Głównymi celami opisywanej koncepcji są: (1) wzrost dobrobytu - społecznego i jednostkowego, (2) sprawiedliwość - wewnątrz- i międzypokoleniowa, (3) bezpieczeństwo, (4) zaspokojenie fizycznych i psychicznych potrzeb człowieka oraz (5) harmonijne ułożenie relacji między człowiekiem a środowiskiem naturalnym.

Aspekty, na których skupię się przede wszystkim w poniższej pracy magisterskiej, są bezpośrednio związane ze zrównoważonym rozwojem w łańcuchu żywnościowym. Takie skonkretyzowanie płaszczyzny omawiania *sustainability* pozwala na lepsze określenie celów, które może za sobą nieść, w związku z aktualizacją i większą łatwością definiowania wyzwań i problemów, jakie przed nim stoją.

1.2.2. Cele prawa żywnościowego

Podstawowym elementem dla analizy prawa żywnościowego, kontynuowanej w rozdziale III pracy magisterskiej, jest dla mnie analiza celów, jakie legły u podstaw tworzenia tej prawnej niszy. Ważne jest jednak, by w tym miejscu odwołać się do celu jako takiego i napisać o tym, czym jest. „Cel [...] oznacza z jednej strony to, ze względu na co następuje działanie, a z drugiej strony to, co stanowi kres działania”²². Cel określa zatem nie tylko motywy konkretnego działania, ale również zakreśla jego pewną granicę, pozwalającą na ucieczkę od niepełności i niedowodliwości rozumowania. Jego ważnym elementem jest oczekiwanie, że „prawo będzie narzędziem osiągania pewnych pożądaných stanów rzeczy”²³. Uważam zatem, że prawo nie powinno stanowić instrumentu zdobywania władzy, czy podlegać częstym modyfikacjom związanym wyłącznie z politycznymi zmianami.

21 *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1219 z późn. zm.).

22 S. Majkowska-Szulc, *Teoria celu prawa Unii Europejskiej*, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2013, str. 21.

23 *Ibidem*, str. 22.

Aspekty te będą oczywiście wpływać na kształt regulacji, nie mniej „celem rozwiązań prawnych powinna być regulacja stosunków w społeczeństwie dla dobra społeczeństwa i w oparciu o zasady sprawiedliwości”²⁴. Podstawą dla określenia celów prawa UE są zamierzenia państw, które do stworzenia tej organizacji oraz podstaw legislacyjnych (m.in. traktatów) się przyczyniły. Ważne, by podkreślić, że cele prawa UE można utożsamiać z celami samej UE, gdyż te pierwsze są odpowiedzią na te drugie, a całość realizacji celów Unii jako takiej odbywa się poprzez regulacje prawne²⁵. Sam kształt aktów prawnych wydawanych na unijnym poziomie pokazuje, jak ważne i konkretnie wytyczone są cele tworzonych rozwiązań prawnych - preambuły wprowadzające do konkretnych przepisów stanowią bezpośrednie wytłumaczenie tego, jak i dlaczego dany obszar prawny został skonstruowany.

Prawo żywnościowe jest dziedziną, która w przeważającej części jest regulowana na poziomie prawa Unii Europejskiej. Większość regulacji polskich jest implementacją, ewentualnie uzupełnieniem zasad, które ustala ustawodawca unijny. Państwa członkowskie mają pozostawioną pewną swobodę co do regulowania pewnych obszarów - jako jeden z przykładów można podać możliwość ustalania zasad przez poszczególne państwa odnośnie do znakowania żywności bez zastosowania GMO²⁶. Są to jednostkowe przypadki i przy stosowaniu czy analizie systemu prawa żywnościowego potrzebna jest przede wszystkim znajomość prawa europejskiego w tym zakresie. Podstawowym aktem obejmującym tenże obszar jest rozporządzenie 178/2002²⁷. Regulacja zawiera najważniejsze definicje, wyznacza cele oraz zasady i ze względu na swoją doniosłość oraz treść niejednokrotnie określana jest jako „konstytucja prawa żywnościowego”²⁸.

Co niezwykle istotne - podstawowym celem rozporządzenia nie jest ujednolicenie aktów prawnych w państwach członkowskich, ale określenie zestawu wytycznych, pojęć oraz celów dla kreowania całości systemu prawa żywnościowego²⁹. Z tym celem łączy się koncepcja związana z aplikowaniem powyższych przepisów, tj. strategia „od pola do stołu” (ang. *from farm to fork*), która wynika z definicji prawa żywnościowego, obejmującego „wszystkie etapy produkcji, przetwarzania i dystrybucji żywności”³⁰, tj. całość łańcucha żywnościowego³¹. Wprowadzenie jej do systemu prawa pozwala na szczególną kontrolę bezpieczeństwa żywności³², ale wiąże się również z koniecznością poddania się reżimowi przepisów unijnych - na każdym etapie

24 S. Majkowska-Szulc, *Teoria celu prawa Unii Europejskiej*, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2013, str. 21, 26.

25 *Ibidem*, str. 24-25.

26 Zob. *State of play in the EU on GM-free food labelling schemes and assessment on the need for possible harmonisation - Case studies*, European Commission, Directorate-General for Health and Food Safety, 2015, tekst dostępny na stronie: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/plant/docs/gmo-traceability-gm-final_report_en.pdf (data dostępu: 13.02.2021 r.).

27 Rozporządzenie (WE) nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r. ustanawiające ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołujące Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiające procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności (Dz.U.UE.L. z 2002 r. Nr 31, str. 1 z późn. zm.).

28 A. Szymecka-Wesołowska [w:] A. Balicki, F. Opoka, M. Syska, D. Szostek, P. Wojciechowski, A. Szymecka-Wesołowska, *Bezpieczeństwo żywności i żywienia. Komentarz*, Warszawa 2013, art. 1.

29 A. Szymecka-Wesołowska, *Bezpieczeństwo żywności... op. cit.*

30 Rozporządzenie (WE) nr 178/2002, art. 3.

31 P. Wojciechowski, *Pojęcie łańcucha żywnościowego* [w:] P. Wojciechowski, *Model odpowiedzialności administracyjnej w prawie żywnościowym*, Warszawa 2016, str. 583.

32 J. Vapnek, M. Spreij, *Perspectives and guidelines on food legislation, with a new model food law*, FAO Legislative Study (87), Development Law Service FAO Legal Service, str. 119.

jej wytwarzania, który zgodnie z art. 3 pkt. 16 rozporządzenia 178/2002 powinno się rozumieć jako „jakikolwiek etap, w tym przywóz, począwszy od produkcji podstawowej żywności, aż do uwzględnienia jej przechowywania, transportu, sprzedaży lub dostarczenia konsumentowi finalnemu oraz tam, gdzie jest to stosowne”. Fakt ten jest punktem wyjścia oraz podstawowym argumentem za koniecznością stosowania zasad prawa żywnościowego w ocenie porozumień w łańcuchu żywnościowym oraz uwzględniania jego celów przez organy antymonopolowe państw członkowskich oraz Komisję Europejską.

Podstawowe cele prawa żywnościowego wyznacza art. 5 rozporządzenia 178/2002, a to, co należy podkreślić, to fakt, że odnoszą się one nie tylko do stosowania tego aktu prawnego, ale całej gałęzi prawa³³. Obejmują przede wszystkim: ochronę zdrowia i życia ludzkiego, ochronę interesów konsumentów, ochronę zdrowia i warunków życia zwierząt, zdrowia roślin i środowiska naturalnego. Co istotne, wbrew wstępnym projektom³⁴ katalog celów jest zamknięty³⁵. Uważam, że takie ich dobranie oraz dążenie do realizacji może być utożsamiane z wdrażaniem koncepcji zrównoważonego rozwoju, bliżej zdefiniowanej w podrozdziale 1.2.1.

1.2.2.1. Ochrona człowieka i konsumenta oraz uczciwych praktyk w handlu żywnością

Jak pokazał kryzys BSE lat 90.³⁶, ochrona zdrowia i życia ludzkiego jest nierozzerwalnie połączona z zapewnieniem wysokiej jakości żywności i wraz z ochroną innych interesów konsumenta leży u podstaw całości przepisów wprowadzonych na szczeblu unijnym³⁷. Wynika on już z wielu norm traktatowych, m.in. Z: art. 9 TFUE, art. 114 TFUE, art. 168 ust. 4 lit. B TFUE, a zdrowie publiczne może być uzasadnieniem dla ograniczania swobód traktatowych³⁸. Łączy się to z faktem, że swobodny przepływ żywności jest podporządkowany ochronie konsumenta - tj. może on zostać wprowadzony i osiągnięty dopiero w stosunku do żywności, która spełnia przepisowe wymogi ochrony zdrowia lub (innych) interesów konsumentów³⁹.

Zaznaczenia wymaga fakt, że w związku z użytymi przez prawodawcę unijnego sformułowaniami, ochrona zdrowia i życia ma wyższy priorytet niż inne interesy konsumenta, które mają być tylko chronione, w przeciwieństwie do pierwszej wymienionej kategorii, która podlega wysokiemu poziomowi ochrony⁴⁰. Rozporządzenie 178/2002 to nie jedyny akt unijny prawa żywnościowego stawiający sobie za cel ochronę zdro-

33 P. Wojciechowski, 3. *Cele prawa żywnościowego* [w:] *Model odpowiedzialności administracyjnej w prawie żywnościowym*, Warszawa 2016, str. 58.

34 Zob. art. 5, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Authority, and laying down procedures in matters of food, (2001/C 96 E/17), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52000PC0716&from=EN> (dostęp do źródła: 14.04.2021 r.).

35 P. Wojciechowski [w:] *Komentarz do rozporządzenia nr 178/2002 ustanawiającego ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołującego Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiającego procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności*, [red.] M. Korzycka, LEX/el. 2018, art. 5.

36 Szerzej na temat kryzysu w pkt 3.2 pracy magisterskiej.

37 B. van der Meulen, *The function of Food Law. On objectives of food law, legitimate factors and interests taken into account* [w:] „European Food and Feed Law Review”, 5/2010, str. 86.

38 Szerzej na ten temat: P. Wojciechowski, 3. *Cele prawa...* op. cit., str. 61.

39 B. van der Meulen, *The function of Food Law. On objectives of food law, legitimate factors and interests taken into account* [w:] „European Food and Feed Law Review”, 5/2010, str. 4.

40 P. Wojciechowski, 3. *Cele prawa...* op. cit., str. 62.

wia i życia ludzkiego, co wskazuje na to, jak ważnym aspektem dla całości gałęzi jest dążenie do jego [celu] ochrony⁴¹.

Ochrona konsumenta, będąca oddzielną polityką unijną (art. 169 TFUE), jest nierozwalnie połączona z ochroną uczciwych praktyk w handlu żywnością. Co ciekawe - ta ostatnia w coraz szerszym zakresie jest regulowana w związku z działalnością organów konkurencji, poprzez wprowadzenie np. ustawy o przewadze kontraktowej⁴² (na szczeblu krajowym) czy dyrektywy w sprawie nieuczciwych praktyk handlowych w łańcuchu dostaw produktów rolno-spożywczych⁴³ (na szczeblu unijnym). Aby było jednoznaczne, kto jest podmiotem ochrony, konieczne jest odniesienie się do wzorca konsumenta, który został wypracowany w ramach orzecznictwa TS - przeciętnym konsumentem jest zatem ten właściwie poinformowany, dostatecznie uważny i rozsądny⁴⁴. Co za tym idzie - nie można konsumenta utożsamiać z profesjonalistą⁴⁵, ale można uważać go za „osobę, która, posiadając pewien zasób informacji, potrafi z niego korzystać, jest uważna przy dokonywaniu zakupów, krytyczna względem adresowanych do niej przekazów o charakterze marketingowym i potrafi znajdować informacje potrzebne do podjęcia decyzji o zakupie”⁴⁶.

Mimo iż ochrona zdrowia i życia oraz interesów konsumentów to cele podstawowe dla tej dziedziny, trzeba pamiętać, że nie mogą być one interpretowane i wykładane w oderwaniu od reszty art. 5 - oznacza to, że, wybierając między alternatywami mającymi służyć interesom konsumentów, pierwszeństwo mogą mieć opcje korzystne dla zdrowia i dobrostanu zwierząt, zdrowia roślin lub środowiska⁴⁷.

1.2.2.2. Ochrona środowiska i zwierząt

Ochrona środowiska, będąca bardzo istotną unijną polityką⁴⁸, wspiera również podstawowy z celów, opisany powyżej, w związku z niezaprzeczalnym związkiem między stanem środowiska, a osób, które w nim funkcjonują. Zgodnie z rozporządzeniem 178/2002 ma być ona uwzględniana tam, gdzie jest to właściwe - takie sformułowanie treści art. 5 oznacza, że każdy akt prawa unijnego dotyczący prawa żywnościowego, który może mieć wpływ na środowisko, musi być uchwalany zgodnie z wyznaczonym wyżej celem. Jest to swego rodzaju powtórzenie zasady integracyjnej, wynikającej z art. 11 TFUE, co moim zdaniem wskazuje na to, jak istotnym zagadnieniem jest ochrona środowiska w tej konkretnej niszy prawnej.

Mimo poziomu jego istotności nie jest on celem samoistnym, a zatem powinien być stosowany z uwzględnieniem innych, ważnych aspektów, tj. ochrony zdrowia i życia

41 Zob. np.: pkt 3 preambuły do rozporządzenia 1169/2011; pkt 2 preambuły do rozporządzenia 1333/2008; pkt 5 preambuły do rozporządzenia 1334/2008; pkt 2 preambuły do rozporządzenia 1332/2008.

42 Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwemu wykorzystywaniu przewagi kontraktowej w obrocie produktami rolnymi i spożywczymi (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1213).

43 Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/633 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie nieuczciwych praktyk handlowych w relacjach między przedsiębiorcami w łańcuchu dostaw produktów rolnych i spożywczych (Dz.U.UE.L. z 2019 r. Nr 111, str. 59).

44 Wyrok TS z dnia 19 września 2006 r., *Lidl*, C-356/04, EU:C:2006:585, pkt. 78.

45 *Ibidem*.

46 P. Wojciechowski, 3. *Cele prawa... op. cit.*, str. 64.

47 B. van der Meulen, *The function of Food Law. On objectives of food law, legitimate factors and interests taken into account* [w:] „European Food and Feed Law Review”, 5/2010, str. 4.

48 Np.: art. 11 TFUE, art. 114 TFUE, art. 177 TFUE, art. 191 TFUE.

oraz interesów konsumentów - „brak realizacji tych podstawowych celów oznaczałby bowiem, że nie można byłoby „brać pod uwagę” ochrony środowiska”⁴⁹. Ważne, by podkreślić ten fakt, nie mniej wydaje mi się, że sytuacja konfliktu między ochroną zdrowia i życia ludzkiego a ochroną środowiska będzie sytuacją nadzwyczajną - jak już wyżej zostało podkreślone, jedno bardzo często gwarantuje drugie.

Ostatnim z elementów jest ochrona zdrowia, życia i dobrostanu zwierząt oraz ochrona zdrowia roślin. W pewnym zakresie pokrywa się to z wartościami wymienionymi w art. 36 TFUE, w którym względy ochrony zdrowia zwierząt i roślin mogą być argumentem za wprowadzeniem restrykcji w obrocie handlowym między państwami członkowskimi. Warto również przytoczyć art. 13 TFUE, który za cel stawia pełne uwzględnienie wymagań w zakresie dobrostanu zwierząt. Przepis ten odnosi się do formułowania i wykonywania polityki: rolnej, rybołówstwa, transportu Unii, polityki dotyczącej rynku wewnętrznego, badań i rozwoju technologicznego oraz przestrzeni kosmicznej - zakres ten jest zatem szeroki.

Pojęcie dobrostanu zwierząt odnosi się do całości organizmu i wszelkich jego funkcji - a zatem uwzględnia nie tylko zjawiska na poziomie *stricte* komórkowym, ale również związane z psychiką zwierzęcia, tj. jego emocjami i odczuciami⁵⁰. By zapewnić dobrostan zwierzętom, konieczne jest to, by były one wolne od: (1) głodu i pragnienia, (2) dyskomfortu, (3) bólu, urazów i chorób, (4) strachu i stresu, (5) zdolne do wyrażania normalnego behawioru⁵¹. Poza aspektami etycznymi, które moim zdaniem są szalenie istotne, udowodniono, że zapewnienie powyższych warunków wpływa pozytywnie na chociażby wielkość produkcji (tj. np. u zwierząt traktowanych w sposób zbieżny z powyższymi wymogami obserwuje się m.in.: większy przyrost masy, wyższy wskaźnik zapłodnień, szybsze osiągnięcie dojrzałości płciowej⁵²). Aspekt ten wydaje mi się niezwykle istotny, pokazuje bowiem, że złe traktowanie zwierząt jest ze wszech miar negatywne - czy to z punktu widzenia moralnego, czy ściśle ekonomicznego - co wzmacnia argument za eliminowaniem zachowań negatywnie wpływających na dobrostan zwierząt.

1.2.3. Zrównoważony rozwój w łańcuchu żywnościowym

Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju⁵³ skupia się na pięciu elementach, tj.: ludziach, planecie, dobrobycie, pokoju oraz współpracy. Wyznacza ona cele dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju w trzech jego wymiarach - ekonomicznym, społecznym oraz środowiskowym. Drugie z wyznaczonych celów to: zapobiegnięcie głodowi na świecie, zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego oraz lepsze odżywianie, jak również promowanie zrównoważonego rolnictwa⁵⁴. Problemy związane z dostępem do żywności są zauważane już od wielu lat, a ich znaczenie ciągle rośnie - z jednej strony ogóln światowy głód, z drugiej pandemia otyłości, wpływ na środowisko związany z intensywną produkcją żywności, problemy zdrowotne związane

49 P. Wojciechowski, 3. *Cele prawa... op. cit.*, str. 70.

50 R. Kotacz, E. Bodak, *Dobrostan zwierząt i kryteria jego oceny* [w:] „Medycyna Weterynaryjna”, 55 (3), 1999, str. 148.

51 *Ibidem*.

52 *Ibidem*, str. 153.

53 Transforming our World: The 2030 Agenda for sustainable development, United Nations, 2015, A/RES/70/1

54 *Ibidem*, str. 19.

z niską jakością spożywanych produktów - to tylko część trudności wskazujących na to, jak palący i konieczny do wprowadzenia jest *sustainable food chain*⁵⁵.

Unia Europejska jest zaangażowana we wdrażanie SDG w swoich ramach instytucjonalnych, w związku z czym w 2019 r. wydała raport dotyczący poziomu i kierunków jego realizacji⁵⁶. Wynika z niego, że dążenia do zrównoważonego rolnictwa i zmniejszania jego wpływu mają zauważalny pozytywny wydźwięk, nadal jednak przed całą Unią stoi wiele wyzwań związanych z osiągnięciem celów wyznaczonych w SDG - stopniowe zanikanie bioróżnorodności, wzrost emisji gazów (m.in. amoniaku), w tym gazów cieplarnianych, wysoki poziom azotanów w wodach podziemnych to nadal ogromne wyzwania dla wspólnotowego rolnictwa. Wszystkie te zagrożenia bezpośrednio wpływają na stan środowiska, a z związku z tym na stan zdrowia ludzi i zwierząt⁵⁷ - bardziej zrównoważony łańcuch spożywczy to przyczynianie się do poprawy poziomu zdrowia społeczeństwa, co powinno zostać uznane za zbieżne z podstawowym celem prawa żywnościowego⁵⁸.

Kolejnym krokiem UE było wydanie raportu dotyczącego zrównoważonego rozwoju w łańcuchu spożywczym⁵⁹. Bezpieczeństwo żywności i żywnościowe oraz duży wybór dla konsumentów zostały uznane za cele zrealizowane w wysokim stopniu, natomiast aspekty ekonomiczne, środowiskowe i społeczne dążenia do *sustainable food chain* - za takie, na których trzeba skupić się w najbliższym czasie. Dalsze prowadzenie „działalności jak zwykle”⁶⁰ stanowi poważne zagrożenie dla zasobów naturalnych, zdrowia ludzi, klimatu oraz gospodarki⁶¹. Ekspertci są zgodni co do środków, które trzeba podjąć, by dążyć do urzeczywistnienia zrównoważonego łańcucha spożywczego - zwiększenie, a przynajmniej utrzymanie plonów i wydajności rolnictwa, przy jednoczesnym zmniejszeniu obciążenia dla środowiska w zakresie różnorodności, gleb, wody i powietrza, ograniczenie marnotrawstwa żywności czy stymulowanie zmian w sposobie odżywiania w kierunku zdrowszego i mniej *zasobochłonnego* odżywiania to obszary, które wymagają szczególnej uwagi⁶². Istotnym pytaniem jest zatem nie *co*, ale *jak* je wprowadzić do systemu.

Pierwszym z postulatów jest postawienie zrównoważonego rozwoju w rozumieniu środowiskowym, społecznym i ekonomicznym jako centralnego punktu wszelkiej polityki związanej z żywnością. By do tego doprowadzić, konieczna jest zmiana percepcji żywności - z podejścia postrzegającego ją jako dobro konsumenckie na takie, gdzie traktuje się ją jako dobro wspólne. Konieczne jest również zintegrowane podejście całej polityki unijnej dotyczącej żywności, tak by nie była oparta na fragmentarycznych celach i zróżnicowanych perspektywach poszczególnych departamentów. Łączy się to z kolejnym elementem, tj. koniecznością integracji na wyższym poziomie - środków regulacyjnych, finansowych, behawioralnych, informacyjnych, komunikacyjnych i edukacyjnych, ponieważ dopiero dobrze zaprojektowany zestaw instru-

55 G. Grosso, A. Mateo, N. Rangelov, T. Buzeti, C. Birt, *Nutrition in the context of the Sustainable development Goals* [w:] „European Journal of Public Health”, vol. 30, Supplement 1, str. 20.

56 *Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context*, Eurostat, 2019 edition.

57 *Sustainable development in...* op.cit., str. 61.

58 Patrz pkt 1.2.2.1. pracy magisterskiej.

59 *Towards a Sustainable Food System, Scientific Advice System*, Group of Chief Scientific Advisors, Scientific Opinion No. 8, Marzec 2020.

60 Business as usual.

61 *Towards a Sustainable Food System...* op.cit., str. 8.

62 *Ibidem*.

mentów, przy jednoczesnym podejściu iteracyjnym, responsywnym i adaptacyjnym wraz z odpowiednim monitorowaniem, może być skuteczny.

Fakt, że „polityka konkurencji może być czynnikiem umożliwiającym przejście w kierunku zrównoważonego rozwoju, poprawy dobrostanu zwierząt lub zwiększenia udziału rolnictwa ekologicznego” oraz że „ogólny brak interakcji między różnymi politykami i ich niedostosowanie stanowi krytyczną barierę na drodze do zrównoważonego systemu żywnościowego”⁶³ jest jednym z fundamentów dla rozważań snutych w ramach tej pracy. Oznacza to nie mniej, nie więcej, że zrównoważony rozwój łańcucha spożywczego, jest tym elementem systemu, który w dużym stopniu ma za zadanie kształtować rozwój innej polityki, jako ten, który powinien zajmować centralne miejsce i być podstawowym celem w działaniach tak unijnych, jak i państw członkowskich.

1.3. Prawo konkurencji w kontekście zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym

W tym miejscu chcę podkreślić silny związek zachodzący pomiędzy zrównoważonym rozwojem w łańcuchu spożywczym a prawem konkurencji - tak na poziomie bardzo ogólnym, tworzenia podstaw aksjologicznych tej polityki, jak również szczegółowych przepisów wyznaczających konkretne ramy, np. wchodzenia w antykonkurencyjne porozumienia. Trudność ich wzajemnego wyważenia polega nie tylko na próbie znalezienia stycznych między regulacjami z zakresu konkurencji i prawa żywnościowego w kontekście *sustainability*, ale również wagą wartości, zadań, które mają spełniać oraz celów, które zostały im wyznaczone.

Wydaje mi się, że na poziomie koncepcji i reguł prawnych, które na ten moment są utworzone, możliwe jest pogodzenie ochrony konkurencji wraz z umożliwieniem i legalizacją wspólnych działań przedsiębiorców, które miałyby na celu wdrażanie i wspieranie *sustainable food chain*. To, co jednak jest niezwykle istotne, to utarta praktyka organów antymonopolowych - tj. mała wrażliwość na elementy pozaekonomiczne w ocenie porozumień, jak również bardzo wąska ocena rynku, na którym dane przedsięwzięcie ma miejsce - konieczne są szersze spojrzenie i branie pod uwagę regulacji aplikujących się w danym przypadku nie tylko z punktu widzenia *competition*.

1.3.1. Cele prawa konkurencji

Ważne, by w tym miejscu rozważań przede wszystkim uściślić, czym jest konkurencja. Stawicki konkurencję definiuje jako „określony mechanizm funkcjonowania gospodarki, taki, który poprzez rywalizację i wzrost efektywności uczestników gry rynkowej prowadzi do optymalnej alokacji zasobów, a w konsekwencji do obniżania kosztów produkcji (działalności) i przez to do upowszechniania (zwiększenia dostępności) towarów i usług, do innowacyjności, do wzrostu dobrobytu społeczeństwa”⁶⁴. W doktrynie podkreśla się możliwość rozumienia tego pojęcia również w inny sposób,

⁶³ *Towards a Sustainable Food System...* op.cit., str. 25, tłumaczenie własne.

⁶⁴ *Ibidem*.

tj. jako „proces rynkowej rywalizacji samodzielnych przedsiębiorców”⁶⁵, nie mniej jednak większość doktryny opowiada się za pierwszą z definicji⁶⁶.

Cele prawa konkurencji od początku tworzenia tej polityki ewoluowały i zmieniały się na przestrzeni czasu. Zdarza się również, że wymieniane przez różnych autorów bywają ze sobą sprzeczne, co jest związane z faktem, że *competition* może służyć realizacji różnych celów (tj. m.in. ekonomicznych, politycznych)⁶⁷. Co do zasady można wydzielić trzy grupy składające się na fundament tej dziedziny, z których można wywodzić dalsze, bardziej szczegółowe. Są to przede wszystkim: (1) zwiększanie dobrobytu konsumentów (*consumer welfare*), (2) zapobieganie uzyskiwaniu (dużej) i nadużywaniu siły rynkowej, (3) inne cele, realizujące interes publiczny⁶⁸.

Dobrobyt konsumentów jest bezpośrednio związany z indywidualną nadwyżką, tzn. „różnicą pomiędzy subiektywnym przekonaniem o wartości danej rzeczy i ceną, jaką w rzeczywistości musi on [konsument] za nią zapłacić”⁶⁹, a zatem realizowany jest poprzez bezpośrednie i wyraźne korzyści ekonomiczne otrzymane przez konsumentów danego produktu, mierzone jego ceną i jakością⁷⁰. Możemy mówić również o nadwyżce producenta, która stanowi różnicę w kwocie, którą uzyskał za dany produkt, a kosztami, jakie poniósł w związku z jego wytworzeniem. W unijnym prawie konkurencji, w tym momencie jego rozwoju, to właśnie *consumer welfare* należy uznać ze jego podstawowy cel⁷¹. Taką interpretację celów prawa konkurencji znajdziemy również w praktyce decyzyjnej Prezesa UOKiK⁷². Bardziej generalnie podkreśla się, że polityka konkurencji powinna prowadzić do „podniesienia poziomu życia obywateli unijnych”⁷³.

Istotnym aspektem jest różnica między *consumer welfare* a *citizens welfare*⁷⁴. Zgodnie z tą pierwszą koncepcją korzyści ekonomiczne muszą być uzyskane przez jednostkowego, konkretnego konsumenta. Druga natomiast stawia nacisk na bardziej generalnie definiowany interes - tj. interes społeczeństwa jako takiego, co w skrajnych przypadkach może prowadzić do braku bezpośrednich korzyści ekonomicznych w rozumieniu *consumer welfare*. Debata w tym zakresie opiera się głównie na krytyce tego drugiego podejścia, które widoczne jest niezwykle rzadko w ustawodawstwie czy praktyce antymonopolowej⁷⁵. Z punktu widzenia analizy tej pracy magisterskiej rozszerzenie sposobu rozumienia dobrobytu konsumentów mogłoby okazać się jednak niezbędne dla osiągnięcia celów stawianych przez koncepcje zrównoważonego rozwoju.

65 D. Miąsik, T. Skoczny [w:] T. Skoczny [red.] *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz 2014*, art. 1, 2014.

66 *Ibidem*.

67 M. Błachucki, *Rozwój historyczny i cele prawa konkurencji* [w:] „*Ekonomia i Prawo*”, tom XII, nr 2/2013, str. 194-196.

68 *Ibidem*, str. 199.

69 *Ibidem*.

70 K.J. Cseres, *The Controversies of the Consumer Welfare Standard*, „*Competition Law Review*”, 2006, vol. 3(2), str. 124.

71 O. Brook, *Struggling with article 101(3) TFEU: Diverging approaches of the Commission, EU courts, and five competition authorities* [w:] „*Common Market Law Review*”, vol. 56, 2019, str. 130.

72 Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 26 kwietnia 2010 r. nr DOK-3/2010, str. 27.

73 A. Jurkowska-Gomułka, G. Materna, D. Miąsik [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom II*, [red.] K. Kowalik-Bańczyk, M. Szwarc-Kuczer, A. Wróbel, Warszawa 2012, art. 101.

74 Szerzej na ten temat w pkt 4.4.2. pracy magisterskiej.

75 Zob. np.: <https://www.acm.nl/en/publications/draft-guidelines-sustainability-agreements> (dostęp do źródła: 1.05.2021 r.).

Z drugim celem polityki konkurencji wiąże się potrzeba ochrony konkurentów, jak również często podkreślana potrzeba zabezpieczenia małych i średnich przedsiębiorców. Takie ujęcie sprawy jest związane z wpływem fryburskiej szkoły ekonomicznej, w związku z którą sam mechanizm konkurencji nie był uważany za przedmiot ochrony, a właśnie konkurenci⁷⁶. Tutaj również trudno o jednolitość, bowiem w wyrokach TSUE zdarzały się sytuacje, w których widoczne było odmienne ujęcie sprawy – „należy podkreślić, iż Trybunał orzekł, że art. 81 WE ma na celu, na wzór innych przepisów prawa konkurencji zawartych w traktacie, ochronę nie tylko bezpośrednich interesów konsumentów, lecz również struktury rynku i w ten sposób – konkurencji jako takiej⁷⁷. Zgodnie jednak z poglądami reprezentowanymi w szkole ordoliberalnej, która negatywnie podchodzi do zbytnej ekonomizacji prawa konkurencji, najważniejsza jest ochrona celu, możliwego do osiągnięcia i takiego, który jest *weryfikowalny empirycznie*, tj. zapewnienie swobody konkurowania i wolności gospodarczej. Ta ostatnia chroniona jest również dzięki temu, że reguły konkurencji nie pozwalają na gromadzenie siły rynkowej w ramach jednego podmiotu⁷⁸.

Poza tymi dwoma podstawowymi celami można doszukać się również innych zadań, jakie stawiane są polityce konkurencji. Jednym z nich jest umacnianie wspólnego rynku, przy czym jego charakter jest ściśle polityczny, nie ekonomiczny, w przeciwieństwie do tych przedstawionych powyżej. Poza tym można się również doszukiwać innych celów, związanych np. z aspektami społecznymi czy polityki regionalnej⁷⁹. Choć, jak zostanie to udowodnione dalej, tego typu cele i aspekty brane są pod uwagę niezwykle rzadko przez organy antymonopolowe.

1.3.2. Obszary zachodzenia na siebie dwóch zagadnień

Dzisiejszy, coraz bardziej skomplikowany świat, wymaga coraz bardziej zintegrowanych działań, skierowanych na szeroką analizę okoliczności i holistyczne podejście do problemów. Pozornie odległe od siebie prawo żywnościowe i konkurencji siłą rzeczy zbliżają się do siebie. Ich cele i zadania, mniej lub bardziej zbieżne, coraz częściej będą się znajdować na torze kolizyjnym i warto zastanowić się, jaki model analizy i podejścia do takich sytuacji przyjąć.

To, co przede wszystkim jest widoczne przy badaniu zagadnień z zakresu zrównoważonego rozwoju, prawa żywnościowego oraz prawa konkurencji i celów im wyznaczonych, to kwestia rozłożenia akcentów. Zrównoważony rozwój jest przede wszystkim nakierowany na osiąganie celów pozaekonomicznych – ochrona środowiska, jakość zdrowia i życia ludzi oraz zwierząt wysuwają się na pierwszy plan. Prawo żywnościowe, chociaż pod uwagę bierze również interes ekonomiczny konsumentów, skupia się przede wszystkim na bezpieczeństwie i zdrowiu. Co zostało już wyżej wykazane – ochrona środowiska czy dbanie o dobrostan zwierząt są celem nie tylko same w sobie, ale wysoki poziom ich wdrożenia przekłada się bezpośrednio właśnie na zdrowie publiczne i bezpieczeństwo żywności. Polityka konkurencji ze swoim *more*

76 M. Błachucki, *Rozwój historyczny i cele prawa konkurencji* [w:] *Ekonomia i Prawo*, tom XII, nr. 2/2013, str. 200.

77 Wyrok TS z dnia 6 października 2009 r., *GlaxoSmithKline*, EU:C:2009:610, pkt 62.

78 M. Błachucki, *Rozwój... op.cit.*, str. 201.

79 *Ibidem*, str. 202.

*economic approach*⁸⁰ wybijają się na tle reszty zdecydowanie mniej wrażliwym podejściem na pozaekonomiczny sposób rozumienia chociażby dobrobytu konsumentów.

Ważne, aby zaznaczyć tu, że interes ekonomiczny konsumentów chroniony jest zarówno przez prawo konkurencji, jak i prawo żywnościowe. To ostatnie dąży również do wyeliminowania nieuczciwych praktyk z rynku, co również jest zbieżne z celami *competition*. Widać zatem, że między tymi dwoma dziedzinami występują styczne, co moim zdaniem daje przestrzeń do pogodzenia celów i zadań, które mimo, iż na pierwszy rzut oka mogą się wydać od siebie odległe, to przy bliższej analizie okazuje się, że mogą spełniać podobne zadania. By jednak pogodzić stosowanie tych dwóch reżimów prawnych, konieczna jest elastyczność. Rozumienie ochrony interesów ekonomicznych konsumentów w prawie żywnościowym postrzegane jest niejako jako cel służebny dla ochrony zdrowia i życia, które jest podstawą wszelkich działań na tym newralgicznym rynku. Koncepcja *consumer welfare* na dobrobyt patrzy z zupełnie innej strony, za jej wdrożenie uważając dążenie do uzyskania najniższej możliwej ceny, praktycznie nie dopuszczając możliwości ich podwyższenia na skutek działań kolektywnych. Co zostanie wykazane później, taki sposób rozumienia dobrobytu jest na dłuższą metę zgubny - rynek napędzany ciągłą walką, by przedsiębiorcy produkowali optymalne ilości za najniższą możliwą cenę prowadzi do bardzo niezrównoważonych praktyk biznesowych, co odbija się na całości *food chain*, od producentów zaczynając. Pracując w warunkach niezapewniających im i ich rodzinom godnego życia⁸¹, tym bardziej nie będą w stanie inicjować rozwiązań prośrodowiskowych. Powyższe pokazuje zamknięty schemat działania i powód, dla którego utrudnione jest wdrażanie *sustainable food chain* - brak rozwiązań prośrodowiskowych to gorsza jakość żywności, gorsza jakość żywności to niższy poziom zdrowia, a może i większe zagrożenie dla życia.

Dopóki jednak przedsiębiorcy nie uzyskają wsparcia, bodźców, zachęty i narzędzi do bardziej zrównoważonego działania, prawdopodobieństwo zmian jest znikome. Jak zostanie pokazane w IV rozdziale pracy, w celu osiągnięcia sukcesu wprowadzenia rozwiązań, które można by uznać za związane bezpośrednio z koncepcją *sustainable food chain*, bardzo często konieczne jest kolektywne działanie. To ostatnie, jeżeli nie uzasadnione ekonomicznie, co zostanie udowodnione w rozdziale II, penalizowane jest przez organy antymonopolowe. Pokazuje to jednoznacznie, że prawo konkurencji, a głównie praktyka organów je bezpośrednio stosujących, stoi na drodze do wchodzenia w *sustainability agreements*. Sytuacja ta powinna się zmienić, bowiem już na poziomie UE widać ogromną potrzebę postawienia zrównoważonych praktyk w centrum wszystkich polityk unijnych. Zagrożenie związane z kryzysem klimatycznym jest coraz bliższe, a zatem i działania powinny zostać dostosowane do zaistniałej sytuacji.

1.4. Podsumowanie

By zrównoważony rozwój mógł zostać urzeczywistniony, konieczna jest współpraca bardzo wielu podmiotów - ekonomistów, ekologów, naukowców - by ci opracowali

80 Szerzej na ten temat w pkt 2.3. pracy magisterskiej.

81 D.S. Abril, *Antitrust, Sustainability and Living Wages/Living Incomes*, Competition Policy International, 2020. <https://www.competitionpolicyinternational.com/antitrustsustainability-and-living-wages-living-incomes/> (dostęp do źródła: 21.02.2020 r.).

solidne modele dla jego wprowadzenia, które będą brały pod uwagę wielopłaszczyznowość zagadnienia i perspektywę długiego czasu. To, co jest również niezbędne, to wsparcie prawa - prawo szczegółowe, zawierające konkretne standardy postępowania, zachęty, odpowiedni sposób jego egzekwowania⁸². Mimo iż konkretny kształt koncepcji zrównoważonego rozwoju jest trudny do uchwycenia w związku z jego charakterem, to kwestia tego, czy go akceptujemy, czy nie, jest poza dyskusją - jej szybkie wprowadzenie oraz realizacja są kluczowe i niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania człowieka⁸³.

Ważne jest zatem, by niwelować sprzeczności między poszczególnymi politykami unijnymi i w taki sposób je tworzyć i zmieniać, by wdrożenie *sustainability* nie tylko było prostsze, ale również, by poszczególne regulacje nie hamowały tego istotnego procesu. Biorąc pod uwagę rozbieżność akcentów stawianych w ramach prawa konkurencji i prawa żywnościowego (którego cele uznają za zbieżne z celami zrównoważonego rozwoju), konieczna jest refleksja nad sposobem interpretacji i wykładni prawa w sytuacji, gdy obie te dziedziny aplikują się do konkretnego przypadku.

Co istotne, teleologiczny język używany w traktatach unijnych pozwala m.in. TS na uzupełnianie luk, które pojawiają się w unijnym porządku prawnym, ponieważ umożliwia on dekodowanie nowych norm oraz relacji między różnymi regulacjami tego porządku⁸⁴. Badanie intencji oraz przyczyn wprowadzenia konkretnych rozwiązań pełniej może realizować, ale też pozwolić zrozumieć zależności zachodzące między konkretnymi niszami prawa europejskiego. W przypadku dziedzin, które są analizowane w tej pracy, takie podejście wydaje się jedynym, faktycznie przybliżającym do konkretnych rozwiązań.

Co warto podkreślić, Europa jako kontynent ma ogromne, jeżeli nie największe szanse i możliwości na osiągnięcie zrównoważonego rozwoju, ponieważ: (1) jest jedynym kontynentem ze stabilną populacją, (2) w Europie występują niezwykle zróżnicowane zasoby środowiska naturalnego oraz (3) Europa wyrosła na tradycjach i filozofii chrześcijańskiej - np. koncepcji dobra wspólnego, wstrzemięźliwości oraz miłości do drugiego człowieka - co pozytywnie może wpływać na zmniejszenie nadmiernej konsumpcji⁸⁵. Nie należy zatem zaprzepaścić tej szansy tylko w związku z archaicznością stosowanych praktyk i interpretacji prawa.

82 J.B. Ruhl, *Law for sustainable development: Work continues on the rubik's cube*, Tulsa Law Review, vol. 44, Iss. 1 Environmental Sustainability, 2008, str. 2.

83 J. Błażejowski, *Zrównoważony rozwój w kontekście wiedzy przyrodniczej* [w:] J. Błażejowski [red.] *Zrównoważony rozwój II*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk 2010, str. 20.

84 S. Majkowska-Szulc, *Teoria celu prawa Unii Europejskiej*, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2013, str. 45.

85 S. Kozłowski, *The opportunities for Poland and Europe to implement provisions on sustainable development* [w:] *Sustainable development an european view*, Zeszyty Naukowe 27, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Lubelskiej, Lublin 2000, str. 7-8.

Rozdział II.

Porozumienia ograniczające konkurencję w prawie UE w świetle korzyści pozaekonomicznych

2.1. Wprowadzenie

Działania podejmowane wspólnie przez przedsiębiorców mogą mieć niebagatelny wpływ na konkurencję na rynkach, na których podmioty te działają, w związku z czym inicjatywy, które ją ograniczają, są co do zasady zakazane. Nie oznacza to jednak, że jest tak zawsze - istnieją instrumenty pozwalające na pewne ograniczenia konkurencji, które nie będą nielegalne. W poniższym rozdziale przedstawię podstawowe zagadnienia związane właśnie z oceną porozumień oraz narzędzia, które pozwalają na kooperację, mimo jej pozornie negatywnego wpływu na rynek.

2.2. Pojęcie porozumień na gruncie przepisów europejskich

Zgodnie z art. 3 TFUE wspólnota ma wyłączne kompetencje w ustanawianiu reguł konkurencji niezbędnych do funkcjonowania rynku wewnętrznego, a podstawą do ich formułowania są art.: 101, 102, 106 i 107 TFUE⁸⁶. Artykuły te tworzą podstawowe ramy dotyczące porozumień, nadużywania pozycji dominującej oraz pomocy publicznej. Ze względu na tematykę pracy skupię się na unormowaniu z art. 101, który za przedmiot ma zachowania niezgodne z rynkiem wewnętrznym.

Antykonkurencyjne porozumienia zawarte w artykule 101 TFUE to „różnego rodzaju formy współdziałania co najmniej dwóch niezależnych podmiotów, których przedmiotem jest ustalenie zasad funkcjonowania na rynku w sposób sprzeczny z celami unijnych reguł konkurencji”⁸⁷. Współpraca taka zawsze musi opierać się na koordynacji zachowań przynajmniej dwóch podmiotów, może różnić się formą i intensywnością. Uważa się, że zakres pojęcia porozumienia jest szerszy od umowy, a najważniejszym jego aspektem jest wola przedsiębiorcy uczestniczenia w takim przedsięwzięciu, a forma jej wyrażenia nie jest istotna⁸⁸.

Podstawowym elementem wpływającym na to, który organ antymonopolowy (tj. krajowy czy unijny) będzie odpowiedzialny za zbadanie przedmiotowej sprawy, jest przesłanka wpływu na handel. W związku z tym, że kompetencje Unii dotyczące ustalania zasad konkurencji (w tym zakazów związanych z porozumieniami) muszą odnosić się do rynku wewnętrznego, to działania przedsiębiorców, które nie wpływają na

86 P. Saganek [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom I*, [red.] D. Miąsik, N. Póttorak, A. Wróbel, Warszawa 2012, art. 3.

87 A. Jurkowska-Gomułka, G. Materna, D. Miąsik [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom II*, red. K. Kowalik-Bańczyk, M. Szwarc-Kuczer, A. Wróbel, Warszawa 2012, art. 101.

88 Wyrok Sądu z dnia 3 grudnia 2003 r., Volkswagen AG, T-208/01, EU:T:2003:326, pkt. 31.

handel między państwami członkowskimi (lub mogą mieć wpływ w *nieznacznym* stopniu) nie mogą być przez Komisję Europejską kontrolowane⁸⁹.

W tym miejscu warto zaznaczyć sposób, w jaki w unijnym prawie konkurencji definiuje się pojęcie przedsiębiorstwa. W związku z potrzebą efektywnego stosowania przepisów definicja ta jest bardzo szeroka i obejmuje każdy podmiot prowadzący działalność gospodarczą, niezależnie od jego statusu prawnego i sposobu finansowania⁹⁰. Oznacza to, że działalność takiego podmiotu nie musi być nastawiona na osiągnięcie zysku, zorganizowana czy regularna, jako że dodanie takich przesłanek mogłoby doprowadzić do nadużywania reguł konkurencji przez przedsiębiorstwa.

Warty podkreślenia jest również fakt, że przy ocenie porozumień coraz istotniejszą rolę odgrywa specyfika rynku, na którym jest ono zawarte - widać to tak w działalności Komisji⁹¹, jak i polskiego urzędu. W decyzji RBG-7/2020⁹² Prezes stwierdził, że niskie bariery wejścia na krajowy rynek sprzedaży preparatów mlekozastępczych dla bydła oraz duża liczba podmiotów działających na nim uzasadniają obniżenie kary wymierzonej przedsiębiorcom działającym w ramach kartelu. Organ badający sprawę ma zatem obowiązek wyjścia poza przesłanki czysto teoretyczne, które niejednokrotnie mogą być nieadekwatne do rzeczywistości panującej sytuacji oraz przewidywanej przyszłości. Generalnie porozumienia dzielą się na horyzontalne i wertykalne. W przypadku tych pierwszych porozumienie ma miejsce między konkurentami, tj. „przedsiębiorcami, którzy wprowadzają lub mogą wprowadzać albo nabywają lub mogą nabywać w tym samym czasie towary na rynku właściwym”⁹³. W przypadku drugiego rodzaju porozumień nie ma ono miejsca między konkurentami a partnerami - tj. podmiotami działającymi na różnych poziomach obrotu⁹⁴. Są to inicjatywy o znaczącym skutku dla rynku (przede wszystkim zwiększają konkurencję między-markową, zmniejszając tym samym wewnątrzmarkową), nie mniej jednak nie są to skutki jednoznacznie negatywne - w zależności od struktury rynku przedsięwzięcia te mogą prowadzić do bardzo pozytywnych efektów, w przeciwieństwie do porozumień horyzontalnych⁹⁵.

Ważnym podziałem porozumień jest także ten związany z genezą ich antykonkurencyjności - czy wynika ona z samego celu przedsięwzięcia, czy aktualizuje się dopiero na poziomie skutków. „Rozróżnienie między „naruszeniami ze względu na cel” a „naruszeniami ze względu na skutek” wynika z faktu, że niektóre formy zмовы między przedsiębiorstwami mogą być uważane, tylko ze względu na ich charakter, za szkodliwe dla prawidłowego funkcjonowania normalnej konkurencji”⁹⁶. Podział ten wprowadza możliwość stworzenia katalogu praktyk, które same z siebie szkodzą kon-

89 P. Saganek, *Traktat o funkcjonowaniu... op. cit.*

90 Np. wyrok TS z dnia 23 kwietnia 1991 r., *Hofner i Elser*, C-41/90, EU:C:1991:161, pkt. 21., *It must be observed, in the context of competition law [...] that the concept of an undertaking encompasses every entity engaged in an economic activity, regardless of the legal status of the entity and the way in which it is financed [...]*.

91 A. Jurkowska-Gomułka, G. Materna, D. Miąsik [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom II*, red. K. Kowalik-Bańczyk, M. Szwarc-Kuczer, A. Wróbel, Warszawa 2012, art. 101.

92 Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 5 sierpnia 2020 r. nr RBG-7/2020, pkt. 248-250.

93 *Porozumienia wertykalne*, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Warszawa 2013, str. 4.

94 Zob. np.: A. Nourry, T. Reeves, D. Harrison, *EU Vertical agreements*, Practical Law UK Practice Note 9-107-3703; P. Milczarek, *Porozumienia wertykalne we wspólnotowym prawie konkurencji* [w:] *Studia Europejskie*, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, nr 4, 2000, str. 66.

95 *Ibidem*.

96 Wyrok TS z dnia 20 listopada 2008 r., *BIDS*, C-209/07, EU:C:2008:643, pkt 17. Tłumaczenie własne.

kurencji, a zatem można domniemywać ich nielegalności, co pozwala na zmniejszenie środków (m.in. finansowych i czasowych) potrzebnych na przeprowadzenie postępowania⁹⁷. Biorąc pod uwagę jednak praktykę decyzyjną tak KE, jak organów państw członkowskich (oraz pewne trendy wykraczające poza granice UE), jednoznaczne ustalenie tego katalogu nie jest tak proste.

Trybunał w powoływanym już wyroku w sprawie *BIDS* rozpatrywał, czy zabronione ze względu na cel są tylko porozumienia, które *prima facie* można takimi określić, czy również bardziej skomplikowane działania przedsiębiorców, które wymagałyby głębszej analizy dla określenia ich antykonkurencyjnego celu. Sprawa jest o tyle ciekawa, że dotyczyła porozumienia mającego na celu ratowanie branży irlandzkiej wołowiny, która w tamtym czasie przechodziła głęboki kryzys związany z 30-proc. nadprodukcją, rozdrobnieniem na rynku i niską rentownością, prowadzącą wiele podmiotów do bankructwa. Porozumienie zbierało 93% producentów wołowiny - część z nich na jego podstawie miała wycofać się z rynku, odstępując tym samym klientów innym podmiotom. Sprawa była badana przez irlandzki Sąd Najwyższy, który wystąpił do TS z pytaniem prejudycjalnym, czy takie porozumienie może zostać uznane za zakazane co do celu, czy trzeba dokonać analizy rynkowej prowadzącej do zbadania skutków zmonopolizacji. Analiza Trybunału w powyższej sprawie pokazuje, że porozumienia zakazane ze względu na cel to nie tylko te oczywiste (takie jak np. ustalanie cen), ale również bardziej skomplikowane, przy których konieczna jest analiza, głębsza niż tylko ocena *prima facie*⁹⁸. Oznacza to, że *sustainability agreements* mogłyby prawdopodobnie mieścić się w obu kategoriach.

2.3. Ekonomizacja prawa konkurencji

W sytuacji funkcjonowania gospodarki rynkowej prawo może pełnić dwie funkcje - z jednej strony umożliwia wprowadzanie mechanizmów, których pojawienie się byłoby niemożliwe w warunkach pozbawionych regulacji, a z drugiej - jest bezpiecznikiem warunkującym funkcjonowanie „[nie]samoregulujących mechanizmów rynkowych”⁹⁹. Ochrona konkurencji realizuje tę ostatnią. Potrzebny jest zatem spójny zestaw narzędzi, które umożliwią analizę działań przedsiębiorców na rynku i pozwolą na utrzymanie gospodarki rynkowej. By był on jednak skuteczny, musi być poddawany krytyce, sprawdzany, zmieniany, tj. dostosowywany do aktualnie panującej sytuacji politycznej, społecznej czy środowiskowej.

Począwszy już od wczesnych lat 90. XX wieku Komisja Europejska stopniowo przyjmowała standardy ekonomiczne do oceny zachowania przedsiębiorstw z punktu widzenia konkurencji. Był to początek jej ekonomizacji, mającej na celu przede wszystkim ilościowe określenie wpływu antykonkurencyjnych porozumień na dobrobyt konsumentów (między innymi zmiany cen, jakości, różnorodności czy innowacyjności). Przyjęcie jedynie kwantyfikowalnych narzędzi, takich jak modele podaży i popytu, obliczanie udziałów w rynku oraz nadwyżki konsumenta lub producenta mają na celu

97 A. Bolecki, *Porozumienia zakazane ze względu na cel lub skutek - aktualne tendencje orzecznicze w Unii Europejskiej*, internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny, 3(1), 2012, str. 6.

98 A. Bolecki, *Porozumienia...* op. cit., str. 18.

99 A. Piszcz, *Ekonomizacja prawa antymonopolowego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 573, Ekonomiczne Problemy Usług nr 45, 2009, str. 501.

sprawienie, by analiza prawa była bardziej przewidywalna i klarowna¹⁰⁰, a w związku z tym, by obowiązujące prawo antymonopolowe w UE było stosowane jednolicie. Niestety *more economic approach* nie przybliżyła do większej jednolitości stosowania prawa, co wynika z wielu aspektów. Wykorzystywanie różnych modeli ekonomicznych czy fakt że ocena dokonywana jest *ex post* negatywnie wpływają na zbieżność zapadających decyzji lub orzeczeń¹⁰¹. Dodatkowo ekonomia nie jest dziedziną twardą, pozbawioną wartości, a co za tym idzie - każda analiza dokonana w jej ramach będzie zależała od wielu czynników - kontekstu społeczno-politycznego czy realiów rynkowych¹⁰². W przeciwieństwie na przykład do fizyki ekonomia jest nauką społeczną, opierającą się nie na prawach natury, ale ludzkich zachowaniach - nie jest możliwe w jej ramach przeprowadzenie kontrolowanych i powtarzalnych eksperymentów. W związku z tym opieranie się wyłącznie na ekonomicznych koncepcjach nie tylko nie prowadzi do jednolitości stosowania prawa i pewności co do słuszności konkretnych wyników, jakich można by oczekiwać, ale uniemożliwia również skorzystanie z pozaekonomicznych wartości czy idei.

Do dzisiaj praktyka decyzyjna przywiązana jest jednak do ekonomicznej koncepcji dobrobytu konsumentów¹⁰³. Abstrahując od samego znaczenia tego hasła i jego niejednoznaczności¹⁰⁴, warto zaznaczyć, że sytuacja ta związana jest z błędnym wyjściowym założeniem - koncepcją, że za pomocą modeli ekonomicznych czy innych matematycznych metod jesteśmy w stanie precyzyjnie określić skutki rynkowe działań przedsiębiorców. Już Hayek kontestował to podejście i, mimo iż ekonomia antymonopolowa od tamtego czasu poczyniła duży postęp, trudno nie zgodzić się, że wszelkie tego typu prognozy podlegają wielu ograniczeniom¹⁰⁵, a zatem nie są bezbłędne i pozbawione wad. Poza tym brak związania organów oraz sądów obowiązkiem wykorzystania konkretnej metody w przypadku konkretnego naruszenia prowadzi do dalszych rozbieżności¹⁰⁶. Jak podkreśla Bishop, „jedną rzeczą jest opracowanie teoretycznego modelu ekonomicznego, który daje określoną prognozę, a zupełnie inną zrozumienie, czy ten sam model ma jakiegokolwiek praktyczne znaczenie w danym przypadku”¹⁰⁷.

Ocena zorientowana na skutki ekonomiczne (*effects-based approach*) jest jednak stosowana tak przez organy antymonopolowe unijne, jak i organy państw członkowskich. Zatem analiza konkretnych zachowań nie ogranicza się jedynie do badania samych klauzul prawnych między przedsiębiorcami, ale również do sytuacji panują-

100 G. Piscitelli, A. Gerbrandy, *The sustainability dilemma in competition law*, ECDPM Great Insights magazine, Winter 2018/2019, vol. 8, issue 1.

101 K. Dobosz, *Jednolitość w zmodernizowanym prawie konkurencji Unii Europejskiej przez organy i sądy państw członkowskich*, Wolters Kluwer, 2018, str. 73.

102 A. Ezrachi, *Sponge* [w:] „Journal of Antitrust Enforcement”, vol. 5, 2017, str. 61.

103 A. Gerbrandy, *Solving a Sustainability-Deficit in European Competition Law*, World Competition 40, no. 4, 2017, str. 540.

104 A. Ezrachi, *Sponge* [w:] „Journal of Antitrust Enforcement”, vol. 5, 2017, str. 61.

105 Zob.: F.A. von Hayek, *Competition as a Discovery Procedure*, 1968, tłumaczenie: M. S. Snow [w:] „Quarterly Journal of Austrian Economics”, vol. 5, 2002, str. 9-23.

106 K. Dobosz, *Jednolitość w zmodernizowanym prawie konkurencji Unii Europejskiej przez organy i sądy państw członkowskich*, Wolters Kluwer, 2018, str. 75.

107 S. Bishop, *Snake-Oil with Mathematics is Still Snake-Oil: Why Recent Trends in the Application of so-called “Sophisticated” Economics is Hindering Good Competition Policy Enforcement* [w:] „European Competition Journal”, vol. 9, no. 1, kwiecień 2013, str. 73. Tłumaczenie własne.

cej na rynku oraz wielu aspektów gospodarczych¹⁰⁸. Jednym z nich, w kontekście tej pracy, prawdopodobnie najczęściej poruszonym w relewantnych komentarzach, są korzyści ekonomiczne generowane na rzecz konsumentów. Szeroko podkreślane jest jednak, że prawo konkurencji, napędzane głównie przez integrację rynku europejskiego i będące jednym z czynników mających na celu jej pogłębienie, nie zawsze będzie zbieżne z celem wspierania szeroko rozumianego dobrobytu konsumentów¹⁰⁹. Skupienie się głównie na tym ostatnim narzuca co do zasady restrykcyjne spojrzenie na porozumienia między przedsiębiorcami i może podważać tworzenie jednolitego rynku, co jest sprzeczne z podstawowymi założeniami tej polityki¹¹⁰.

W praktyce decyzyjnej Prezesa UOKiK do 2016 r. często pojawiało się sformułowanie, że istotą konkurencji jest „maksymalne zaspokojenie potrzeb konsumentów przy jak najniższych cenach”¹¹¹ (lub na możliwie najkorzystniejszych warunkach¹¹²). Mimo iż w nowszych decyzjach tego typu sformułowania się już nie pojawiają, nie zmienia to faktu, że całość działań Urzędu nadal ewidentnie kierowana jest tą właśnie myślą – niskie ceny, zaspokojenie konsumentów. Kwestia nieefektywności oraz nieadekwatności stosowania kryterium niskiej ceny została omówiona w dalszej części pracy¹¹³, jednak już tutaj pragnę zaznaczyć, że uważam, że jego stosowanie, szczególnie na rynku spożywczym, mija się z celem, a wręcz może wpływać niezwykle negatywnie na całość *food chain* i intensyfikować zjawiska uważane za niepożądane.

Abstrahując od samej wadliwości stosowania [jedynie] analiz ekonomicznych, ważne jest, by podkreślić, że ocena porozumień wraz z rozwojem wiedzy w tym zakresie może znacznie ewoluować – mogą się zdarzać sytuacje, w których działania wcześniej uznane za antykonkurencyjne, później z takimi skutkami nie będą wiązane i odwrotnie¹¹⁴. Ważne jest zatem, by nie tylko aktualizować i ulepszać modele oraz analizy, z których się korzysta, ale również wprowadzić do oceny aspekty pozaekonomiczne, które pełniej odpowiedzą na wyzwania, których liczba nieustannie się zwiększa, a dodatkowo może służyć jako przeciwwaga dla nieidealnych ocen rynku skupionych jedynie na ekonomicznym jego wymiarze.

W historii praktyki decyzyjnej pojawiają się wyjątki, gdy aspekty związane np. z ochroną środowiska były brane pod uwagę i miały przeważające znaczenie – w sprawie zobowiązań Europejskiego Stowarzyszenia Samochodów do zmniejszenia produkcji CO₂ przez samochody pasażerskie¹¹⁵ KE nie stwierdziła naruszenia art. 101 (1) TFUE. W swoim komunikacie potwierdziła, że takie działanie jest zbieżne ze wspólnotową strategią dotyczącą ograniczania ilości emitowanego CO₂ do atmosfery¹¹⁶. Tak

108 A. Jurkowska-Gomułka, *Stosowanie zakazu porozumień ograniczających konkurencję zorientowane na ocenę skutków ekonomicznych? Uwagi na tle praktyki decyzyjnej Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w odniesieniu do ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów z 2007 r.*, Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny, 1 (1), 2012, str. 34.

109 A. Ezrachi, *Sponge* [w:] „Journal of Antitrust Enforcement”, vol. 5, 2017, str. 53.

110 *Ibidem*.

111 Zob. np.: decyzja Prezesa UOKiK z dnia 28 listopada 2011 r. DOK-10/2011, str. 27., decyzja Prezesa UOKiK z dnia 4 listopada 2011 r. RKT-33/2011, str. 8., decyzja Prezesa UOKiK z dnia 19 kwietnia 2010 r. RWA-3/2010, str. 10.

112 Np. decyzja Prezesa UOKiK z dnia 30 grudnia 2016 r. DOK-4/2016, str. 17; decyzja Prezesa UOKiK z dnia 14 grudnia 2015 r. RKT-14/2015, str. 12.

113 Pkt 2.4.1. pracy.

114 A. Jurkowska-Gomułka, *Stosowanie zakazu... op. cit.*, str. 35.

115 IP/98/865. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_98_865 (dostęp do źródła: 24.02.2021 r.).

116 XXVIII Report on Competition Policy 1998, European Commission, Brksuela, Luksemburg, 1999, str. 151.

samo w decyzji Exon/Shell¹¹⁷ porozumienie tych podmiotów uznane zostało za promujące rozwój gospodarczy, właśnie w związku z tym, że realizowało ono cele ochrony środowiska¹¹⁸. – „Należy również zauważyć, że zmniejszenie zużycia surowców i odpadów z tworzyw sztucznych oraz uniknięcie zagrożeń dla środowiska związanych z transportem etylenu będzie postrzegane jako korzystne przez wielu konsumentów w czasie, gdy ograniczanie zasobów naturalnych i zagrożenia dla środowiska naturalnego budzą coraz większe zaniepokojenie opinii publicznej”¹¹⁹. Najnowsze z tego typu decyzji zostały jednak wydane w latach dziewięćdziesiątych XX w., a ostatnia praktyka decyzyjna KE nie wskazuje, by tego typu argumentacja miała szansę na pojawienie się w najbliższym czasie.

Zrezygnowanie z ekonomicznej analizy w prawie konkurencji i pozostawienie większej przestrzeni dla porozumień, które mają na celu inne niż *stricte* ekonomiczne cele, może skutkować porzuceniem korzyści z nią związanych¹²⁰. Fakt ten powoduje, że takie zmiany znajdują wielu przeciwników¹²¹. Gerbrandy trafnie jednak zauważa, że problem *sustainability deficit* dotyczy również dyskusji odnośnie poza- i prawnych argumentów - system prawa konkurencji, ściśle skoncentrowany na ilościowym określaniu dobrobytu konsumentów jest sam w sobie problematyczny i prędzej czy później doprowadzi do utraty legitymacji¹²².

Mimo powyższej krytycznej oceny nie próbuję negować zasadności stosowania zdobywczy ekonomii przy konstruowaniu czy stosowaniu prawa konkurencji - niezaprzeczalnie jest to dyscyplina, bez której nie sposób byłoby dokonać pewnych analiz czy wręcz konstrukcyjnie uregulować tej dziedziny. Wiele kluczowych koncepcji dla *competition* wywodzi się nie z prawa, a właśnie z ekonomii - takich jak między innymi: bariery wejścia, monopol czy sama konkurencja¹²³. Zupełne odcięcie się było zatem niemożliwe. Jak jednak podkreślał sam Karel van Miert¹²⁴, w związku z tym, że treść oraz zakres polityki konkurencji odzwierciedlają wybory polityczne, to nie może być ona rozumiana bez odniesienia do szerszego kontekstu prawnego, gospodarczego i społecznego, w którym jest stosowana¹²⁵. Uważam zatem, że zasadne byłoby uzupełnienie systemu analizy o elementy pozaekonomiczne, czasem jednolite dla większości jurysdykcji, a czasem związane z konkretnymi wyzwaniami, jakie stoją przed danym państwem.

117 Decyzja KE z 18 maja 1994 r., *Exxon/Shell*, 94/322/EC, OJ L 144, 9.6.1994, p. 20-36, pkt. 71.

118 Zob. też: Decyzja KE z dnia 8 grudnia 1983 r., *Carbon Gas Technologie*, 83/669/EEC, OJ L 376, 31.12.1983, p. 17-21. Decyzja KE z dnia 21 grudnia 1994 r., *Philips/Osram*, 94/986/EC, OJ L 378, 31.12.1994, p. 37-44.

119 *It should also be noted that the reduction in the use of raw materials and of plastic waste and the avoidance of environmental risks involved in the transport of ethylene will be perceived as beneficial by many consumers at a time when the limitation of natural resources and threats to the environment are of increasing public concern.* Decyzja KE z 18 maja 1994 r., *Exxon/Shell*, 94/322/EC, OJ L 144, 9.6.1994, p. 20-36, pkt. 71.

120 A. Gerbrandy, *Solving a Sustainability-Deficit in European Competition Law*, *World Competition* 40, no. 4, 2017, str. 544.

121 Zob. M.P. Schinkel, Y. Spiegel, *Can collusion promote sustainable consumption and production?*, „*International Journal of Industrial Organization*”, 53, 2017, str. 371-398.

122 A. Gerbrandy, *Solving... op. cit.*, str. 544.

123 S. Bishop, *Snake-Oil with Mathematics is Still Snake-Oil: Why Recent Trends in the Application of so-called “Sophisticated” Economics is Hindering Good Competition Policy Enforcement* [w:] „*European Competition Journal*”, vol. 9, no. 1, Kwiecień 2013, str. 67-68.

124 Były komisarz ds. konkurencji, w latach 1989-1999.

125 O. Brook, *Struggling with article 101(3) TFEU: Diverging approaches of the Commission, EU courts, and five competition authorities* [w:] *Common Market Law Review* vol. 56, 2019, str. 121.

2.4. Wyłączenia spod zakazu zawierania antykonkurencyjnych porozumień

Mimo iż w prawie europejskim występuje generalny zakaz realizowania antykonkurencyjnych porozumień, są sytuacje, w których prawo konkurencji zezwala na ich urzeczywistnienie. Źródłem odejścia od tej reguły są przeróżne akty prawne - poniżej przedstawię najważniejsze z nich - przede wszystkim art. 101 (3) TFUE. Poza szerokimi wyłączeniami (*block exemptions*) państwa członkowskie mogą ograniczyć zakres stosowania art. 101 TFUE w niektórych sytuacjach, nakazując pewne zachowania czy eliminując konkurencję na niektórych rynkach, wprowadzając odpowiednie przepisy na szczeblu krajowym¹²⁶. Przykładem takich działań w prawie polskim może być wprowadzenie monopolu państwa na prowadzenie działalności w zakresie gier liczbowych czy loterii pieniężnych, gdzie przepisy o ochronie konkurencji i konsumentów nie mają zastosowania w zakresie ochrony konkurencji¹²⁷. Zjawiska tego nie będę szerzej analizować, ponieważ skupię się na bardziej generalnych i ogólnych instrumentach wyłączenia mechanizmów prawa konkurencji, sygnalizuję tu jednak występowanie tego typu możliwości ustawodawczych po stronie państw członkowskich.

2.4.1. Artykuł 101 ustęp 3 TFUE oraz trudność jego stosowania

Podstawowym narzędziem, zawartym już w samym traktacie, by wyłączyć stosowanie art. 101 TFUE, jest ustęp 3 tego przepisu. Artykuł 101 (3) TFUE umożliwia stwierdzenie legalności antykonkurencyjnego porozumienia, jeżeli prokonkurencyjne korzyści przeważają nad tymi negatywnymi¹²⁸. Korzystanie z niego nie jest jednak tak proste, jak mogłoby się wydawać, a trudność jego interpretacji najlepiej udowadnia niejednorodność jego stosowania przez organy antymonopolowe krajowe, Komisję Europejską oraz TSUE¹²⁹.

Zgodnie z brzmieniem przepisu praktyka musi przyczyniać się do polepszenia produkcji lub dystrybucji produktów bądź do popierania postępu technicznego lub gospodarczego, przy zastrzeżeniu dla użytkowników słusznej części zysku, który z tego wynika. Działanie to nie może również prowadzić do dawania przedsiębiorstwom możliwości eliminowania konkurencji w stosunku do znacznej części danych produktów oraz musi być proporcjonalne, co oznacza, że nie można stosować ograniczeń, które nie są niezbędne do osiągnięcia tych celów. Podstawowymi pytaniami, które pojawiają się przy stosowaniu tego artykułu są przede wszystkim: (1) charakter korzyści, jakie wchodzi w jego zakres, oraz (2) brak konkretnej definicji beneficjentów¹³⁰. Jeżeli chodzi o pierwsze z nich, wątpliwości nastrocza przede wszystkim ocena korzyści niewymiernych - tj. takich, które nie mają ściśle ekonomicznego wydźwięku. Jeżeli chodzi natomiast o drugi element, to pytanie pojawia się o to, którzy konsumenci mają być beneficjentami - np. czy tylko bezpośrednie profity dla bezpośrednich konsumentów zawierają się w tym przepisie, czy pośrednie korzyści dla konsumentów

126 A. Jurkowska-Gomułka, G. Materna, D. Miąsik [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom II*, [red.] K. Kowalik-Bańczyk, M. Szwarc-Kuczer, A. Wróbel, Warszawa 2012, art. 101.

127 Ustawa z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 2094 z późn. zm.), art. 5 ust. 3.

128 M. Bernatt, M. Mleczko, *Public Interest and a Place for Non-competition Considerations in Polish Competition Law*, *Concurrences* no. 1, 2018.

129 O. Brook, *Struggling with article 101(3) TFEU: Diverging approaches of the Commission, EU courts, and five competition authorities* [w:] *Common Market Law Review* vol. 56, 2019, str. 121-156.

130 *Ibidem*, str. 129.

na innych rynkach lub wręcz społeczeństwa jako takiego również powinny być brane pod uwagę. W tym miejscu pojawia się pytanie, fundamentalne z punktu widzenia tej pracy, tj. czy korzyści dla przyszłych pokoleń mogą zrekompensować szkody wyrządzone konkurencji w teraźniejszości?

Coraz częściej podkreśla się, że przy badaniu art. 101(3) TFUE prawidłowym rozwiązaniem nie jest ocena korzyści jedynie dla konsumenta¹³¹, ponieważ niejednokrotnie profity płynące z porozumień nie będą miały bezpośredniego przełożenia na jednostkę. Minimalizacja negatywnych efektów produkcji, takich jak wysokie zużycie plastiku czy emisja CO₂ oraz ich wpływ na zasoby, których wartości nie można lub bardzo trudno przeliczyć na pieniądze (np. jakość wody, powietrza) przyczynia się do dobrobytu społeczeństwa, ale w bardziej generalnym znaczeniu niż np. obniżenie ceny produktu, którą bardzo wymiennie odczuje konsument. Uważam jednak, że nie oznacza to, że działania przyczyniające się dla dobra ogółu, gdy czasem trudno stwierdzić, kto ponosi dodatkowy koszt lub bezpośrednio będzie korzystał z pozytywnych skutków inicjatywy, nie powinny podlegać wyłączeniom określonym w art. 101 (3) TFUE.

To samo dotyczy ściśle ekonomicznej analizy korzyści płynących z porozumienia, a ściślej mówiąc *cenocentrycznej*. Artykuł 101 (3) TFUE, który jest „obroną wydajności”¹³², nakłada presję dotyczącą niepodwyższania cen, która może skutecznie odstraszyć przedsiębiorców od wprowadzania w życie rozwiązań, które w znaczącym stopniu mogą się przyczyniać do wielu ulepszeń, również z punktu widzenia konsumentów, jeżeli konieczne będzie równoczesne podniesienie cen. Dążenie do najniższej możliwej ceny produktu (z punktu widzenia konsumenta) niejednokrotnie będzie się odbywać kosztem bardziej wrażliwych stron w całym łańcuchu dostaw. Uczciwa cena nie powinna być zatem uważana za tę, która jest najniższa, ale za taką, która jest rozsądną, mogącą zapewnić adekwatne wynagrodzenie każdemu podmiotowi działającemu w łańcuchu dostaw¹³³. Przykładem działania dążącego do „urealnienia” cen, tj. do ukształtowania ich na takim poziomie, jaki faktycznie jest konieczny, by produkcja była opłacalna na każdym jej etapie, jest porozumienie zawarte w 2016 r. przez *Fédération nationale bovine* oraz Carrefour. Jednym z jego elementów było zobowiązanie sieci do określenia wynagrodzenia rolników w zależności od kosztów produkcji¹³⁴. Postulat ten widoczny jest również w działalności Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, który jest jedną z podstaw dla UOKiK przy kontrolowaniu rynku spożywczego. – „Dobre relacje między wszystkimi ogniwami łańcucha [spożywczego], to warunek prawidłowej, rynkowej wyceny produktów, odzwierciedlającej faktyczne

131 Zob. np.: *Sustainability cooperations between competitors & art. 101 TFEU*, Unilever submission to DG COMP, https://www.covcompetition.com/wp-content/uploads/sites/21/2020/05/UNILEVER-SUBMISSION_SUSTAINABILITY-COMPETITION-LAW.pdf (dostęp do źródła: 16.02.2021 r.).

132 Position on EU Competition Law. Cooperation Agreements for Sustainability, Fair Trade Advocacy Office, June 2020. https://fairtrade-advocacy.org/wp-content/uploads/2020/06/Policy-position-paper_EU-Competition-Law_final.pdf (dostęp do źródła: 23.02.2021 r.).

133 European Parliament resolution of 31 January on the Annual Report on Competition Policy (2018/2102(INI)) [...] *the concept of a 'fair price' should not be regarded as the lowest price possible for the consumer, but instead must be reasonable and allow for the fair remuneration of all parties along the food supply chain; stresses that consumers have interests other than low prices alone, including animal welfare, environmental sustainability, rural development and initiatives to reduce antibiotic use and stave off antimicrobial resistance, etc.* Zob. też: M. Lorenz, *Economic and legal foundations of EU competition law* [w:] *An introduction to EU competition law*, Cambridge University Press, 2013, str. 17.

134 Zob.: https://www.lemonde.fr/economie-francaise/article/2016/09/07/viande-bovine-les-eleveurs-et-carrefour-parviennent-a-un-accord_4994192_1656968.html (dostęp do źródła: 1.05.2021 r.).

koszty produkcji i zapewniającej sprawiedliwy podział wartości dodanej i optymalny poziom inwestycji w całym sektorze rolno-żywnościowym”¹³⁵.

Biorąc pod uwagę koszty wprowadzania rozwiązań z zakresu zrównoważonego rozwoju, mające na celu np. ochronę środowiska czy pozytywny wpływ na społeczności krajów rozwijających się, będą one najczęściej wiązały się właśnie z taką sytuacją, tj. wyższą ceną końcową produktu. Prostym przykładem jest często zgłaszana potrzeba podniesienia tzw. *farm-gate prices*, tj. cen pozyskiwania produktów na samym początku łańcucha¹³⁶. Producenci ci to zazwyczaj najstarsi członkowie rynku, uzależnieni od ogromnych podmiotów zaopatrujących się u nich oraz niemający wpływu na warunki dyktowane przez rynkowych gigantów. O ile podniesienie warunków życia i pracy jest niezaprzeczalnie celem wartym ponoszenia trudu, o tyle inicjatywy, które mogą do takiego stanu rzeczy prowadzić, będą skutkowały podniesieniem cen¹³⁷.

2.4.2. Elementy pozaekonomiczne w ocenie porozumień

Podstawowym problemem, by brać pod uwagę pozaekonomiczne aspekty porozumień, jest fakt, że niezwykle trudne jest, zarówno dla prawników, jak i ekonomistów, ilościowe ich określenie przy dokonywaniu analizy¹³⁸. Dodatkowo wielu ekspertów podkreśla, jak niejednoznaczna i trudna do zanalizowania jest możliwość korzystania z artykułu 101 (3) TFUE w porozumieniach, które niosą za sobą pozaekonomiczne wartości¹³⁹. Instytucje UE, które przedkładają konsensus nad jednoznaczność, nigdy nie skodyfikowały celów tego artykułu¹⁴⁰.

Z wypracowanej praktyki orzeczniczej TSUE wprost wynika, że wszelkie przepisy prawa unijnego powinny być interpretowane w kontekście, w jakim mają być stosowane, a co najważniejsze - ich wykładnia musi być dokonywana w świetle wszelkich unijnych zasad i regulacji¹⁴¹. W wyroku *Metro I*¹⁴² Trybunał wypowiedział się w tym duchu w kontekście prawa konkurencji i interpretacji art. 101 (3) TFUE: „Z uprawnień przyznanych Komisji na mocy art. 85 ust. 3 wynika, że wymogi utrzymania efektywnej konkurencji mogą zostać pogodzone z zabezpieczeniem celów o innym charakterze i że w tym celu dopuszczalne są pewne ograniczenia konkurencji, pod warunkiem że są one niezbędne do osiągnięcia tych celów i że nie spowodują one wyeliminowania konkurencji na znacznej części wspólnego rynku”¹⁴³, otwierając tym samym możliwość na inkorporowanie do *competition* elementów pozaekonomicznych¹⁴⁴.

135 Zob.: https://www.uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=17303.

136 Kwestia szerzej opisana w pkt. 4.2 pracy.

137 D. S. Abril, *Antitrust, Sustainability and Living Wages/Living Incomes*, Competition Policy International, 2020. <https://www.competitionpolicyinternational.com/antitrustsustainability-and-living-wages-living-incomes/> (dostęp do źródła: 21.02.2020 r.).

138 M. Bernatt, M. Mleczko, *Public Interest... op. cit.*

139 Position on EU Competition Law. Cooperation Agreements for Sustainability, Fair Trade Advocacy Office, June 2020. https://fairtrade-advocacy.org/wp-content/uploads/2020/06/Policy-position-paper_EU-Competition-Law_final.pdf, str. 7.

140 O. Brook, *Coding non-competition interests under Article 101 TFEU*, University of Amsterdam, maj 2019, str. 517.

141 Wyrok Trybunału z dnia 6 października 1982 r., *Cilfit*, C-283/81, EU:C:1982:335, pkt. 20.

142 Wyrok z dnia 25 października 1977 r., *Metro I*, Case 26-76, EU:C:1977:167.

143 *Ibid.*, par. 21, tłumaczenie własne.

144 O. Brook, *Struggling with article 101(3) TFEU: Diverging approaches of the Commission, EU courts, and five competition authorities* [w:] „Common Market Law Review”, vol. 56, 2019, str. 133.

Wynika to również z brzmienia art. 7 TFUE, który wprowadza zasadę spójności działań UE. Oznacza to, że przy analizie dotyczącej konkurencji powinno się brać pod uwagę także inne cele traktatowe oraz zawarte w innych regulacjach, niż tylko te odnoszące się bezpośrednio do prawa konkurencji. W przypadku *food chain* będą to prawo żywnościowe oraz różne przepisy traktatowe, w związku z tematyką pracy magisterskiej, przede wszystkim art. 11 TFUE. Artykuł ten wprowadza do unijnego porządku prawnego zasadę integracji. Oznacza ona obowiązek brania pod uwagę wymogów ochrony środowiska przy ustalaniu oraz realizacji polityk i działań Unii¹⁴⁵. „Realizacja obowiązku przewidzianego w art. 11 ma służyć przede wszystkim pogodzeniu rozwoju gospodarczego i ochrony środowiska, co stanowi podstawowe założenie idei zrównoważonego rozwoju”¹⁴⁶.

Zasada ta ma charakter horyzontalny i jest związana z założeniem, że ochrona środowiska być musi realizowana w ramach wszystkich działań EU, a nie jako osobna od innych polityka. Treść tej normy kierowana jest do UE jako organizacji - a zatem wszystkich instytucji unijnych - by realizując określone działania, brały pod uwagę kwestie środowiskowe¹⁴⁷. Cele wyznaczone przez art. 11 TFUE nie mają pierwszeństwa przed innymi celami, ale UE jest obowiązana uwzględnić wymagania środowiskowe w każdym przypadku, gdy wydawany przez nią akt może mieć na nie wpływ¹⁴⁸. Powyższy obowiązek w podobnej formie jest powtórzony przez art. 37 KPP, a art. 3 TUE wysoki poziom ochrony i poprawy jakości środowiska określa jako jeden z podstawowych celów Unii.

Poza generalnymi wytycznymi wynikającymi z samych traktatów konieczna jest analiza przepisów, które dotyczą konkretnego rynku - tj. łańcucha żywnościowego. Kwestia ta poruszona zostanie szerzej w rozdziale III pracy, gdzie umówione zostaną porozumienia w łańcuchu żywnościowym, a w związku z tym podstawowe zagadnienia istotne z punktu widzenia oceny działań przedsiębiorców w *food chain*. Praktyka decyzyjna KE wyraźnie jednak pokazuje, że elementy pochodzące z innych źródeł niż prawo konkurencji jako takie mogą być wzięte pod uwagę jedynie wtedy, gdy porozumienie i tak spełnia wszystkie cztery przesłanki zamieszczone w art. 101 (3)¹⁴⁹. Podobny sposób interpretacji przepisu wynika z orzecznictwa TSUE¹⁵⁰. W związku z działaniami KE można również zauważyć, że jeżeli korzyści nie mogą być sprowadzone do wydajności czy efektywności ekonomicznej, to przy korzystaniu z art. 101 (3) muszą być one w ogóle wyłączone z rozważań¹⁵¹. Kontrowersyjne jest jednak to, czy tak wąskie ujęcie sprawy jest zgodne z linią orzecniczą TSUE. Chociażby w sprawie *TeliaSonera Sverige* Trybunał stwierdził, że „[c]elem [...] reguł [konkurencji] jest bowiem właśnie zapobieżenie zniekształcaniu konkurencji ze szkodą dla interesu ogólnego, przedsiębiorstw indywidualnych i konsumentów, przez co przyczyniają się one

145 M. Górski, M. Michalak [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom I*, [red.] D. Miąsik, N. Półtorak, A. Wróbel, Warszawa 2012, art. 11.

146 *Ibidem*.

147 *Ibidem*.

148 *Ibidem*.

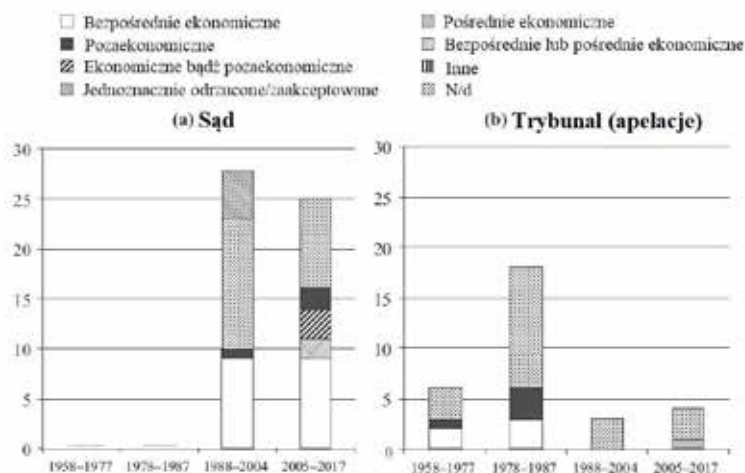
149 N.S.R. Rosenboom, *How does article 101(3) TFEU case law relate to EC guidelines and the welfare perspective?*, SEO Economic Research Working Paper, 2013. Zob. też S. Kingston, *Greening EU competition law and policy*, Cambridge University Press, 2012, str. 266-170.

150 Wyrok Sądu z dnia 28 czerwca 2016 r., *Portugal Telecom*, T-208/13, EU:T:2016:368, par. 102-104; wyrok Sądu z dnia 15 lipca 1994 r., *Matra Hachette SA/Commission*, T-17/93, EU:T:1994:89, par. 139.

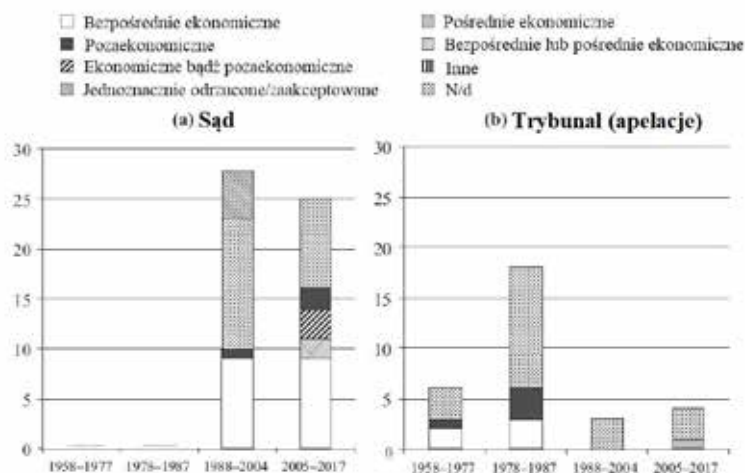
151 A. Gerbrandy, *Solving... op. cit.*, str. 547.

do dobrobytu w Unii”¹⁵², co wskazuje na zdecydowanie szersze rozumienie zagadnienia niż to prezentowane przez KE.

Poniższe rysunki¹⁵³ przedstawiają, jak w skali czasu zmieniało się podejście KE oraz TSUE dotyczące rodzajów korzyści oraz możliwości wzięcia ich pod uwagę przy ocenie antykonkurencyjnego porozumienia. Jak widać, do 2004 roku aspekty pozako-
nomiczne były analizowane i czasem stanowiły bezpośredni argument za legalizacją

Rysunek 1. Rodzaje korzyści na podstawie art. 101 (3) TFUE w praktyce decyzyjnej KE

Rysunek 2. Rodzaje korzyści na podstawie art. 101 (3) TFUE w praktyce orzeczniczej Sądu i Trybunału

152 Wyrok Trybunału (pierwsza izba) z dnia 17 lutego 2011 r., *TeliaSonera/Sverige*, C-52/09, EU:C:2011:83, par. 22.

153 Rysunki zaadaptowane z O. Brook, *Struggling with article 101(3) TFEU: Diverging approaches of the Commission, EU courts, and five competition authorities* [w:] *Common Market Law Review* vol. 56, 2019, str. 131 oraz 149.

danej inicjatywy. Do tego czasu możliwość korzystania z art. 101 (3) TFUE była zarezerwowana jedynie dla KE, dopiero rozporządzenie 1/2003¹⁵⁴ umożliwiło organom narodowym bazowanie na tym przepisie. Mimo iż państwa członkowskie nie mogą wydać wiążącej decyzji stwierdzającej brak naruszenia art. 101 i 102 TFUE, a jedynie mogą uargumentować i wyjaśnić brak podstaw do działania¹⁵⁵, ta ogromna zmiana niósł za sobą zagrożenie, że państwa członkowskie, opierając się na wyłączeniu Traktatowym, będą próbowały inkorporować do systemu interesy narodowe. By temu zapobiec, KE postanowiła ograniczyć stosowanie art. 101 (3) i zawęzić jego interpretację głównie do aspektów ekonomicznych¹⁵⁶.

Jak widać, możliwość skorzystania z samego wyłączenia staje się coraz trudniejsza i rzadsza, a możliwość i skuteczność powoływania się na korzyści pozaekonomiczne ciągle maleje. Praktyka decyzyjna KE coraz bardziej zawęża zakres stosowania art. 101 (3), a TSUE nie rozwiązuje sprawy w jednoznaczny sposób, formułując w wyrokach bardzo generalne wytyczne przy stosowaniu tego przepisu¹⁵⁷.

Zauważalne jest, że narodowe organy antymonopolowe w większym stopniu niż KE biorą pod uwagę elementy niezwiązane bezpośrednio z ekonomicznymi korzyściami (np. opisane w IV rozdziale pracy magisterskiej wytyczne ACM dotyczące oceny *sustainability agreements*)¹⁵⁸, co należy ocenić pozytywnie. Nie mniej, jak już zostało wyżej stwierdzone, wydanie decyzji przez organ inny niż KE nie stanowi wiążącej interpretacji art. 101 (3) TFUE - KE bądź TSUE mogą nie zgodzić się z argumentami NCA i stwierdzić naruszenie przepisów traktatowych. Mimo iż pojawiają się głosy, że Komisja nie może swoim działaniem i wprowadzaniem *soft law* zmieniać istoty reguł konkurencji, które zostały określone w prawie pierwotnym i orzecznictwie TSUE¹⁵⁹, to nadal można spodziewać się, że NCA będą kierowały się praktyką decyzyjną Komisji, bez względu na to, czy ma ona kompetencje do zmiany zakresu stosowania np. art. 101 (3), czy nie.

W polskiej praktyce decyzyjnej ciekawym przykładem jest niedawno wydana decyzja, dotycząca co prawda połączenia przedsiębiorstw, a nie zachowań antykonkurencyjnych, niemniej pojawia się tam bardzo istotny element pozakonkurencyjnej oceny skutków koncentracji i jej wpływu na rynek. Chodzi o decyzję wydającą zgodę na koncentrację PKN Orlen oraz Polska Press¹⁶⁰. Pomijając polityczny aspekt sprawy¹⁶¹, pojawia się tutaj rzeczywiście istotne zagadnienie - tj. czy aspekty takie jak wolność słowa, czy pluralizm mediów mogą i powinny wpłynąć na ocenę organu antymonopolowego. W związku z nieuwzględnieniem przez Prezesa argumentów przeciwko dokonaniu koncentracji wysunięte przez Rzecznika Praw Obywatelskich, złożył on odwołanie do SOKiK-u, by decyzję tę zweryfikował sąd. Zdaniem RPO „przepisy nie wyłączają spod działania UOKiK materii regulowanej *Prawem prasowym*”¹⁶². Ozna-

154 Rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82 Traktatu, motyw 4.

155 Wyrok z dnia 3 maja 2011, *Tele2Polska*, C-375/09, EU:C:2011:270, par. 21-30.

156 O. Brook, *Priority-setting as a double-edged sword: How modernisation strengthened the role of public policy*, *Journal of Competition Law and Economics* [ukaze się w najbliższym czasie, dostępny pod adresem: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3580837; dostęp do źródła: 4.04.2021 r.], 2020, str. 9.

157 Zob. np.: O. Brook, *Priority-setting... op.cit.*

158 Zob. np.: O. Brook, *Struggling... op.cit.*

159 O. Brook, *Priority-setting... op. cit.*, str. 12.

160 Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 5 lutego 2021 DKK-34/2021.

161 Zob. np.: https://www.uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=17259.

162 <https://www.rp.pl/Firma/303059945-RPO-skarzy-do-sadu-zgode-UOKiK-na-kupno-Polska-Press-przez-PKN-Orlen.html>.

cząłoby to, że Prezes ma obowiązek brać pod uwagę całość działania danego rynku - tj. nie tylko aspekty ekonomiczne z nim związane, ale również regulacje, które niejednokrotnie wytyczają cele lub zasady zupełnie niezwiązane z ekonomiczną oceną pewnych zjawisk. Sprawa jest w toku, a SOKiK w ostatnim czasie wydał postanowienie, w ramach którego wstrzymał wykonanie powyższej decyzji¹⁶³.

Ciekawą, z mojego punktu widzenia, koncepcję charakteru *competition* przedstawia Ariel Ezrachi w swoim artykule *Sponge*¹⁶⁴. Pokazuje w nim, jak bardzo polityka konkurencji jest zintegrowana z szerszym kontekstem społeczno-politycznym. Przyrównuje ona prawo konkurencji do chłonnej gąbki, która jest podatna ze swej natury na szeroki zakres wartości oraz rozważań. Ezrachi twierdzi, że nie może ono „być wszystkim dla wszystkich”, tj. panaceum na każdy problem, ale podkreśla, że prawdziwy jego zakres i charakter nie są dane ani czyste, a stanowią złożony i niejednokrotnie niespójny wyraz bardzo wielu wartości¹⁶⁵. W związku z tym, że unijne prawo konkurencji nie zostało zaprojektowane jako hermetycznie zamknięta dyscyplina, nie powinno być w ten sposób tworzone i stosowane. Może i jest wskazane, by było rozwijane w świetle innych problemów politycznych, takich jak między innymi zdrowie publiczne czy ochrona środowiska¹⁶⁶.

Poza generalnym wyłączeniem z art. 101 (3) w obrocie prawnym funkcjonują również inne mechanizmy pozwalające na legalizację antykonkurencyjnych porozumień (na podstawie tego samego artykułu). Przykładem mogą być rozporządzenia dotyczące stosowania art. 101 (3) TFUE do porozumień badawczo-rozwojowych¹⁶⁷ lub niektórych kategorii porozumień specjalizacyjnych¹⁶⁸. Wydaje się, że część porozumień z zakresu zrównoważonego rozwoju mogłaby łąpać się w zakres tych regulacji, nie zmienia to jednak faktu, że potrzebne są narzędzia (wprost dedykowane dla *sustainability agreements* bądź nie), które w każdym wypadku wystąpienia inicjatywy, której kształt należałoby ocenić pozytywnie, będą mogły liczyć na legalizację z punktu widzenia prawa konkurencji. W czasie pisania pracy magisterskiej nie powstała regulacja pozwalająca na globalne wyłączenie tego typu porozumień, mimo iż od dawna tego typu postulaty pojawiają się w doktrynie¹⁶⁹.

2.4.3. Doktryna niezbędnych ograniczeń (*ancillary restraints*)

Instrumentem pozwalającym niejako na obejście tekstu art. 101 (3) TFUE jest doktryna niezbędnych ograniczeń¹⁷⁰. „We wspólnotowym prawie konkurencji pojęcie ogra-

163 <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-sad-polska-press-orlen-chodzi-o-zabezpieczenie-skutkow-koncentracji>.

164 A. Ezrachi, *Sponge* [w:] „Journal of Antitrust Enforcement”, vol. 5, 2017, str. 49-75.

165 A. Ezrachi, *Sponge... op. cit.*, str. 50.

166 A. Ezrachi, *Sponge... op. cit.*, str. 53.

167 Rozporządzenie Komisji (UE) nr 1217/2010 z dnia 14 grudnia 2010 r. w sprawie stosowania art. 101 ust. 3 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do niektórych kategorii porozumień badawczo-rozwojowych (Dz.UUE. L. z 2010 r. Nr 335, str. 36).

168 Rozporządzenie Komisji (UE) nr 1218/2010 z dnia 14 grudnia 2010 r. w sprawie stosowania art. 101 ust. 3 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do niektórych kategorii porozumień specjalizacyjnych (Dz.U. UE.L. z 2010 r. Nr 335, str. 43).

169 Zob. np.: F.O.W. Volegaar, *Towards an Improved Integration of EC Environmental Policy and EC Competition Policy: An Interim Report*, [w:] *Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute 1995*, [red.] B. Hawk, Huntington, Juris Publishing, 1996, str. 529 i następne.

170 A. Jurkowska-Gomułka, G. Materna, D. Miąsik [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, [red.] K. Kowalik-Bańczyk, M. Szwarc-Kuczer, A. Wróbel, Warszawa 2012, art. 101.

niczenia akcesoryjnego [niezbędnego - przyp. autora] obejmuje każde ograniczenie, które jest bezpośrednio związane z operacją główną i konieczne do realizacji tej operacji¹⁷¹ - wyrok *Métropole télévision* był pierwszym, w którym analizowano dokładnie tę doktrynę¹⁷². Wprowadzenie takiego rozluźnienia art. 101 (1) TFUE było podyktowane faktem, że przy formalnym modelu oceny porozumień każda klauzula ograniczająca konkurencję prowadziła do jego zakazu, a ewentualna możliwość uzasadnienia takiego negatywnego wpływu aktualizowała konieczność przeprowadzenia analizy z art. 101 (3) TFUE¹⁷³. Jak już zostało pokazane wyżej, taki model (tj. konieczność korzystania z art. 101 (3) TFUE), był wysoce nieefektywny. Ograniczenia te muszą spełniać pewne przesłanki - m.in. czas ich obowiązywania oraz zakres (tak przedmiotowy, jak i geograficzny) nie mogą wykraczać poza to, co konieczne (proporcjonalność), oraz nie mogą eliminować konkurencji w odniesieniu do znacznej części określonych produktów¹⁷⁴. Jeżeli powyższe przesłanki nie zostaną spełnione, ograniczenie nie może być uznane za usprawiedliwione, a zatem, by je zalegalizować, konieczne jest przeprowadzenie analizy z art. 101 (3) TFUE¹⁷⁵.

Trudne do zdefiniowania jest jednak to, jakie działania można uznać za niezbędne. Niemożliwe jest dokonanie tego *in abstracto*, konieczna jest bowiem analiza, która pod uwagę bierze szerszy kontekst okoliczności danego przedsięwzięcia¹⁷⁶. Wskazówek dostarcza orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, gdzie wiele razy tematyka ta była poruszana. Innym istotnym elementem jest rozróżnienie *niezbędności* pozwalającej na wyłączenie z art. 101 (1) TFUE, a wyłączeń dokonywanych na podstawie art. 101(3) TFUE. W tym pierwszym przypadku konieczne jest stwierdzenie, że konkretne ograniczenia są niezbędne do wykonania danej transakcji, a samo porozumienie jako takie nie jest antykonkurencyjne. Natomiast w przypadku art. 101 (3) TFUE konieczna jest analiza pro- i antykonkurencyjnych skutków porozumienia, której nie dokonuje się przy *ancillary restraints*¹⁷⁷.

Przykładami ograniczeń, które zostały uznane przez TS za niezbędne, były np. przepisy antydopingowe wprowadzone przez Międzynarodową Federację Pływacką. TS stwierdził bowiem, że nawet jeśli takie działania uznać za decyzję związku przedsiębiorstw ograniczającą swobodę działania przystępujących do zawodów, to „takie ograniczenie jest nierozłącznie związane z organizacją i właściwym przebiegiem zawodów sportowych i ma w szczególności na celu zapewnienie zdrowej rywalizacji między sportowcami”¹⁷⁸. Innym przykładem jest „oparte na obiektywnych kryteriach jakościowych ograniczenie odsprzedaży złożonych technicznie towarów”¹⁷⁹ w sprawie *Metro I*. Zdaniem Trybunału, jeżeli zobowiązania podjęte w związku z takimi środkami ochronnymi nie wykraczają poza zamierzony cel, to nie stanowią same w sobie

171 Wyrok Sądu z dnia 18 września 2001 r., *Métropole télévision*, T-112/99, EU:T:2001:215, pkt 104.

172 K. Borzół, *Wpływ umów wertykalnych na zjawisko konkurencji*, Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Prawa, 2019, str. 116.

173 A. Jurkowska, *Doktryna niezbędnych ograniczeń we wspólnotowym orzecznictwie antymonopolowym w sprawach porozumień ograniczających konkurencję*, „Problemy Zarządzania 3”,/2004 (5), str. 49.

174 A. Jurkowska, *Doktryna niezbędnych ograniczeń we wspólnotowym orzecznictwie antymonopolowym w sprawach porozumień ograniczających konkurencję*, „Problemy Zarządzania 3”,/2004 (5), str. 17.

175 Wyrok Sądu z dnia 2 lipca 1992 r., *Dansk Pelsdyravlforening*, T-61/89, EU:T:1992:79, pkt 78.

176 A. Jurkowska, *Doktryna niezbędnych... op. cit.*

177 *Ibidem*, str. 55.

178 Wyrok TS z dnia 18 lipca 2006 r., *Meca-Medina*, C-519/04 P, EU:C:2006:492, pkt 45.

179 A. Jurkowska-Gomułka, G. Materna, D. Miąsik [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, [red.] K. Kowalik-Bańczyk, M. Szwarc-Kuczer, A. Wróbel, Warszawa 2012, art. 101.

ograniczenia konkurencji, a są następstwem zobowiązania głównego i przyczyniają się do jego wypełnienia¹⁸⁰.

Ważny wyrok zapadł (relatywnie) niedawno w sprawie *Wouters*¹⁸¹, w którym Trybunał uznał za ograniczające konkurencję zasady przyjęte przez niderlandzką radę adwokacką, a zakazujące zakładania spółek przez adwokatów z księgowymi. TS stwierdził jednak, że zakaz taki gwarantuje swobodne i niezależne wykonywanie zawodu, a zasady te dotyczące organizacji, kwalifikacji, etyki zawodowej, nadzoru i odpowiedzialności mają na celu zapewnienie niezbędnych gwarancji w odniesieniu do uczciwości i doświadczenia ostatecznym konsumentom usług prawniczych i należytego wymiaru sprawiedliwości. Powyższe doprowadziło Trybunał do konkluzji, że mimo antykonkurencyjnego charakteru ograniczenia te były zasadne.

Zważając na powyższe, należy stwierdzić, że jeżeli ograniczenia są uzasadnione interesem ogólnym, to nie wchodzą w zakres art. 101 (1) TFUE¹⁸². To niezwykle ważne stwierdzenie, prowadzi bowiem do konkluzji, że cele niezwiązane z konkurencją mogą przeważać nad tymi z nią związanymi¹⁸³, co zwiększa przestrzeń na wdrożenie elementów pozaekonomicznych do analizy porozumień. Wyroki przytoczone powyżej nie odnoszą się do ekonomicznej analizy, a interesów o zupełnie innym charakterze - za zagwarantowaniem niezależnego wykonywania zawodu czy zdrowej rywalizacji między zawodnikami sportowymi stoją argumenty dalekie od tych, związanych ze spieniężeniem danego rozwiązania. Przykład *ancillary restraints* pokazuje, że istnieje szansa na to, by względy pozaekonomiczne, a niezbędne dla funkcjonowania pewnych inicjatyw, mogły swoim charakterem wpłynąć na brak naruszenia art. 101 (1) TFUE. Daje to pewną perspektywę i możliwości - mimo iż zakres stosowania doktryny nie jest w pełni jasny, możliwe że znalazłaby ona zastosowanie przy analizie i ocenie *sustainability agreements*.

2.5. Wpływ kryzysu zdrowotnego na prawo konkurencji

Oczywiste jest, że *greenwashing* lub inne pozorne działania ukrywające kartele, są przedmiotem uzasadnionych obaw decydentów politycznych. Nie można dopuścić do tego, by względy środowiskowe (czy inne względy pozaekonomiczne) były argumentem dla przedsiębiorców za wchodzeniem w zmony na rynku. By do tego nie dopuścić, konieczne jest zatem, by każdy przypadek był analizowany z osobna, co pozwoli na eliminację tego typu sytuacji¹⁸⁴. Tę rolę mogą spełniać ostatnie przesłanki z art. 101 (3) TFUE, tj. dotyczące niezbędności danego rozwiązania oraz niemożności eliminowania konkurencji w znacznym stopniu.

Kryzys pandemiczny, który zaczął się w 2020 roku, pokazał jednak w jeszcze bardziej jaskrawym świetle nierówności występujące w globalnych łańcuchach dostaw (np.:

180 Wyrok TS z dnia 25 października 1977 r., *Metro I*, 26-76, EU:C:1977:167, pkt 27.

181 Wyrok TS z dnia 19 lutego 2002 r., *Wouters*, C-309/99, EU:C:2002:98.

182 D. Kostecka-Jurczyk, *Porozumienia kooperacyjne w polskim i europejskim prawie konkurencji*, E-Wydawnictwo, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa 2014, str. 96.

183 M. Bernatt, M. Mleczko, *Public Interest and a Place for Non-competition Considerations in Polish Competition Law*, *Concurrences* no. 1, 2018, str. 5-6.

184 S. Kingston, *Competition Law in an Environmental Crisis*, „*Journal of European Competition Law & Practice*”, vol. 10, no. 9, 2019, str. 518.

tekstyliów, kwiatów czy elektroniki¹⁸⁵). Doświadczenia ostatnich miesięcy pokazały również, że prawo konkurencji może (i powinno) być elastyczne - tj. że w sytuacji kryzysu może dojść do rozluźnienia jego zasad, biorąc pod uwagę zdecydowanie bardziej znaczące aspekty niż tylko niezakłócona konkurencja na rynku.

2.5.1. Działania państw oraz Unii Europejskiej

Pandemia COVID-19 odcisnęła swoje piętno na bardzo wielu poziomach społeczeństwa na całym świecie. Przerwane łańcuchy dostaw, kryzys w systemie służby zdrowia czy grupowe zwolnienia to tylko przykłady zakłóceń w gospodarce, które miały miejsce w ostatnich miesiącach 2020 i 2021 roku. Jak powszechnie jednak wiadomo, kryzys to czas, który mogą wykorzystać pewne podmioty, by się wzbogacić. W czasie pandemii widać było wiele tego typu zachowań - przede wszystkim związanych z zawyżaniem cen niezbędnych produktów, jak i tych, które z powodu strachu związanego z nieznaną chorobą cieszyły się dużym powodzeniem¹⁸⁶.

By ukrócić działania niepożądane, a umożliwić te, które mogą wpłynąć pozytywnie na zwalczanie negatywnych skutków pandemii, KE wydała tymczasowe ramy, dotyczące oceny współpracy między przedsiębiorstwami w czasie walki z COVID-19¹⁸⁷. Zdaniem Komisji „[p]rzedsiębiorstwa stoją więc przed nadzwyczajnymi wyzwaniami ze względu na kryzys związany z COVID-19 i mogą odegrać istotną rolę w likwidowaniu skutków tego kryzysu. Panujące obecnie wyjątkowe okoliczności i związane z nimi wyzwania mogą powodować konieczność podjęcia współpracy przez przedsiębiorstwa, aby zlikwidować lub przynajmniej złagodzić skutki kryzysu z korzyścią dla obywateli. Ze względu na wielowymiarowy i asymetryczny charakter kryzysu przedsiębiorstwa mogą stanąć przed różnymi wyzwaniami, a tym samym konieczne może być korzystanie z różnych form współpracy”¹⁸⁸.

W komunikacie KE sygnalizuje możliwość podjęcia potencjalnie antykonkurencyjnej współpracy między przedsiębiorstwami, a zatem działań niezgodnych z art. 101 (1) TFUE. W sytuacji pandemii związana jest ona między innymi z wymianą potencjalnie wrażliwych informacji, takich jak możliwości produkcyjne czy ilość zapasów i ich przedmiot, koordynacją działań na dużej części rynku w związku np. z przenoszeniem, ze zwiększaniem lub zmniejszaniem produkcji leków czy szczepionek, jeżeli mają one na celu zapewnić dostawy i odpowiednią dystrybucję deficytowych produktów i usług w czasie pandemii. W związku z wprowadzeniem rozporządzenia 1/2003 działania przedsiębiorców nie są już badane *ex ante* w celu uzyskania wyłączenia indywidualnego, nie mniej na czas kryzysu zdrowotnego Komisja zdecydowała się na udzielanie informacji zwrotnych dotyczących konkretnej współpracy oraz informacji o braku zastrzeżeń dotyczących konkretnych działań, tak by przedsiębiorcy mieli

185 Position on EU Competition Law. Cooperation Agreements for Sustainability, Fair Trade Advocacy Office, June 2020, str. 9. https://fairtrade-advocacy.org/wp-content/uploads/2020/06/Policy-position-paper_EU-Competition-Law_final.pdf (dostęp do źródła: 23.02.2021 r.).

186 Zob. np.: <http://www.codozasady.pl/prezes-uokik-na-wojnie-z-nieuczciwymi-sprzedawcami/>, <https://forsal.pl/artykuly/1460967,uokik-przyjrzy-sie-wzrostom-cen-i-nieuczciwym-praktykom-sklepow-podczas-pandemii.html> (dostęp do źródła: 1.05.2021 r.), Komunikat Komisji z dnia 8 kwietnia 2020 r., Tymczasowe ramy na potrzeby oceny kwestii antymonopolowych dotyczących współpracy między przedsiębiorstwami w odpowiedzi na pilne sytuacje wynikające z obecnej pandemii COVID-19, 2020/C 116 I/02, pkt 20.

187 Komunikat Komisji z dnia 8 kwietnia 2020 r., Tymczasowe ramy... *op. cit.*

188 *Ibidem*, pkt 3.

pewność, że przedsięwzięcia, w których biorą udział, nie zostaną uznane za nielegalne¹⁸⁹. Środki wprowadzane przez przedsiębiorstwa muszą: (1) być niezbędne dla zwiększenia produkcji, (2) mieć charakter tymczasowy (tj. muszą być wykorzystywane w czasie pandemii), (3) być konieczne do osiągnięcia celu¹⁹⁰.

Pierwszy *comfort letter* został wystosowany przez KE już w kwietniu 2020 r. w stosunku do *Medicines for Europe*¹⁹¹, które jest stowarzyszeniem producentów leków (dostarczającym ponad 67% leków w Europie¹⁹²), w związku z projektem dobrowolnej współpracy w celu zaradzenia ryzyku niedoboru leków o krytycznym znaczeniu dla leczenia pacjentów zarażonych koronawirusem. Związana była ona z określeniem zdolności produkcyjnych oraz istniejących zapasów i, w związku z prognozowanym popytem na konkretne leki, dostosowaniem lub relokacją produkcji, zapasów oraz dystrybucji. Oznacza to współpracę między bezpośrednimi konkurentami, jak i podmiotami działającymi na różnych szczeblach rynku na ogromną skalę. Takie zachowania obejmujące tak wiele podmiotów oraz tak znaczącą część rynku mogą budzić zastrzeżenia z punktu widzenia prawa konkurencji i zakazu określonego w art. 101 TFUE. Jednak w ramach wydanego *comfort letter* Komisja zapewniła MfE, że działania przedsięwzięte przez nią i producentów leków nie wzbudzają obaw w świetle art. 101 TFUE, w tych nadzwyczajnych okolicznościach.

Z kolei 25 marca 2021 r. KE opublikowała kolejny list¹⁹³ traktujący o braku zastrzeżeń, tym razem skierowany do współorganizatorów ogółouropejskiego wydarzenia poświęconego kojarzeniu przedsiębiorstw, którego celem jest rozwiązanie problemu tzw. wąskich gardel w obecnej produkcji szczepionek na COVID-19 oraz przyspieszenie wykorzystania dodatkowych dostępnych mocy produkcyjnych w całej Europie. W liście Komisja zamieściła warunki dla współdziałania i wymiany między przedsiębiorstwami, w tym bezpośrednimi konkurentami. Dotyczyły one przede wszystkim zakazu wymiany poufnych informacji dotyczących ich konkurujących produktów - cen, rabatów, kosztów produkcji, sprzedaży, strategii biznesowych, planów ekspansji i inwestycji czy list klientów. Dodatkowo bezpośredni konkurenci zostali zobowiązani do prowadzenia ewidencji tematów przez nich poruszanych.

W tym samym czasie, w którym KE wydała tymczasowe wytyczne, ECN, tworzona przez KE, Urząd Nadzoru EFTA oraz krajowe organy ochrony konkurencji, wydała oświadczenie w sprawie stosowania prawa konkurencji podczas kryzysu COVID-19¹⁹⁴. Poinformowała ona, że nie będzie aktywnie interweniować przeciwko koniecznym, tymczasowym środkom wprowadzonym w celu uniknięcia niedoboru dostaw, tym samym zachęcając niepewnych przedsiębiorców do korzystania z bezpośrednich wytycznych podmiotów będących częścią ECN. Tego typu działania - tj. wydanie wytycznych, komunikatów czy innych *miękkich* instrumentów wprost wskazujących na

189 Komunikat Komisji z dnia 8 kwietnia 2020 r., Tymczasowe ramy..., pkt 7.

190 *Ibidem*, pkt. 15.

191 European Commission, Comfort letter: coordination in the pharmaceutical industry to increase production and to improve supply of urgently needed critical hospital medicines to treat COVID-19 patients z dnia 8 kwietnia 2020 r.

192 <https://iclg.com/briefing/14002-comfort-letter-for-medicines-for-europe-europe>.

193 European Commission, Comfort letter: cooperation at a Matchmaking Event - Towards COVID19 vaccines upscale production z dnia 25 marca 2021 r. https://ec.europa.eu/competition/antitrust/comfort_letter_coronavirus_matchmaking_event_25032021.pdf (dostęp do źródła: 11.04.2021 r.).

194 Antitrust: Joint statement by the European Competition Network (ECN) on application of competition law during the Corona crisis z dnia 8 kwietnia 2020 r. https://ec.europa.eu/competition/ecn/202003_joint-statement_ecn_corona-crisis.pdf (dostęp do źródła: 11.04.2021 r.).

rozluźnienie zasad konkurencji w związku z koniecznością dostarczenia krytycznych produktów czy usług w związku z pandemią COVID-19- miało miejsce w wielu unijnych¹⁹⁵ (i nie tylko¹⁹⁶) jurysdykcjach.

Znaczące jest zatem to, że KE oraz organy państw członkowskich są świadome potencjalnego wpływu działań (również wspólnych) i ich pozytywnych skutków dla zwalczania pandemii. Jest to niezwykle istotne, ponieważ moim zdaniem dokładnie ten sam skutek i korzyści można by odnieść w przypadku zwalczania nie pandemii, a kryzysu związanego ze zmianami klimatu. Tak jak zostało to określone w komunikacie ECN, rozluźnienie zasad nie oznacza dopuszczenia do wykorzystywania sytuacji do wejścia w zmwę czy nadużycie pozycji dominującej (choćaby poprzez niekonkurencyjne podnoszenie cen podstawowych produktów)¹⁹⁷. Uważam, że przy wyznaczeniu pewnych granic dla porozumień, biorąc również pod uwagę ogromną dyskrecjonalność organów ochrony konkurencji, jej rozluźnienie może zostać przeprowadzone w sposób, który przyniesie przede wszystkim korzyści - czy to konsumentom (z tym że w przypadku pandemii COVID-19 bardziej niż w kształcie *consumer welfare* mamy do czynienia z *citizens welfare*¹⁹⁸), czy innym celom związanym ze zrównoważonym rozwojem (środowisko, dobrostan zwierząt, uczciwe wynagrodzenie itp.).

2.5.2. Zagrożenia związane z rozluźnieniem reguł konkurencji oraz wprowadzeniem aspektów pozaekonomicznych do oceny porozumień

Oczywiście za rozluźnieniem przepisów prawa konkurencji mogą również iść negatywne konsekwencje, a działania przedsiębiorców mogą być tylko pozornie skoncentrowane na zrównoważonym rozwoju - niezwykle ważne jest zatem, by nie doprowadzić do *cartel greenwashingu*¹⁹⁹. Unilever, którego wkład w dyskusję dotyczącą regulacji związanych z *sustainability agreements* zostanie omówiony w pkt 4.4.1 pracy, jako najważniejszą ogólnobranżową i antykonkurencyjną propozycję wysunął projekt skompresowanych dezodorantów - ta sama ilość dezodorantu miała być umieszczona w mniejszych butelkach, tym samym zmniejszając zanieczyszczenia związane z pakowaniem oraz transportem. Argumentem za wprowadzeniem szerokiego porozumienia na rynku między przedsiębiorcami była obawa firmy, że konsumentom będzie się wydawać, że za tę samą cenę kupują mniej dezodorantu²⁰⁰. Nie dziwię się, że propozycje tego typu działań mogą skutecznie odstraszać od potencjalnego rozluźnienia reguł konkurencji. Rozluźnienie nie oznacza jednak zupełnego ich porzucenia - kierowanie się na przykład zasadą proporcjonalności nadal byłoby bar-

195 Zob. np.: Comunicazione dell'Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato sugli accordi di cooperazione e l'emergenza COVID-19. <https://www.agcm.it/dotcmsdoc/allegati-news/Testo%20Comunicazione%20cooperazione%20e%20COVID-19.pdf>, pkt 15 (dostęp do źródła: 11.04.2021 r.), CMA approach to business cooperation in response to COVID-19, pkt 3.5 https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/875468/COVID-19_guidance_.pdf (dostęp do źródła: 11.04.2021 r.), <https://www.cnmc.es/prensa/buzon-covid19-pautas-20200424> (dostęp do źródła: 11.04.2021 r.).

196 Zob. np.: <https://www.cofece.mx/postura-cofece-ante-emergencia-sanitaria/> (dostęp do źródła: 21.04.2021 r.).

197 Antitrust: *Joint statement by... op. cit.*

198 Szerzej na ten temat w rozdziale IV pracy magisterskiej.

199 Zob.: <https://promarket.org/2021/03/26/green-antitrust-why-would-restricting-competition-induce-sustainability-efforts/> (dostęp do źródła: 21.04.2021 r.).

200 <https://promarket.org/2021/03/26/green-antitrust-why-would-restricting-competition-induce-sustainability-efforts/> (dostęp do źródła: 21.04.2021 r.).

dzo pożądane - powyższa propozycja międzybranżowej współpracy prawdopodobnie nie miałyby szans na wejście w życie, biorąc pod uwagę, że ten sam skutek - tj. chęć konsumenta do zakupu danego produktu - mógłby potencjalnie zostać osiągnięty np. kampanią marketingową.

Sytuacja, w której konkurenci mogą swobodnie wymieniać się informacjami dotyczącymi np. cen, jest oczywiście niedopuszczalna. Rozluźnienie prawa konkurencji nie może oznaczać wzrostu siły przedsiębiorców, wpływającej bezpośrednio na konsumentów czy inne podmioty rynkowe, dzięki obejściu prawa. Ważne, by wszelkie negatywne skutki dla szeroko rozumianej konkurencji były uzasadnione. Stąd potrzebny jest system, który będzie jasny tak dla organów antymonopolowych, jak i przedsiębiorców działających na rynku - by te pierwsze wiedziały, w jakim zakresie i jakich sytuacjach powinny działać, a ci drudzy nie obawiali się bezpodstawnej interwencji tych pierwszych.

Warto pamiętać, że sztywne ramy analityczne, w których trzeba się poruszać przy analizowaniu porozumień między przedsiębiorcami, szybko mogą się zdezaktualizować²⁰¹ - taka też sytuacja, w moim mniemaniu, ma miejsce teraz. Wpущenie pewnej dozy dynamiczności do prawa konkurencji ustrzeżę przed jego przekształceniem się w zamknięty system, oderwany od konkretnych potrzeb, jakie w danym momencie się aktualizują²⁰². Ta doza dynamizmu odzwierciedla zmieniający się krajobraz polityczny i stanowi część procesu demokratycznego. Daje szansę organom stojącym na straży konkurencji na większą elastyczność i wypróbowywanie różnych poziomów interwencji, środków zaradczych czy narzędzi egzekwowania prawa. Wydaje mi się, że obawy związane z rozluźnieniem zasad konkurencji są formułowane w oderwaniu od faktycznego działania organów ochrony konkurencji, tak w UE, jak i na świecie. Przedsiębiorcy, działający na różnych rynkach, w tym żywnościowym, niejednokrotnie nie podejmują działań w ogóle w obawie przed ich oceną przez odpowiedni organ antymonopolowy²⁰³, a one same [organy] wyposażone w ogromny wachlarz środków mających na celu niedopuszczenie do ograniczenia konkurencji bądź w przypadku gdy sytuacja taka nastąpi, doprowadzenie do zaniechania takich przedsięwzięć wskazuje tylko na to, że zupełne zepsucie systemu przez jego delikatne rozluźnienie nie powinno mieć miejsca.

2.6. Podsumowanie

Jak zostało powyżej przedstawione, antykonkurencyjność porozumień oraz mechanizmy umożliwiające ich legalizację są szeroko stosowane, a ich liczba jest stosunkowo duża. Art. 101 (3), doktryna niezbędnych ograniczeń czy samodzielne akty, takie jak rozporządzenia dotyczące konkretnych rodzajów porozumień dają stosunkowo duże możliwości kolektywnych inicjatyw przedsiębiorcom działającym na rynku. To, co jednak wyraźnie jest widoczne, to fakt, że możliwość oparcia się na argumentach pozaekonomicznych jest nadal bardzo trudna i występuje niezwykle rzadko. Skupienie się wyłącznie na *consumer welfare* w rozumieniu zagwarantowania najniższej

201 A. Ezrachi, *Sponge*, [w:] *Journal of Antitrust Enforcement* vol. 5, 2017, str. 67.

202 *Ibidem*.

203 *Competition law need to cooperate: companies want clarity to enable climate change initiatives to be pursued*, https://lpscdn.linklaters.com/-/media/files/document-store/pdf/uk/2020/april/linklaters_competition-law-needs-to-cooperate_april-2020.ashx?rev=2c2c8c7d-91a8-496f-99fb-92a799c55c-b2&extension=pdf&hash=6641BEDB36EC877CA43C7D995BD6EEDA.

możliwej ceny końcowej produktu, nawet jeżeli jest ona rażąco niesprawiedliwa, a jej wysokość sprawia, że niemożliwe jest zaspokojenie całości łańcucha produkcji, jest moim zdaniem tendencją, od której trzeba jak najszybciej odejść.

Świetnym dowodem na to, że prawo konkurencji nie jest jednak skostniałą i zupełnie zamkniętą dziedziną, jest przykład trwającej nadal pandemii COVID-19. Sytuacja kryzysu udowodniła, że możliwe jest rozluźnienie zasad *competition* szybko i na dosyć dużą skalę, w tym samym czasie stojąc na jej straży i nie dopuszczając do tego, by kryzys umożliwił przedsiębiorcom wykorzystanie tej nadzwyczajnej sytuacji w celach, które prawem nie powinny być chronione. Uważam, że podobne mechanizmy, z zachowaniem wszelkich koniecznych zabezpieczeń, można by zastosować w przypadku kryzysu klimatycznego, który nie tak odczuwalny jak globalna epidemia, może zaskoczyć nas tym, jak szybko wpłynie na nasze życia.

Rozdział III.

Porozumienia w łańcuchu żywnościowym oraz znaczenie prawa żywnościowego w ich ocenie

3.1. Wprowadzenie

Niniejszy rozdział ma na celu przybliżenie koncepcji związanej z porozumieniami na rynku spożywczym i aplikacji prawa żywnościowego przy ich ocenie przez organy antymonopolowe. W związku z charakterystyką, celami i zadaniami tej gałęzi prawa wydaje się, że ocena działań przedsiębiorców związana z łańcuchem żywnościowym (*food chain*) powinna być dokonywana niezwykle dokładnie, z uwzględnieniem wielu subtelności rynku oraz z wzięciem pod uwagę elementów pozaekonomicznych jego funkcjonowania. Co istotne, w związku z bardzo szerokim stosowaniem prawa żywnościowego, w zgodzie ze strategią „od pola do stołu”, obejmującym całość *food chain* poniższa analiza i wnioski mogą mieć niebagatelny, również w znaczeniu ilościowym, wpływ na ocenę tychże porozumień.

Moimi celami są analiza i scharakteryzowanie rozumienia pojęcia porozumień w łańcuchu żywnościowym poprzez określenie ich podmiotowego i przedmiotowego zakresu oraz przedstawienie podstawowych założeń prawa żywnościowego, które powinny być uwzględniane przy ich ocenie. Przedstawię również, z natury rzeczy ograniczoną tylko, historię rozwoju tej dziedziny w Unii Europejskiej, która wywarła bezpośredni wpływ na jej dzisiejszy kształt. Przybliżenie tej kwestii jest niezwykle istotne, ponieważ uwypukla znaczenie celów i podstawowych zasad, jak również podkreśla znaczenie *sustainability* w całości *food chain*. W sposób szczególny skupię się na porozumieniach z zakresu zrównoważonego rozwoju, które będą łącznikiem i swoistym wprowadzeniem do rozdziału IV. W rozdziale tym będę odwoływać się również do celów prawa żywnościowego, które zostały opisane w punkcie 1.2.2. pracy.

3.2. Rozwój prawa żywnościowego w UE

Przez długi czas prawo żywnościowe uważane było za zbiór przepisów natury technicznej, ściśle administracyjnej, o marginalnym znaczeniu dla przeciętnego konsumenta, a głównym jego celem było utworzenie wewnętrznego rynku produktów żywnościowych²⁰⁴. Tworzone regulacje miały na celu wertykalną harmonizację dotyczącą konkretnych standardów, np. dla: kakao i czekolady, środków słodzących, miodu oraz

204 *Competition law need to cooperate: companies want clarity to enable climate change initiatives to be pursued*, https://lpscdn.linklaters.com/-/media/files/document-store/pdf/uk/2020/april/linklaters_competition-law-needs-to-cooperate_april-2020.ashx?rev=2c2c8c7d-91a8-496f-99fb-92a799c55c-b2&extension=pdf&hash=6641BEDB36EC877CA43C7D995BD6EEDA. str. 73.

dżemu i marmolady, soków owocowych, mleka konserwowanego, naturalnych wód mineralnych czy kawy²⁰⁵.

Jednak takie działanie było dalece nieefektywne, a przełomem z nim związanym było wydanie orzeczenia *Cassis de Dijon*²⁰⁶, które wprowadziło zasadę wzajemnego uznania polegającą w najogólniejszym jej ujęciu na tym, że jeżeli w jednym z państw członkowskich konkretny produkt został dopuszczony do obrotu, to w innym państwie Wspólnoty również powinien być on dopuszczony. Wyrok ten był bezpośrednim impulsem dla odejścia od wertykalnej regulacji prawa żywnościowego na rzecz horyzontalnej²⁰⁷. Oznaczało to, że poszczególne regulacje skupiały się na dużo szerszym spektrum spraw niż tylko jeden konkretny produkt, np. etykietowanie żywności, dodatków do niej, urzędowej kontroli produktów spożywczych itp.²⁰⁸.

Głównym celem regulacji wydawanych w tamtym czasie było jednak umożliwienie swobodnego przepływu żywności. Podejście to jednak zmieniło się diametralnie, a bezpośrednim czynnikiem, który na to wpłynął, był kryzys BSE w Wielkiej Brytanii pod koniec XX w.²⁰⁹. BSE to choroba bydła, której genezą było karmienie zwierząt mączką kostną²¹⁰, powodująca najczęściej agresję i brak koordynacji ruchowej²¹¹. Największym zagrożeniem w związku z jej pojawieniem się był fakt, że konsumpcja zakażonego mięsa powodowała śmiertelną chorobę u ludzi (vCJD)²¹².

Kryzys BSE udowodnił, że bezpieczeństwo żywności to bezpieczeństwo i ochrona zdrowia ludzkiego. UE podjęła wiele kroków, między innymi wprowadzając rozporządzenie 1760/2000²¹³ dotyczące identyfikacji i rejestracji bydła, w celu podniesienia zaufania konsumentów do mięsa wołowego oraz podniesienia jego bezpieczeństwa²¹⁴. Nie mniej pierwszym i prawdopodobnie najważniejszym krokiem dążącym do szerszego i bardziej holistycznego uregulowania prawa żywnościowego było wprowadzenie rozporządzenia 178/2002, które nie tylko wyznacza podstawowe cele i zasady z nim związane, ale również na jego podstawie została utworzona EFSA. Dalsze działania dotyczyły regulacji zagadnień związanych z higieną żywności oraz urzędową kontrolą żywności²¹⁵.

205 M. Korzycka, P. Wojciechowski, *Prawo żywnościowe jako dziedzina prawa* [w:] M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System Prawa Żywnościowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, str. 65.

206 Wyrok TS z dnia 20 lutego 1979 r., *Cassis de Dijon*, C-120/78, EU:C:1979:42.

207 M. Korzycka, P. Wojciechowski, *Prawo.. op. cit.*, str. 65.

208 *Ibidem*.

209 B. van der Meulen, *The function...op.cit.*, str. 5.; zob też.: A. Bezat, S. Jarzębowski, *Traceability w łańcuchu dostaw przetwórstwa spożywczego* [w:] „Logistyka”, nr 2, 2011, Instytut Logistyki i Magazynowania, str. 75-84.

210 H. Lis, K. Górski, *Głęboka encefalopatia bydła - historia i stan obecny* [w:] „Życie Weterynaryjne”, 88(2), 2013, str. 141-143.

211 <https://www.bbc.com/news/uk-45906585> (dostęp do źródła: 1.05.2021 r.).

212 *Ibidem*.

213 Rozporządzenie (WE) nr 1760/2000 Parlamentu Europejskiego i Rady z 17 lipca 2000 r. ustanawiające system identyfikacji i rejestracji bydła i dotyczące etykietowania mięsa wołowego i produktów z mięsa wołowego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 820/97 (Dz.U.UE.L. z 2000 r., nr 204, str. 1 z późn. zm.).

214 Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 grudnia 2019 r. dotyczące wykonania i skutków przepisów dotyczących dobrowolnego etykietowania na mocy rozporządzenia (WE) nr 1760/2000 zmienionego rozporządzeniem (UE) nr 653/2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0625&from=EN> (dostęp do źródła: 13.04.2021 r.).

215 Tj.: wydanie rozporządzenia 852/2004, rozporządzenia 853/2004, rozporządzenia 854/2004 oraz rozporządzenia 882/2004.

Od tego czasu ochrona zdrowia, życia oraz innych interesów konsumentów jest podstawowym celem prawa żywnościowego, które jest jedną z najszerzej regulowanych gałęzi prawa na poziomie UE²¹⁶. Ważne, by podkreślić, że w Traktatach nie ma bezpośrednich podstaw dla tworzenia prawa związanego z żywnością. Jego podstawą jest zbiór różnych przepisów Traktatowych - m.in. związanych z: rolnictwem, rynkiem wewnętrznym, koniecznością zapewnienia wysokiego poziomu zdrowia publicznego oraz ochrony konsumentów²¹⁷.

W związku z powyższym podstawową zasadą, która legła u podstaw europejskiego prawa żywnościowego, jest analiza ryzyka²¹⁸ - trend ten ciągle się pogłębia, a wykorzystywanie np. hormonów stymulujących wzrost czy GMO w UE sprawia, że prawo żywnościowe coraz bardziej oparte jest na nauce. W sytuacji niepewności stosuje się zasadę ostrożności - oznacza to, że jeżeli ocena ryzyka jest niejednoznaczna, ale istnieją naukowe podstawy, by twierdzić, że żywność nie jest bezpieczna, organy publiczne są uprawnione do wdrożenia środków ochronnych opartych na najgorszym możliwym scenariuszu²¹⁹. Wiąże się to również z pewnego rodzaju domniemaniem, że jeżeli bezpieczeństwo dla zdrowia konkretnego produktu nie zostało udowodnione, to uważa się go za niebezpieczny (m.in. dodatki do żywności, żywność, która miała styczność z pestycydami itp.)²²⁰. Obowiązek wykazania tego obciąża oczywiście przedsiębiorców. Co istotne - większość przepisów dotyczących bezpieczeństwa żywności za adresatów ma podmioty działające na tym rynku, a zobowiązania organów publicznych (tak europejskich, jak krajowych) mają drugoplanowe znaczenie - ich rola sprowadza się głównie do kontroli przedsiębiorców i radzenia sobie z sytuacjami, w których ci ostatni nie zastosowali się do przepisów²²¹.

Prawo żywnościowe jest zatem dziedzina, w której bezpieczeństwo jest dobrem najwyższej chronionym, a w przeciwieństwie do prawa konkurencji aspekty ekonomiczne nie grają tutaj pierwszorzędnej roli. Warto zauważyć też, że interesy przedsiębiorców nie są w jej zakresie w żaden specjalny sposób chronione²²² (tj. w zasadzie żaden z wytyczonych celów nie ma tego za przedmiot²²³), a obowiązki na nich nałożone są bardzo duże. Biorąc pod uwagę całość celów prawa żywnościowego²²⁴, w moim mniemaniu mogących zostać uznanymi za dążące do realizacji zrównoważonego rozwoju w *food chain*, istotne jest, by przedsiębiorcy mogli działać w zgodzie z nimi. Obciążeni wieloma zobowiązaniami, których spełnienie może zostać ułatwione przez wchodzenie w porozumienia, powinni liczyć na większą swobodę ze strony organów antymonopolowych analizujących ich działania na rynku spożywczym.

216 B. van der Meulen, *The structure of European Food Law*, [w:] *Laws* (2) 2013, str. 71.

217 B. van der Meulen, *The system of food law in the European Union* [w:] *Deakin Law Review* vol. 14, no. 2, 2009, str. 310.

218 B. van der Meulen, *The system... op. cit.*, str. 337.

219 B. van der Meulen, *The structure... op. cit.*, str. 80.

220 Communication from the Commission z dnia 2 lutego 2000 r. on the precautionary principle. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0001:FIN:EN:PDF> (dostęp do źródła: 13.04.2021 r.); zob. też: Ł.M. Sokołowski, *Żywność niebezpieczna* [w:] *Cywilna odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez niebezpieczny środek spożywczy*, 2017.

221 B. van der Meulen, *The structure... op. cit.*

222 Poza celem ochrony uczciwych praktyk, który w pewnym stopniu ma za zadanie ochronę przedsiębiorców.

223 B. van der Meulen, *The function of Food Law. On objectives of food law, legitimate factors and interests taken into account* [w:] *European Food and Feed Law Review* 5/2010, str. 1-9.

224 Szerzej omówione w pkt 1.2.2. pracy magisterskiej.

3.3. Zakres podmiotowy i przedmiotowy porozumień w łańcuchu żywnościowym

Jak już zostało przedstawione w rozdziale I pracy przy analizie celów prawa żywnościowego i powyżej w związku z poruszeniem historycznego rozwoju tej gałęzi regulacji, postawienie ochrony zdrowia i życia człowieka jako celu nadrzędnego niesie za sobą wiele konsekwencji. W związku z dużym rozłożeniem całego procesu produkcji żywności (*from farm to fork*) tak w czasie, jak i bardzo często w odległości, by możliwe były jej kontrola oraz faktyczny wpływ na jej jakość, regulacje dotyczące *food chain* muszą mieć bardzo szeroki zakres stosowania.

By móc przejść do dalszej analizy i określić, jaki wpływ prawo żywnościowe ma (lub powinno mieć) na ocenę porozumień w łańcuchu żywnościowym, wytyczę zakres poprzez określenie ich podmiotu i przedmiotu. W związku z elementami zasygnalizowanymi wyżej liczba przedsięwzięć, które zaliczają się do tej kategorii, jest bardzo duża. Uważam, że charakterystyka łańcucha żywnościowego, tj. przede wszystkim podstawowe cele i zadania, powinny być jednym z elementów analizy wziętych pod uwagę przy badaniu rynku żywnościowego przez organy antymonopolowe.

3.3.1. Podmiot działający na rynku spożywczym

Do wyznaczenia zakresu podmiotowego porozumień konieczne jest zdefiniowanie, które jednostki mogą być uznane za działające na rynku spożywczym. By móc tego dokonać, konieczne jest odwołanie się do definicji ustanowionych przez *Konstytucję prawa żywnościowego*, a przede wszystkim do art. 3, który porządkuje pojęcia niezbędne do sprawnego poruszania się po aktach prawnych związanych z tą gałęzią. Konieczne jest zatem bliższe przeanalizowanie pojęć przedsiębiorstwa spożywczego oraz podmiotu prowadzącego przedsiębiorstwo spożywcze.

Rozumienie przedsiębiorstwa na gruncie prawa żywnościowego jest bardzo zbliżone do tego sformułowanego w prawie konkurencji²²⁵, istotne jest jednak, by przy korzystaniu z dorobku orzeczniczego Trybunału brać pod uwagę specyfikę rynku spożywczego i możliwe konsekwencje z tym związane, wpływające na rozumienie tego pojęcia²²⁶. Zatem dla uznania pewnego podmiotu za przedsiębiorstwo spożywcze nie będzie konieczne określenie np. podmiotowości prawnej, ale faktyczne prowadzenie działalności (tj. oferowanie towarów czy usług), w konkretnym obszarze. W przeciwieństwie do definicji przedsiębiorcy wykorzystywanej na potrzeby swobody przedsiębiorczości nie jest również konieczne stwierdzenie, że działanie podmiotu ma charakter zarobkowy, prowadzący do sukcesu ekonomicznego²²⁷. Tak jak zostało podkreślone w punkcie 2.2 pracy, taka definicja obejmuje większą liczbę jednostek działających na rynku, a w związku z tym cele prawa żywnościowego (dokładnie tak jak działa to w prawie konkurencji) są realizowane w dużo większym zakresie.

Obszar działania przedsiębiorstwa musi być związany z jakimkolwiek etapem produkcji, przetwarzania i dystrybucji żywności, czyli zgodnie z tym, co zostało przed-

²²⁵ Tematyka ta została omówiona w pkt. 1.2.

²²⁶ M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński [w:] B. Dziłiński, M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński, *Komentarz do rozporządzenia nr 178/2002 ustanawiającego ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołującego Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiającego procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności*, Gdańsk 2018, art. 3.

²²⁷ P. Wojciechowski, *Unijne prawo żywnościowe* [w:] M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System Prawa Żywnościowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, str. 222.

stawione w rozdziale I pracy, z jakimkolwiek elementem łańcucha żywnościowego. W związku z powyższym rolnik prowadzący własne gospodarstwo na równi z zakładem, np. przetwarzającym żywność, będzie uznany za podmiot branży żywnościowej. Konieczne będzie tutaj jednak odniesienie się do zakresu prawa żywnościowego, on bowiem zawęży ten obszar, wykluczając działania związane z produkcją podstawową²²⁸ na własny użytek lub do domowego przygotowania, obróbki lub przechowywania do własnego spożycia²²⁹. Działania te nie będą zatem uważane za przejaw działania przedsiębiorstwa spożywczego.

Definicja podmiotu działającego na rynku spożywczym jest warta przytoczenia, ze względu na to, że jednostki te mają obowiązek zapewnić wypełnienie wymogów prawa żywnościowego - będzie to każda osoba fizyczna lub prawna kontrolująca przedsiębiorstwo spożywcze. W przeciwieństwie do przedsiębiorstwa podmioty te muszą mieć osobowość prawną, a wynika to przede wszystkim z tego, jakie obowiązki są na nie nałożone i, by móc je egzekwować, konieczne jest, by ich identyfikacja była możliwie jak najłatwiejsza i precyzyjna²³⁰.

Ważnymi elementami, na które trzeba również zwrócić uwagę, są poziom implementacji przepisów europejskich i ich transpozycja do polskiego systemu. Istotna z tego punktu widzenia jest definicja zakładu²³¹. Polskie przepisy *Ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia* niekonsekwentnie przeniosły pojęcia rozporządzenia 178/2002 oraz 852/2004²³², doprowadzając do wielu faktycznych i potencjalnych rozbieżności w stosowaniu prawa, jak również jego rozumieniu.

Zakład bowiem w rozumieniu rozporządzenia 852/2004 to po prostu wydzielona organizacyjnie część przedsiębiorstwa spożywczego. Polskie przepisy za zakład uważają przedsiębiorstwo spożywcze w rozumieniu rozporządzenia 178/2002, a unijny podmiot działający na rynku spożywczym określony jest jako podmiot prowadzący przedsiębiorstwo spożywcze²³³. Wprowadza to duży bałagan pojęciowy, zwłaszcza dlatego, że polska ustawa implementuje europejskie przepisy z zakresu prawa żywnościowego, a w związku z rozbieżnościami w użytych definicjach utrudniona jest interpretacja regulacji. Zgodnie z ogólnymi zasadami prawa UE konieczne są prounijna wykładnia przepisów krajowych i odpowiednia implementacja regulacji wspólnotowych, jednak powyższy przykład jest tylko jednym z wielu pokazujących, że wymóg ten nadal jest tylko pewnym postulatem. Mimo iż użyte definicje powinny być wiążące przy wykładni danego aktu prawnego, to w przypadku ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia niejednokrotnie pojęcie „zakład” nie jest używane w rozumieniu przedsiębiorstwa spożywczego (w myśl rozporządzenia 178/2002), a zakładu (*establishment*) zgodnie z definicją rozporządzenia 852/2004²³⁴. Pomijając jednak przyto-

228 Pojęcie to zostanie bliżej zdefiniowane w pkt. 3.2.2.

229 M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński [w:] B. Dziliński, M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński, *Komentarz do rozporządzenia... op. cit.*

230 B. van der Meulen, M. van der Velde, *European Food Law Handbook*, Wageningen 2008, str. 258.

231 W polskiej wersji językowej użyte jest pojęcie przedsiębiorstwo, jednak z treści innych tłumaczeń wynika, iż celem ustawodawcy europejskiego było zdefiniowanie zakładu (ang. *establishment*). Zob.: M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński [w:] B. Dziliński, M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński, *Komentarz do rozporządzenia... op. cit.*

232 Rozporządzenie (WE) nr 852/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie higieny środków spożywczych (Dz.U.UE.L. z 2004 r. Nr 139, str. 1 z późn. zm.).

233 Art. 3 *Ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia*.

234 M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński [w:] B. Dziliński, M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński, *Komentarz do rozporządzenia... op. cit.*

czone trudności interpretacyjne, dla poniższej pracy najważniejsze są przepisy wprowadzane na poziomie unijnym, a w związku z tym pojęcia w niej używane powinny być rozumiane zgodnie z regulacjami UE.

3.3.2. Przedmiot porozumień

W związku z tym, że działalność podmiotów spożywczych musi być związana z jakimkolwiek etapem łańcucha żywnościowego, oznacza to, że każde działanie, począwszy od produkcji podstawowej, na sprzedaży detalicznej kończąc, będzie uznane za objęte zakresem prawa żywnościowego²³⁵. Konsekwencją powyższego będzie fakt, że nie tylko transakcje mające za przedmiot żywność, której definicję omówię poniżej, będą związane z rynkiem spożywczym, a zatem objęte zakresem prawa żywnościowego. Sytuacji, w których porozumienia między przedsiębiorcami będą związane z *food chain*, jest wobec tego bardzo dużo.

Żywność, w kontekście powyższych refleksji, będzie tylko jednym z wielu potencjalnych przedmiotów transakcji (porozumień) między przedsiębiorstwami. Jej definicja zawarta została w rozporządzeniu 178/2002 i zgodnie z jego brzmieniem żywnością są jakakolwiek substancja lub produkty, przetworzone, częściowo przetworzone lub nieprzetworzone, przeznaczone do spożycia przez ludzi lub których spożycia przez ludzi można się spodziewać²³⁶. Poza zakresem definicji znajdują się między innymi rośliny przed dokonaniem zbiorów oraz żywe zwierzęta, chyba że mają być wprowadzone na rynek do spożycia przez ludzi. Nie oznacza to jednak, że porozumienie mające za przedmiot konkretny sposób uprawy roślin nie powinno być objęte zakresem prawa żywnościowego. Poniżej przedstawię etapy obejmujące *food chain*, by przybliżyć, jakiego rodzaju transakcje, poza tymi odnoszącymi się do żywności, będą istotne z punktu widzenia analizy pracy, „każdy element (ogniwo łańcucha) może mieć bowiem potencjalny wpływ na bezpieczeństwo żywności”²³⁷.

Pierwszym elementem łańcucha żywnościowego jest produkcja podstawowa (pierwotna), która na poziomie unijnym regulowana jest od początku XXI w., a objęcie jej zakresem prawa żywnościowego związane jest ze zmianą percepcji jego celów i zadań, opisanych powyżej²³⁸. „Oznacza produkcję, uprawę lub hodowlę produktów podstawowych, w tym: zbiory, dojenie i hodowlę zwierząt gospodarskich przed ubojem, jak również łowiectwo i rybołówstwo oraz zbieranie runa leśnego”²³⁹. Podkreślenia wymaga również fakt, że zakresem prawa żywnościowego objęta jest także produkcja paszy dla zwierząt gospodarskich.

Na tym etapie żywność „wytwarzana jest w środowisku przyrodniczym”, a jej produkt (pierwotny) może zostać uznany za żywność, jeżeli można go spożyć w formie produktu rolnego²⁴⁰. Na tym poziomie *food chain* regulacje mogą odnosić się chociażby do produkcji ekologicznej czy produkcji organizmów modyfikowanych genetycznie. Można sobie zatem wyobrazić, że przedsiębiorcy działający na tym etapie

235 P. Wojciechowski, *Unijne prawo żywnościowe* [w:] M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System Prawa Żywnościowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, str. 224.

236 Rozporządzenie 178/2002, art. 3.

237 M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System Prawa Żywnościowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, str. 211.

238 *Ibidem*, str. 211.

239 Art. 3 pkt 17 rozporządzenia 178/2002.

240 M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System... op. cit.*, str. 210-211.

łańcucha wejdą np. w porozumienie dotyczące wspólnego projektu badawczo-rozwojowego mającego na celu ulepszenie produkcji i zmniejszenia jej wpływu na środowisko lub porozumienia, w ramach którego będą korzystać z konkretnych nasion, których kolektywne pozyskanie od jednego podmiotu umożliwi zwiększenie wydajności plonów. Podkreślenia wymaga fakt, że ochrona środowiska i całość polityki z nią związana mają ogromne znaczenie dla etapu produkcji podstawowej, między innymi w związku ze stosowaniem różnych substancji, takich jak środki ochrony roślin czy pestycydy²⁴¹.

Kolejnym szczeblem łańcucha jest przetwarzanie żywności, oznaczające „każde działanie, które znacznie zmienia produkt wyjściowy, w tym: ogrzewanie, wędzenie, peklowanie, dojrzewanie, suszenie, marynowanie, ekstrakcję, wyciskanie lub połączenie tych procesów”²⁴². Za przetworzenie żywności odpowiedzialne są przedsiębiorstwa spożywcze. Na tym etapie *food chain* najistotniejsze regulacje dotyczą znakowania produktów, określające ich podchodzenie, ilość i rodzaj, oraz dane dotyczące m.in. transportu, magazynowania czy sprzedawcy, co jest związane z ich transportem prosto z pól (miejsca uprawy), a w związku z tym potencjalnym prawdopodobieństwem mieszania się poszczególnych surowców²⁴³.

Na tym etapie można sobie wyobrazić *sustainability agreements* między przedsiębiorcami branży żywnościowej. Możliwa byłoby na przykład umowa między przetwórcami żywności a producentem maszyn, w ramach której określają oni wyłączność w pozyskiwaniu urządzeń, dzięki którym odpad surowców jest znacznie mniejszy lub ich eksploatacja będzie bardziej ekologiczna. Takie porozumienie może na przykład wykluczyć część podmiotów z danego rynku lub doprowadzić do konieczności obniżenia cen ich produktów, a w związku z tym mogłoby potencjalnie zostać uznane za antykonkurencyjne.

Ostatnim etapem *food chain* jest dystrybucja żywności. Jest ona jego istotnym elementem w związku z łańcuchem bezpieczeństwa żywności, tj. uregulowaniem procesu dystrybucji w taki sposób, by warunki, w jakich żywność ma być transportowana czy przechowywana, nie wpływały negatywnie na jego jakość, walory smakowe i zdrowotne²⁴⁴. „Dystrybucja oznacza zorientowaną na osiąganie zysku działalność obejmującą planowanie, organizowanie i kontrolowanie sposobu przemieszczania gotowych produktów z miejsc ich wytworzenia do miejsc sprzedaży nabywcom finalnym”²⁴⁵. Zatem jest to całość przemierzanej przez produkty drogi (tak w przestrzeni, jak i czasie) i związane z tym działania - tj.: transport, magazynowanie, konserwacja produktów²⁴⁶. Zakres przedsięwzięć, jak i podmiotów, które uczestniczą w tym procesie, jest niebagatelny. Od strony podmiotowej obejmuje on: (1) uczestników, którzy sprzedają i kupują produkty, (2) pośredników handlowych, (3) instytucje wspomagające uczestników rynku²⁴⁷. Proces dystrybucji nieustannie się zmienia, zarówno

241 M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System... op. cit.*, str. 212.

242 Art. 2 pkt 1 lit. m rozporządzenia 852/2004.

243 M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System...op. cit.*, str. 213.

244 *Ibidem*, str. 214.

245 A. Czubata, *Dystrybucja produktów*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2001, str. 15.

246 M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński [w:] B. Dziński, M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński, *Komentarz do rozporządzenia nr 178/2002 ustanawiającego ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołującego Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiającego procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności*, Gdańsk 2018, art. 3.

247 M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System... op. cit.*, str. 214.

w odniesieniu do systemu zarządzania logistycznego, jak i jego formy, a związane jest to w przeważającym stopniu z rozwojem nowych technologii²⁴⁸. I na tym etapie, a może przede wszystkim w jego ramach można wyobrazić sobie koncepcje porozumienia między ww. podmiotami.

Powyższa analiza pokazuje, jak duży zakres działań i podmiotów objęty jest stosowaniem prawa żywnościowego. Pokazuje także różnorodność inicjatyw, do których może dochodzić między przedsiębiorstwami działającymi w łańcuchu spożywczym, których przedmiot bezpośrednio dotyczy realizacji głównych celów prawa żywnościowego - tj. ochrony zdrowia i życia ludzkiego przy jednoczesnej trosce o ochronę środowiska naturalnego i dobrostan zwierząt. Jej całość pokazuje, jak dużo przedsięwzięć powinno być określonych jako porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju na rynku spożywczym. W związku z tak dużą liczbą sytuacji, w których na działania przedsiębiorców znaczny wpływ ma prawo żywnościowe, uważam, że organy antymonopolowe w swojej analizie powinny brać je pod uwagę - tak na poziomie szczegółowych norm, jak również podstawowych celów i zadań, które legły u jego podstaw.

3.4. Wpływ stosowania prawa żywnościowego w ocenie porozumień w łańcuchu żywnościowym

Prowadzona przeze mnie narracja, poglądy i analiza przedstawiona w tej pracy magisterskiej nie prowadzą oczywiście do stwierdzenia, że absolutnie każde porozumienie z zakresu zrównoważonego rozwoju, które ma miejsce na rynku spożywczym, powinno zostać uznane za zgodne z prawem. To, co jednak powinno mieć miejsce, to szersze spojrzenie tak na cele, które ma spełniać dane *sustainability agreement*, jak i jego skutki, których badanie nie powinno ograniczać się jedynie do określenia poziomu podwyższenia dobrobytu konsumenta, w rozumieniu wystąpienia po jego stronie nadwyżki, tj. w ściśle ekonomicznym jego rozumieniu.

Uważam, że cele i zadania prawa konkurencji są możliwe do pogodzenia i uwzględnienia. Możliwe jest również dążenie do urzeczywistnienia zrównoważonego rozwoju, nie likwidując w tym samym czasie konkurencji. Historia łańcucha żywnościowego pokazała, że nie wolno sprowadzić analizy zachowań w *food chain* tylko do badania ekonomicznych przesłanek i elementów jego funkcjonowania - zagrożenia, jakie niesie za sobą takie podejście, pokazuje między innymi epidemia BSE w latach 90. XX w., której wystąpienie sprawiło, że prawo żywnościowe zupełnie zmieniło swoje oblicze.

Wydaje mi się, że nie można z góry przesądzić, jakie porozumienie z zakresu zrównoważonego rozwoju zostanie uznane za takie, które nie jest antykonkurencyjne lub którego antykonkurencyjność będzie można uzasadnić np. w związku z zastosowaniem art. 101 (3) TFUE. Konieczna jest jednostkowa analiza, każdorazowe rozpatrzenie, które elementy przeważają nad innymi, jakie są pozytywne skutki danego działania, a jakie negatywne, kto będzie ich beneficjentem, a kto straci. Ważne jednak, by prawo konkurencji było jednym z rozwiązań, a nie częścią problemu.

Tak prawo żywnościowe, jak i prawo konkurencji nakładają wiele obowiązków na przedsiębiorców. Wprowadzanie w życie zrównoważonego rozwoju również w dużym stopniu obciąża właśnie ich. Współdziałanie przedsiębiorców, co zostanie pokaza-

248 M. Korzycka, P. Wojeciechowski, *System... op. cit.*, str. 215.

ne w rozdziale IV pracy, mogłoby wpłynąć na szybsze i bardziej skuteczne działania, które są przedmiotem mojej analizy. Uważam zatem, że warto wprowadzić bardziej klarowne mechanizmy dla oceny *sustainability agreements* w łańcuchu żywnościowym, ale również narzędzia pozwalające na szybkie i skuteczne odpowiedzi na wyzwania, które stoją przed *food chain*. To, co jest zatem istotne, to konieczność brania pod uwagę całości regulacji stosowanych na danym rynku, nie tylko przez przedsiębiorców na nim działających, ale też przez organy, które prawo egzekwują (w wypadku tej pracy magisterskiej oczywiście mowa jest o NCA oraz Komisji Europejskiej). Uważam, że organy antymonopolowe powinny korzystać szeroko z zasady proporcjonalności przy wążeniu różnych wartości i korzyści wynikających ze współdziałania między przedsiębiorcami - szczególnie w sytuacji, w której widać konflikt między zrównoważonym rozwojem a wąskim ekonomicznym rozumieniem celów w prawie konkurencji²⁴⁹.

Zasada proporcjonalności, wprowadzona w licznych orzecznictwie TSUE, odgrywa ogromną rolę w kontroli działania Unii, państw, jak i jednostek²⁵⁰. Przełomowym momentem dla jej wprowadzenia było orzeczenie TSUE w sprawie *Internationale Handelsgesellschaft*²⁵¹, w którym zasada ta została sprowadzona po raz pierwszy do praw podstawowych - TS w orzeczeniu stwierdził, że to właśnie z nich można wyprowadzić zasadę proporcjonalności. Trybunał stwierdził w nim, że środki użyte do osiągnięcia pewnego celu były nieproporcjonalne, ponieważ mógł on zostać urzeczywistniony za pomocą metod interwencji o mniej poważnych konsekwencjach²⁵². Późniejszym, ważnym orzeczeniem wprowadzającym definicję zasady proporcjonalności jest orzeczenie *FORMA*²⁵³ - „w celu ustalenia, czy przepis prawa wspólnotowego jest zgodny z zasadą proporcjonalności, konieczne jest ustalenie, po pierwsze, czy użyte środki do osiągnięcia celu odpowiadają wadze tego celu, a po drugie, czy są one konieczne do jego osiągnięcia”²⁵⁴. Orzeczenie to nie zawiera w sobie jeszcze odniesienia do odpowiedniości środka, pojawiło się ono dopiero w kolejnych sprawach²⁵⁵.

Zwieńczeniem tej koncepcji było wydanie orzeczenia w sprawie *Queen*²⁵⁶, w ramach którego obok niezbędności oraz odpowiedniości środka Trybunał wprowadził koncepcję proporcjonalności *sensu stricto*, znaczącą, że „jeśli istnieje wybór między kilkoma odpowiednimi środkami, należy zastosować ten, który jest najmniej uciążliwy, a niekorzystne skutki, które za sobą pociąga, nie mają być nieproporcjonalne do wskazanego celu”²⁵⁷. W związku jednak z szerokim zastosowaniem tej zasady [proporcjonalności],

249 S. Holmes, *Climate Change Is an Existential Threat: Competition Law Must Be Part of the Solution and Not Part of the Problem*, „Journal of Antitrust Enforcement”, vol. 8, issue 2, lipiec 2020, str.; J. Steenbergen, *Proportionality in Competition Law and Policy* [w:] Legal Issues of Economic Integration 35(3), 2008, str. 259.

250 J. Milszewska-Nienartowicz, *Rozwój zasady proporcjonalności w europejskim prawie wspólnotowym* [w:] Studia Europejskie nr 1, 2006, str. 60.

251 Wyrok Trybunału z dnia 17 grudnia 1970 r., *Internationale Handelsgesellschaft*, 11-70, EU:C:1970:114.

252 *Ibidem*, pkt 2.

253 Wyrok Trybunału z dnia 23 lutego 1983 r., *FORMA*, 66-82, EU:C:1983:42.

254 *Ibidem*, pkt 8.

255 Zob. np.: Wyrok Trybunału z dnia 17 maja 1984 r., *Denkavit Nederland*, 15-83, EU:C:1984:183; Wyrok Trybunału z dnia 18 września 1986 r., *Commission v Federal Republic of Germany*, 116/82, EU:C:1986:322.

256 Wyrok Trybunału z dnia 13 listopada 1990 r., *Queen*, C-331/88, EU:C:1990:391.

257 *Ibidem*, pkt 13.

tj. w różnych obszarach działalności UE, jest ona niejednokrotnie modyfikowana. Jej elastyczność pozwala na dużą swobodę w orzeczniczej kontroli²⁵⁸.

Tak jak zostało przedstawione w rozdziale w pkt. , przy ocenie porozumień istotne jest wzięcie pod uwagę realiów i sytuacji panującej na konkretnym, analizowanym przez organ antymonopolowy rynku. Moim zdaniem tego typu analiza nie powinna ograniczać się jedynie do kwestii związanych z liczbą podmiotów (poziomym konkurencyjności) czy barierami wejścia na dany rynek, ale powinny być brane pod uwagę inne aspekty, takie jak swoiste reguły czy zasady prawne. Tylko takie badanie pozwoli na efektywne stosowanie całości prawa europejskiego oraz krajowego, również konkurencji. Sama koncepcja zrównoważonego rozwoju wymaga, by na działania i ich skutki patrzeć w sposób holistyczny, z różnych stron - między innymi: społecznej, ekonomicznej, środowiskowej.

Zatem szerokie spojrzenie na analizowany rynek od strony ekonomicznej, społecznej, środowiskowej, jak i prawnej, rzetelna analiza proponowanego porozumienia i jego potencjalnych skutków w czasie oraz wykorzystanie zasady proporcjonalności dla wybrania najlepszego rozwiązania powinny być podstawowym narzędziem dla krajowych organów antymonopolowych oraz Komisji Europejskiej. Możliwe, że przy otwartości organów zajmujących się ochroną konkurencji, opartej na współpracy i dialogu z przedsiębiorcami nie byłoby konieczności wdrażania nowych regulacji dla wprowadzania w życie niezbędnych *sustainability agreements*. Taką potrzebę jednak warto zaznaczyć, chociażby ze względu na jednolite wytyczne dla organów krajowych przy stosowaniu prawa konkurencji oraz jasność po stronie przedsiębiorców i jak najmniejsze wątpliwości dotyczące działań zakazanych i tych, które są dozwolone.

3.5. Podsumowanie

Historia rozwoju prawa żywnościowego jest bezpośrednim dowodem i argumentem za tak szerokim uregulowaniem tej dziedziny oraz kontrolą działania podmiotów działających w *food chain*. Koncepcja *from farm to fork* pozwala na holistyczne ujęcie łańcucha żywnościowego i taką jego organizację, by spełnienie celów, które legły u podstaw regulacji prawnych dla niego relewantnych, było możliwe w jak największym stopniu. Co ważne, trend dążący do urzeczywistnienia zrównoważonego rozwoju na rynku spożywczym jest coraz bardziej widoczny, a konieczność szybkich działań - nieunikniona. Dotyczy to jego całości - od produkcji podstawowej, aż do etapu dystrybucji żywności do bezpośrednich konsumentów.

Związek między wprowadzaniem zrównoważonych praktyk a dążeniem do realizacji podstawowych celów prawa żywnościowego jest oczywisty. Jak jednak zostanie to przedstawione w rozdziale IV pracy, wprowadzanie w życie rozwiązań pro-środowiskowych, mających za przedmiot poprawę jakości pracy i życia podmiotów na wszystkich szczeblach *food chain* czy dążących do urzeczywistnienia dobrostanu zwierząt, może być dużo trudniejsze lub wręcz niemożliwe, jeżeli będzie obciążało pojedynczych przedsiębiorców i odbierało im możliwość i perspektywę współpracy. Oznacza to, że rozluźnienie reguł konkurencji dla wprowadzania *sustainability agreements* na rynku żywnościowym jest jednym ze środków prowadzących do urzeczywistnienia

258 J. Milszewska-Nienartowicz, *Rozwój... op. cit.*, str. 65.

podstawowych założeń i fundamentów prawa żywnościowego. Przy analizie takich przedsięwzięć organ antymonopolowy (czy to na szczeblu krajowym, czy unijnym) powinien zatem brać pod uwagę szerszy kontekst rynkowy, związany bezpośrednio z regulacjami na nim panującymi.

Jak zostało zaznaczone w rozdziale II pracy, strach przed bezprawnymi działaniami, które tylko pozornie mają mieć na celu wdrażanie rozwiązań zbieżnych z urzeczywistnieniem *sustainable food chain*, jest raczej bezpodstawny. Jak zostało to także już udowodnione - w przypadku działań przedsiębiorców oraz organów odpowiedzialnych za ochronę konkurencji, w czasie pandemii COVID-19, ci pierwsi działają, co do zasady, ostrożnie i zgodnie z wytycznymi odpowiednich instytucji, a drudzy mają niezwykle dużą gamę narzędzi, pozwalających na interwencję i kontrolę nieodpowiednich zachowań.

Rozdział IV.

Porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym

4.1. Wprowadzenie

W tym rozdziale przybliżę wybrane działania na rynku spożywczym, które jako cel stawiały sobie pozytywny wpływ na środowisko, dobrostan zwierząt czy dobrobyt społeczny. Analiza prawna niderlandzkiej sprawy *Chicken of Tomorrow* będzie dla mnie punktem wyjścia do rozważań dotyczących sposobu oceny *sustainability agreements* w łańcuchu żywnościowym z punktu widzenia prawa konkurencji – przedstawie punkt widzenia rozbieżny od tego przedstawionego w analizie ACM, pokazując tym samym, że w zależności od wykorzystanych narzędzi i koncepcji wynik końcowy prowadzonego badania może być diametralnie różny.

Zamierzam również przedstawić postulaty przedsiębiorców, którzy od dłuższego czasu zauważają i wskazują na potrzebę zmiany przepisów oraz praktyki decyzyjnej organów antymonopolowych oraz działania Komisji Europejskiej i organów państw członkowskich – w związku z tym, że problem wprowadzania w życie postulatów zrównoważonego rozwoju dotyka coraz większej liczby działań i przedsięwzięć, wydaje się, że zmiany są nieuniknione. Wszelkie inicjatywy podjęte przez organy w okresie powstawania poniższej pracy są niewiążące i opierają się głównie na konsultacjach z zainteresowanymi stronami. Fakt ten pokazuje jednak pewien trend, który możliwe że wpłynie również na kształt regulacji prawnych oraz praktykę organów antymonopolowych w Europie.

4.2. Potrzeba zmian w kontekście kryzysu klimatycznego

W związku z między innymi coraz większym zanieczyszczeniem środowiska, kryzysem klimatycznym czy nierównościami społecznymi widać coraz większą potrzebę zmian w ogromnej liczbie branż. Jako że dzisiaj wiadomo już, że mierzymy się nie tylko ze zmianami klimatu, ale i z jego kryzysem²⁵⁹, konieczne są szybkie i sprawne działania, by faktycznie móc uchronić środowisko naturalne, a co za tym idzie – całą ludność z niego korzystającą. Niezależnie jednak od wyznaczonych celów porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju zawsze będą dotyczyły interesu publicznego, poza-konkurencyjnych i pozaekonomicznych wartości²⁶⁰.

Korporacje wcześniej nastawione głównie na zysk i przyzwyczajone do konsumpcyjnego społeczeństwa nie brały pod uwagę działań o pozytywnych, a przynajmniej

259 S. Kingston, *Competition Law in an Environmental Crisis*, „Journal of European Competition Law & Practice”, vol. 10, no. 9, 2019, str. 517.

260 A. Gerbrandy, *Solving a Sustainability-Deficit in European Competition Law*, *World Competition* 40, no. 4, 2017, str. 543.

neutralnych, skutkach dla środowiska. Co gorsza, zjawiskiem relatywnie popularnym w ostatnim czasie stał się tzw. *green washing*²⁶¹, który polega na podejmowaniu działań, które mają zachęcać konsumentów do wyboru pewnych produktów czy usług w związku z ich pozornymi prośrodowiskowymi cechami. W związku jednak z coraz większą presją ze strony rządów oraz różnych organizacji (a co za tym idzie - również przepisów krajowych i międzynarodowych), a także rosnącą świadomością społeczną sukcesywnie coraz więcej podmiotów zmuszonych jest wprowadzać zmiany w utartym sposobie działania. Sektor tradycyjnie nastawiony na zys zaczyna rozumieć swój wpływ na środowisko i powoli dostrzega atrakcyjność wprowadzania inicjatyw ukierunkowanych na zrównoważony rozwój.

Jako że działania prośrodowiskowe są bardzo trudne do wprowadzania, pożądane jest, by podmioty mogące je podjąć miały jak najbardziej korzystne warunki do ich wdrażania. Bariery to przede wszystkim wysokie koszty, jak również trudności w przedstawieniu całości biznesu tak od strony technicznej, jak i marketingowej (w związku z różnymi przyzwyczajeniami konsumentów, ze strategiami sprzedaży, które są kontynuowane w konkretnym kształcie od lat). Istotnym elementem jest również to, że przedsiębiorcy mogą odczuwać ogromną presję ze strony konkurencji i, bojąc się, że wypadną z rynku, nie chcą ponosić ryzyka związanego z kosztownymi zmianami (*first-mover disadvantage*).

Dlatego też tak istotne jest, by konkurenci mogli zawiązywać porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju. Wspólne działanie nie tylko zmniejsza koszty oraz poziom ryzyka ponoszony przez każdy z podmiotów, ale redukuje również presję ze strony bezpośrednich rywali rynkowych. Kolektywne działanie, angażujące dużą część rynku, gwarantuje również, że podjęta inicjatywa będzie mocnym sygnałem dla reszty podmiotów na różnych szczeblach, konsumentów czy rządów państwowych. Ważne jest także, by to właśnie prywatne podmioty mogły wprowadzać dane inicjatywy w życie - państwo może nie mieć wystarczającej znajomości rynku, a zatem możliwości określenia, jakie działania będą najbardziej efektywne z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju.

4.3. Case studies

Współcześnie przed rynkiem żywnościowym stoi wiele wyzwań, dotyczących zwłaszcza dążenia do urzeczywistnienia zrównoważonego rozwoju. Dobrostan zwierząt, ochrona środowiska, współczesne niewolnictwo czy bezpieczeństwo żywności - to tylko niektóre z zagadnień, które dotyczą teraz branżę. Globalizacja, zmiany w produkcji, rosnąca liczba ludzi oraz umiejscowienie podmiotów w różnych częściach świata nieustannie wpływają na to, że łańcuch żywnościowy robi się coraz bardziej skomplikowany²⁶².

Niezależnie jednak od genezy problemów, ich kształtu i rozmiaru cechą wspólną dla przedstawicieli *food chain* jest niepewność związana ze stosowaniem reguł konkurencji do *sustainability agreements*. W raportach Światowego Forum Bananowego

261 Zob.: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2016/aug/20/greenwashing-environmental-ism-lies-companies> (dostęp do źródła: 4.04.2021 r.).

262 P. Wojciechowski, *Unijne prawo żywnościowe* [w:] M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System Prawa Żywnościowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, str. 117.

(World Banana Forum), organizacji zrzeszającej wszelkich interesariuszy tego rynku w celu osiągnięcia konsensusu w sprawie najlepszych praktyk w zakresie zrównoważonej produkcji i handlu, obok zagadnień środowiskowych pojawiają się coraz częstsze wzmianki o problematyczności przepisów antymonopolowych i ich stosowania w łańcuchu spożywczym²⁶³.

Tego typu głosy pojawiają się również na rynku kakao. Jego przedstawiciele podkreślają między innymi potrzebę podwyższenia cen u producentów (*farm-gate prices*), która pojawia się na wielu rynkach, np. bawełny czy herbaty. Problemem są nie tylko niskie ceny, ale też ich duża fluktuacja w czasie, w związku z czym mali producenci mają niewielką ilość informacji odnośnie do planowanych przychodów²⁶⁴. W związku z krachem na rynku kakao w 2017 r. producenci odnotowali spadek wpływów o ok. 30% - niepewność w tak podstawowym aspekcie jak zarobki uniemożliwia doprowadzenie do funkcjonowania zrównoważonego łańcucha żywnościowego.

Uczestnicy rynku kakao podkreślają jednak problemy związane z niezbędnymi inicjatywami - ich zdaniem konieczne jest działanie kolektywne, ponieważ pojedyncze jednostki, wprowadzając w życie innowacyjne rozwiązania, nie tylko nie zyskają, ale mogą też dużo stracić. Wspólne działanie może jednak zostać negatywnie ocenione z punktu widzenia prawa konkurencji²⁶⁵. Widać zatem coraz większą potrzebę zmian związanych z podstawowymi założeniami dotyczącymi zakazanych porozumień oraz konieczność rozluźnienia zasad i ich interpretacji w praktyce decyzyjnej organów antymonopolowych, by kolektywne, a konieczne działania mogły zostać urzeczywistnione.

Poniżej przedstawię dwa, w moim odczuciu bardzo ciekawe, przykłady tego, jaki kształt *sustainability agreements* mogą przybrać w praktyce. Pierwszy z nich, dotyczący rynku chowu drobiu, nie wszedł w życie w związku z interwencją niderlandzkiego organu antymonopolowego, który zakazał jego przeprowadzenia. Ciekawe są sposób oceny porozumienia i argumenty ACM. Drugi z nich dotyczy brazylijskiego projektu *Amazon Soy Moratorium*, który w przeciwieństwie do *Chicken of tomorrow* nie tylko z dużym sukcesem funkcjonuje od lat, ale wpływa również na wdrażanie podobnych rozwiązań w innych regionach dotkniętych podobnymi problemami. W poniższej analizie chcę podkreślić istotne elementy związane z konstruowaniem porozumień z zakresu zrównoważonego rozwoju, pokazać, w jak różny sposób mogą być oceniane, oraz przedstawić faktory, które mogą zwiększać szanse na sukces takich inicjatyw.

4.3.1. *Chicken of Tomorrow*

Chicken of tomorrow to porozumienie z zakresu zrównoważonego rozwoju zawarte między niderlandzką organizacją producentów drobiu, mięsa i jaj oraz niderlandzkim Stowarzyszeniem Detalistów Żywności (CBL) zapoczątkowane w 2012 r., które-

263 World Banana Forum, *Current challenges banana industry*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Berlin, 2019. <https://www.bananenbuendnis.org/wp-content/uploads/1-World-Banana-Forum.pdf> (dostęp do źródła: 21.02.2021 r.).

264 *Competition law and sustainability. A study of industry attitudes towards multi-stakeholder collaboration in the UK grocery sector*, Fairtrade Foundation, 2019, str. 10. <https://www.fairtrade.org.uk/resources-library/researching/policy-resources/competition-law-and-sustainability/> (dostęp do źródła: 21.02.2021 r.).

265 *Competition law and sustainability. A study... op. cit.*, str. 12.

go celem było całkowite wyeliminowanie drobiu produkowanego z tzw. brojlerów ze sklepów do 2020 r. Porozumienie to zawierało zobowiązania do: (1) wykorzystywania wolniej rosnących ras kurcząt, (2) zmniejszenia liczby kurcząt na metr kwadratowy, (3) wprowadzenia zrównoważonych materiałów ściółkowych, (4) ścisłego przestrzegania norm dobrostanu zwierząt, (5) wydłużenia czasu snu kurcząt, (6) ograniczenia stosowania antybiotyków, (7) stosowania jako paszy soi uprawianej w 100% zgodnie z normami Okrągłego Stołu ds. Odpowiedzialnego Sektora Soi (ang. *Roundtable for Responsible Soy*), (8) wprowadzenia różnych środków mających na celu zmniejszenie emisji, śladu węglowego oraz zwiększenie wykorzystywania zrównoważonej energii, (9) *chicken of tomorrow* jako standard minimum, wraz z innymi certyfikatami dobrostanu zwierząt (np. z oznaczeniem *Better Life* lub produkcji organicznej)²⁶⁶.

	Brojler	<i>Chicken of Tomorrow</i>
Długość życia	40 dni	45 dni
Przestrzeń do poruszania się	21 kurczaków/m ²	19 kurczaków/m ²
Materiał ściółki	Żaden	Słoma oraz materiały rozpraszające (słupki grzędowe, bele słomy)
Światło	Minimum 4 godziny nieprzerwanej ciemności	Minimum 6 godzin nieprzerwanej ciemności

Tabela 1. Proponowane zmiany w porównaniu ze standardami stosowanymi do brojlerów²⁶⁷

Rasy kurcząt wykorzystywanych w produkcji mogłyby nabierać do 50 gramów dziennie, a większość zmian miałaby wpłynąć pozytywnie na ich dobrostan - zmniejszyć stres, liczbę urazów oraz chorób. Porozumienie zakładało, że będzie to standard minimum, który powinien zostać wprowadzony w supermarketach, które kontrolują 95% rynku sprzedaży kurczaków krajowym konsumentom. Swoim zakresem nie obejmowało drobiu kupowanego u rzeźników oraz w zakładach drobiarskich, jak również produkowanego na eksport (ok. 70% produkcji krajowej). Założenia porozumienia wykaczały poza minimalne wymogi ustawowe, które obowiązują przy komercyjnej hodowli drobiu w Niderlandach²⁶⁸.

Mimo iż inicjatywa zebrała duże poparcie rynku, krajowego parlamentu oraz społeczeństwa, ACM wydał w 2015 roku decyzję zakazującą wprowadzenia porozumienia w życie, stwierdzając, że narusza ono zakaz tworzenia karteli. Urząd podkreślił, że w związku z tym, że krajowe supermarkety sprzedają prawie 100% kurczaków niderlandzkim konsumentom, to ich wybór byłby znacząco ograniczony. Inicjatywa ta łamałaby nie tylko krajowe przepisy, ale również art. 101 TFUE, ponieważ niderlandzkie supermarkety importują mięso także od innych podmiotów działających w Unii

266 I. Toma, *Competition law and sustainability in the Netherlands. Sustainability exemptions to competition law in the Netherlands as role model for Europe?* Fair Trade Advocacy Office, 2016, str. 16.

267 Tabela opracowana na podstawie ACM's analysis of the sustainability arrangements concerning the „Chicken of Tomorrow”

268 *Ibidem*.

Europejskiej - przedsiębiorcy ci mogliby nie być w stanie sprostać tak określonym wymaganiom, co wiązałoby się z wykluczeniem ich z rynku.

ACM badał, czy porozumienie może „łapać się” pod wyłączenie określone w art. 101 (3) TFUE. Korzyści i koszty wynikające z przedsięwzięcia zostały wzięte pod uwagę w odniesieniu do dobrostanu zwierząt, środowiska oraz zdrowia publicznego. Organ podkreślił, że skutki takie muszą przynosić korzyści konsumentom, a dzieje się tak wtedy, gdy konsumenci przypisują im rzeczywistą wartość. Co do zasady taka ocena polega na policzeniu, o ile mniej lub więcej ostateczny produkt będzie kosztował czy jaka będzie jego dostępność. W związku jednak z nieekonomicznym charakterem powyższych kategorii konieczne było przeprowadzenie badań wśród zainteresowanych, by zbadać, jak duże znaczenie mają dla nich poszczególne ulepszenia i zmiana sposobu produkcji. ACM postanowił wybrać tzw. metodę *willingness-to-pay*, która polega na zbadaniu, ile konsumenci są w stanie zapłacić za poszczególne udogodnienia lub korzyści płynące z porozumienia.

W ramach przeprowadzonych testów organ stwierdził, że konsumenci są gotowi zapłacić niedużą kwotę za podwyższenie dobrostanu zwierząt i określił ją na 68 eurocentów za kilogram mięsa, pozytywny wpływ na środowisko określając na 14 eurocentów, a podwyższenie wysokości zdrowia publicznego - na 0, ponieważ zdaniem ACM mniejsze zużycie antybiotyków zostałoby osiągnięte bez porozumienia. Całość korzyści została zatem wyliczona na 82 eurocenty za kilogram kurczaka, natomiast dodatkowe koszty, które musiałby ponieść kupujący, oszacowano na 1,46 euro. W związku z tą prostą analizą ACM stwierdził, że porozumienie nie przynosi żadnych benefitów konsumentom, a co za tym idzie - nie badał drugiego kryterium pozwalającego na zastosowanie wyłączenia - tj. czy przysługuje im sprawiedliwy udział w generowanych korzyściach.

Niezależnie od faktu, że w wyżej przytoczonych okolicznościach uwzględnienie wyłączenia było niemożliwe, organ przeanalizował aspekty związane z proporcjonalnością i niezbędnością danego rozwiązania, a ściślej mówiąc, czy wpłynie ono na *polepszenie produkcji lub dystrybucji produktów bądź do popierania postępu technicznego lub gospodarczego*. W tej kwestii ACM stwierdził, że na rynku dostępnych jest wiele rodzajów kurczaka, produkowanych w różny sposób, za przykład podając mięso z oznaczeniem *Better Life*. Zgodnie z przeprowadzonymi przez urząd badania konsumenci są gotowi zapłacić nawet 12 euro za kilogram kurczaka posiadającego ten symbol²⁶⁹. Biorąc pod uwagę, że taki mechanizm nie działał w przypadku *Chicken of Tomorrow*, organ stwierdził, że w przedmiotowej sprawie występuje problem z komunikacją korzyści wynikających z takiej produkcji. W konkluzji stwierdził on, że przy poprawie strony marketingowej oraz wiarygodności certyfikacji samo oznaczenie powinno pozwolić na osiągnięcie celów porozumienia i że faktyczne jego zawieranie nie jest konieczne. ACM podkreślił również, że do decyzji supermarketu pozostawione jest to, jaką gamę produktów oferuje i że jest to element wpływający na konkurencję między poszczególnymi podmiotami oraz sposób na przyciągnięcie konsumenta.

ACM zaznaczył występowanie niebezpieczeństwa związanego ze zjawiskiem *first-mover disadvantage*, ale stwierdził, że rynek w ostatnim czasie prężnie się zmienia i dąży w kierunku coraz większej wrażliwości dotyczącej zagadnień środowiskowych

²⁶⁹ ACM's analysis of the sustainability arrangements concerning the „Chicken of Tomorrow”, str. 6.

czy związanych z ochroną i dobrostanem zwierząt, w związku z czym zbagatelizował fakt, że porozumienie eliminuje to niepożądane zjawisko. Uważam, że powyższa analiza w wielu aspektach mogłaby być dokonana w inny sposób, a w związku z tym rezultatem jej mogłoby być wydanie zgody przez ACM na zawieranie porozumienia.

Szeroko podkreślane jest, że *sustainability agreements* niejednokrotnie mogą przynosić korzyści dla społeczeństwa jako całości, a nie dla poszczególnych jednostek²⁷⁰, a w związku ze sposobem badania i podejściem opartym na *willingness-to-pay* nie jest możliwe wzięcie pod uwagę tych właśnie aspektów. Dodatkowym problemem w tym przypadku była grupa poddana testom - wyłączeni z badania byli między innymi wegetarianie²⁷¹, uznano bowiem, że nie są oni odbiorcami produktu, jakim jest mięso, a zatem że ewentualne korzyści ich nie dotyczą, bo ich skłonność do zapłacenia byłaby równa zeru. Trudno jest mi się zgodzić z takim podejściem - podejrzewam, że właśnie ta grupa mogłaby być jedną z tych, która uważałaby wprowadzenie tego typu rozwiązania za niezwykle korzystne, również dla nich samych, mimo iż nie byłiby bezpośrednimi odbiorcami produktu.

Uważam, że taki sposób analizy jest nietrafiony i można znaleźć wiele uchybień z nim związanych. Przede wszystkim to, co już zostało podkreślone wyżej, istotne jest, by badać korzyści dla całego społeczeństwa, nie jednostek. Działania promujące ochronę środowiska czy podwyższanie standardów związanych z dobrostanem zwierząt potencjalnie w niewielu sytuacjach będą faktycznie i bezpośrednio oddziaływać na poszczególnych konsumentów - konieczne jest zatem wzięcie pod uwagę, jak będą skutki globalne poszczególnych inicjatyw. Istotne jest również spójne podejście dotyczące miejsca występowania pozytywnych skutków - np. w przypadku próby wprowadzania inicjatyw zapobiegających pracy dzieci czy promocji adekwatnych zarobków w krajach rozwijających się, które nie dotyczą bezpośrednio rynku wspólnotowego²⁷².

Nie jestem również przekonana do sposobu przeliczania niewymiernych korzyści na wartości *stricte* pieniężne. Abstrahując od samej metody oceny *willingness-to-pay*, której wykorzystanie jest moim zdaniem również chybione (tak sama metoda, jak i sposób przeprowadzenia badania), pytanie, czy taki sposób analizowania korzyści pozaekonomicznych ma przełożenie na rzeczywistość i niesie za sobą faktyczną wartość. Wydaje mi się, że w tym przypadku prędzej powinno dojść do ważenia konkretnych wartości czy zasad prawnych (tj. np. ochrona dobrostanu zwierząt i środowiska a utrzymanie niezakłóconej konkurencji na rynku) i oceny, które w tym przypadku powinny przeważać - a co za tym idzie - czy dane porozumienie może zostać uznane za legalne, czy nie. Co zostało już poruszone w punkcie 2.4.1 pracy nadawanie cenie nadzwyczajnego znaczenia nie jest odpowiednią drogą do dokonania analizy. Prowadzona od lat nieodpowiedzialna produkcja nie będzie skutkowata ceną, która wyraża faktyczną wartość towaru - ważne, by na każdym etapie łańcucha żywnościowego każdy z podmiotów mógł być wynagrodzony i traktowany w sposób odpowiedni oraz dający szansę na utrzymanie się. Uważam, że postulat ten dotyczy tak np.: rolników,

270 Szerzej o tym w pkt 2.4.1 pracy, zob. np.: A. Gerbrandy, *Solving a Sustainability-Deficit in European Competition Law*, *World Competition* 40, no. 4, 2017, B. Baarsma, N. Rosenboom, *A veritable tower of Babel: on the confusion between the legal and economic interpretations of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union* [w:] *European Competition Journal* 11(2), Styczeń 2016, str. 1-24.

271 A. Gerbrandy, *Solving a Sustainability-Deficit in European Competition Law*, *World Competition* 40, no. 4, 2017, str. 541.

272 I. Toma, *Competition law... op. cit.*, str. 21.

producentów czy przetwórców, jak również zwierząt, które niezaprzeczalnie uczestniczą w *food chain*.

Aspektem, który trzeba również poruszyć, jest indywidualizacja odpowiedzialności. Edukacja społeczeństwa jest niezwykle istotna i powinna być jednym z podstawowych elementów i celów w polityce rządów, nie mniej jest czasochłonna i absorbuje wiele zasobów, a zatem nie jest odpowiednim środkiem, by móc działać szybko. Niezaprzeczalnie sytuacja związana z ochroną środowiska czy dobrostanem zwierząt wymaga braku zawahania i odważnych decyzji, które są w stanie w krótkim okresie poprawić sytuację. Świetnym tego przykładem jest przytoczone niżej porozumienie *Amazon Soy Moratorium*, pokazujące, że kolektywne działanie sektora prywatnego przy wsparciu podmiotów publicznych może przyczynić się niebagatelnie do stanu środowiska. Uważam, że w sprawach najważniejszych tylko globalne działanie może mieć faktyczne przełożenie na rzeczywistość, a wymaganie, by konsumenci dokonywali świadomych wyborów, w zgodzie z tym, co dobre dla planety czy przyszłych pokoleń, może być jedynie ucieczką przed trudnymi, acz niezbędnymi działaniami na szczeblu narodowym lub ponadnarodowym. Uważam też, że zaproponowane w ramach porozumienia *Chicken of Tomorrow* działanie było proporcjonalne i konieczne - wprowadzenie samych oznaczeń na produktach wytwarzanych w bardziej zrównoważony sposób oraz ich promocja nie doprowadziłyby do zniknięcia, a przynajmniej nie w tak krótkiej perspektywie czasowej, brojlerów z rynku.

4.3.2. *Amazon Soy Moratorium*

Mimo iż niniejsza praca magisterska skupia się na prawie europejskim z ewentualnym odniesieniem do przepisów krajowych, poniżej przedstawię przykład brazylijskiego porozumienia, które moim zdaniem można zaklasyfikować jako *sustainability agreement*. W związku z niedużą liczbą przykładów tego typu inicjatyw, szczególnie na rynku spożywczym, nie będę ograniczać się tylko do rynku europejskiego. Mimo iż przepisy konkurencji różnią się od siebie w poszczególnych jurysdykcjach, to niezwykle często są one do siebie podobne w podstawowych założeniach. Dodatkowo celem pracy nie jest przeprowadzenie analizy prawnoporównawczej konkretnych systemów prawa antymonopolowego, ale pokazanie działania pewnych mechanizmów na rynku oraz tego, jak mogą one pozytywnie wpływać na ochronę natury oraz dążenie do urzeczywistnienia postulatów koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Niezwykle ciekawym przypadkiem ochrony środowiska naturalnego przeprowadzonego na dużą skalę jest projekt realizowany od 2004 roku, który ma na celu zatrzymanie wylesiania lasów tropikalnych znajdujących się w Brazylii. Państwo to jest jednym z największych producentów i eksporterów między innymi soi, kukurydzy czy wołowiny²⁷³, a w związku z coraz większym popytem na produkowane przez nie dobra potrzebne są coraz większe arealy pod ich uprawę lub chów. Potrzeba ta zapoczątkowała w latach dwutysięcznych bardzo intensywne działania związane z degradacją Amazonii, które groziły utratą różnorodności biologicznej, spadkiem jakości wody, były niebezpieczne z punktu widzenia rdzennej ludności, jak również niosły za sobą

273 A.C. Soterroni, F.M. Ramos, A. Mosnier, J. Fargione, P.R. Andrade, L. Baumgarten, J. Pirker, M. Obersteiner, F. Kraxner, G. Camara, A.X.Y. Carvalho, S. Polasky, *Expanding the Soy Moratorium to Brazil's Cerrado* [w:] *Science Advances* 5, no. 7, 2019

ogromne lokalne i globalne konsekwencje klimatyczne²⁷⁴. By podkreślić, jak niebagatelny wpływ na środowisko ma wylesianie terenów tropikalnych, warto przytoczyć, że szacuje się, iż prawie 20% wyemitowanych ostatnio gazów cieplarnianych na świecie związane jest właśnie z takimi działaniami²⁷⁵.

Najważniejszym elementem brazylijskiego projektu jest *Amazon Soy Moratorium* (ASM) - porozumienie między przedsiębiorcami handlującymi ziarnami, którzy zobowiązali się do tego, by nie kupować soi uprawianej na wylesionych terenach. Całość działań przyczyniła się do spadku tego zjawiska o 84%, a sukces ten uważany jest za jedno z największych osiągnięć XXI wieku w dziedzinie ochrony przyrody²⁷⁶. ASM zapobiegł wylesieniu $18,000 \pm 9,000$ km² tylko w ciągu pierwszej dekady obowiązywania (lata 2006-2016)²⁷⁷.

Jest on również ważny ze względu na to, że zapoczątkował wiele podobnych inicjatyw w różnych częściach świata. Zawarty w 2006 roku odnawiany był co rok - dwa lata, a w 2016 r. został przedłużony bezterminowo i zakłada zakaz uprawy soi na terenach wylesionych po 24 lipca 2006 r. (data ta później została zmieniona na 22 lipca 2008 r.) i obejmuje on od początku 90% podmiotów, które kupowały soję produkowaną w Amazonii. Porozumienie zawarte na tak szeroką skalę zapewniło spójny i silny sygnał rynkowy dla podmiotów produkujących soję, ale również zmniejszyło ryzyko wycofania się z niego części podmiotów.

Z punktu widzenia europejskiego prawa konkurencji jest to klasyczne porozumienie horyzontalne między bezpośrednimi konkurentami - tj. kartel²⁷⁸. W czasie pisania pracy magisterskiej brazylijskie organy odpowiedzialne za kontrolę konkurencji są w trakcie oceny porozumienia, która jest związana ze skargą lokalnych farmerów i ich próbą zdelegalizowania ASM w postępowaniu przed organem antymonopolowym²⁷⁹. Wbrew jednak oporom niedużej części społeczeństwa widać, że zaangażowanie w projekt widoczne jest na bardzo dużą skalę. ASM związane jest z integracją działań bardzo wielu podmiotów - tak prywatnych, jak i publicznych, by zapewnić monitorowanie i egzekwowanie jego założeń. Utworzona niedługo po wejściu ASM w życie grupa robocza ds. soi (Grupo de Trabalho de Soja), zrzeszająca handlarzy soją, organizacje pozarządowe oraz organy administracji publicznej, miała za zadanie planowanie i koordynowanie działań związanych z porozumieniem²⁸⁰ oraz coroczne opracowywanie map określających zasięg upraw soi na terenie Amazonii.

274 J. Assuncao, C. Gandour, R. Rocha, R. Rocha, *The effect of rural credit on deforestation: Evidence from the Brazilian Amazon* [w:] *The Economic Journal*, 130 (February), 2019, str. 290-330.

275 J. Assuncao, C. Gandour, R. Rocha, R. Rocha, *The effect...* op. cit., str. 290.

276 R. Heilmayr, L.L. Rausch, J. Munger, H.K. Gibbs, *Brazil's Amazon Soy Moratorium reduced deforestation* [w:] *Nature Food* 1 (2020), str. 801-810.

277 R. Heilmayr, L.L. Rausch, J. Munger, H.K. Gibbs, *Brazil's Amazon...* op. cit.

278 <https://konkurencja.uokik.gov.pl/dzialania-niezgodne-z-regulami-konkurencji/> (dostęp do źródła: 17.02.2021 r.).

279 Aprosoja, główna organizacja reprezentująca producentów soi, dąży do zakończenia ASM, licząc na pozytywną, z ich punktu widzenia, decyzję CADE (urząd zajmujący się konkurencją z Brazylii) uznającą porozumienie za nielegalne. Zob.: *Raport Competition law need to cooperate: companies want clarity to enable climate change initiatives to be pursued*, https://lpscdn.linklaters.com/-/media/files/document-store/pdf/uk/2020/april/linklaters_competition-law-needs-to-cooperate_april-2020.ashx?rev=2c2c8c7d-91a8-496f-99fb-92a799c55cb2&extension=pdf&hash=6641BEDB36EC877CA43C7D995B-D6EEDA (dostęp do źródła: 16.02.2021 r.), <https://www.feednavigator.com/Article/2019/11/29/EU-trade-groups-aghast-over-push-to-end-Soy-Moratorium> (dostęp do źródła: 16.02.2021 r.).

280 B.F.T. Rudorff, M. Adami, J. Risso, D. Alves de Aguiar, B. Pires, D. Amaral, L. Fabiani, I. Cecarelli, *Remote Sensing Images to Detect Soy Plantations in the Amazon Biome - The Soy Moratorium Initiative* [w:] *Sustainability* 4, no. 5, 2012, str. 1074-1088.

W związku z ogromnym sukcesem projektu prowadzone są prace nad rozszerzeniem go na brazylijski biom Cerrado, na którym to obszarze prowadzona jest bardzo intensywna hodowla oraz uprawa roślin. Prognozuje się, że wdrożenie go w życie może zapobiec do 2050 r. przekształceniu 3,6 miliona ha terenów tropikalnej roślinności na pola pod uprawę soi²⁸¹.

Podobne działania miały miejsce w Indonezji, gdzie główne firmy produkujące olej palmowy weszły w porozumienie *Palm Oil Pledge* (IPOP), którego celem było zwalczanie wylesiania obszarów roślinności tropikalnej. Jego strony zobowiązane były do zakupu oleju tylko od rolników, którzy stosowali zrównoważoną uprawę. W przeciwieństwie jednak do ASM podmioty te spotkały się z zarzutami krajowego organu antymonopolowego (KPPU), który stwierdził, że strony weszły w kartel. Jego zdaniem drobni przedsiębiorcy nie byłoby w stanie dostosować się do praktyk narzuconych porozumieniem²⁸².

Przykład ASM jest niezwykle istotny, bo pokazuje, że porozumienia między prywatnymi podmiotami działającymi w łańcuchu dostaw produktów rolnych czy żywnościowych mogą przynieść ogromne korzyści z punktu widzenia ochrony przyrody. Trzeba jednak położyć nacisk na to, że jedynie kolektywne działanie graczy rynkowych może faktycznie przyczynić się do zmian, które, biorąc pod uwagę przykład ASM, mogą nastąpić relatywnie szybko. Mimo iż projekt ten w niektórych środowiskach budzi kontrowersje²⁸³, to w związku z ciągłym, prognozowanym wzrostem popytu na soję o ok. 4% rocznie (głównie w związku z produkcją paszy dla bydła i ryb) eksperci podkreślają, że jego kontynuowanie jest konieczne dla ochrony tych terenów²⁸⁴.

Również Unia Europejska wspiera dalsze funkcjonowanie ASM. Rynek wewnętrzny stawia coraz wyższe wymagania produktom rolnym i żywnościowym, ceniąc te, które nie są związane z niszczeniem lasów tropikalnych. Szacuje się, że rezygnacja z kontynuowania ASM może wpłynąć na utratę części europejskiego rynku produktów sojowych, który na 2018 rok został określony na wartość 5 miliardów dolarów. Zatem działania Aprozja (organizacji reprezentującej producentów soi), próbującej doprowadzić do zakończenia obowiązywania ASM, mogą mieć tragiczne skutki dla rynku rolno-spożywczego Brazylii²⁸⁵. W ciekawy sposób obrazuje to, jak szybko rynek adaptuje się do tego typu zmian oraz jak skutecznie może wywierać presję na podmioty na nim działające.

4.4. Sytuacja rynkowa - perspektywy zmian

Mimo iż powyższe rozważania skupiają się głównie na negatywnych aspektach obecnej sytuacji, widać pewną perspektywę na zmiany. W 2020 roku organy antymono-

281 A.C. Soterroni, F.M. Ramos, A. Mosnier, J. Fargione, P.R. Andrade, L. Baumgarten, J. Pirker, M. Obersteiner, F. Kraxner, G. Camara, A.X.Y. Carvalho, S. Polasky, *Expanding the Soy...op. cit.*

282 Zob.: <https://www.straitstimes.com/world/jakarta-wants-oil-majors-to-ditch-zero-deforestation-pact> (dostęp do źródła: 20.04.2021 r.).

283 Głównie brazylijskich rolników, zob.: *Europe says Brazil's move to end soy moratorium threatens \$5-billion market*, <https://www.reuters.com/article/us-brazil-soybeans-environment-idUSKBN1XZ1CV> (dostęp do źródła: 17.02.2021 r.), *Brazil farmers push traders to end Amazon soy moratorium*, <https://www.reuters.com/article/us-brazil-soybeans-moratorium-idUSKBN1XF2J6> (dostęp do źródła: 17.02.2021 r.).

284 <https://www.fairr.org/engagements/amazon-soy-moratorium/> (dostęp do źródła: 17.02.2021 r.).

285 <https://www.feednavigator.com/Article/2019/11/29/EU-trade-groups-aghast-over-push-to-end-Soy-Moratorium> (dostęp do źródła: 17.02.2021 r.).

polowe aktywnie działały w zakresie zrównoważonego rozwoju, przynajmniej jeżeli chodzi o szerokie dyskusje w tej kwestii²⁸⁶. Widać coraz większą presję z różnych stron, by prawo konkurencji zaczęło zmieniać swoje oblicze, a co za tym idzie - być bardziej elastyczne i przygotowane na zmiany związane z rozwojem nowych technologii, kryzysem klimatycznym i wieloma innymi zagadnieniami, które wytwarzają coraz większą presję na graczach rynkowych.

4.4.1. Działania przedsiębiorców

W związku z ogromnym poziomem dyskrecjonalności organów antymonopolowych oraz możliwością nakładania bardzo uciążliwych kar - czy to od strony finansowej, czy faktycznej (np. konieczność rozwiązywania umów naruszających reguły konkurencji) wielu przedsiębiorców nie podejmuje pewnych działań w obawie przed ewentualnymi ich konsekwencjami.

Zgodnie z badaniami z marca 2020 r. przeprowadzonymi przez kancelarię Linklaters aż 92% przedsiębiorców dostrzega konieczność zmiany i doprecyzowania zasad prawa konkurencji, jeżeli chodzi o porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju, a aż 57% rezygnuje z tego typu inicjatyw w obawie przed ewentualnymi działaniami podjętymi przez organy ochrony konkurencji. W tym samym czasie zwraca się uwagę na to, że podmioty te [organy antymonopolowe] niezwykle szybko zareagowały na pandemię COVID-19, rozluźniając zasady konkurencji, tym samym pozwalając na wejście w życie wielu kooperacji niezbędnych w związku ze światową epidemią²⁸⁷. Zdaniem wielu ekspertów sytuacja ta pokazuje, że prawo konkurencji może być elastyczne i że działania niezbędne do zwalczania kryzysu klimatycznego mogłyby korzystać z podobnych mechanizmów i wyłączeń. Specjaliści zajmujący się zrównoważonym rozwojem podkreślają, że współpraca między przedsiębiorcami pozwala na łączenie zasobów i dzielenie się wiedzą specjalistyczną, jak również, że zmiana zakorzenionych praktyk branżowych może nastąpić tylko, jeżeli konkurenci będą działać wspólnie²⁸⁸.

Jako obszary, które mogą najbardziej skorzystać na tego typu kolaboracji, wskazuje się: zmniejszenie poziomu zanieczyszczenia środowiska, emisji CO₂ do atmosfery, zużycia plastiku oraz ochronę zasobów naturalnych. Poza tym tego typu inicjatywy mogą pozytywnie wpłynąć na działania badawczo-rozwojowe, mające na celu innowacyjne podejście do wyzwań i problemów, jakie będą stawać przed przedsiębiorcami²⁸⁹.

Warty odnotowania jest wkład Unilevera, który wystąpił do KE stworzony przez siebie dokument traktujący o *sustainability agreements*²⁹⁰. W jego ramach firma przepro-

286 <https://www.skadden.com/insights/publications/2020/11/green-competition?fbclid=IwAR0HyHUNB122oyAkauu3KukTVGDeQRSQ-tlmRWql4zyvN4aoYINPdVNFwVw>.

287 Szerzej w pkt 2.5 pracy.

288 Raport *Competition law need to cooperate: companies want clarity to enable climate change initiatives to be pursued*, https://lpscdn.linklaters.com/-/media/files/document-store/pdf/uk/2020/april/linklaters_competition-law-needs-to-cooperate_april-2020.ashx?rev=2c2c8c7d-91a8-496f-99fb-92a799c55c-b2&extension=pdf&hash=6641BEDB36EC877CA43C7D995BD6EEDA (dostęp do źródła: 16.02.2021 r.).

289 *Ibidem*.

290 *Sustainability cooperations between competitors & art. 101 TFEU*, Unilever submission to DG COMP, https://www.covcompetition.com/wp-content/uploads/sites/21/2020/05/UNILEVER-SUBMISSION_SU-SUSTAINABILITY-COMPETITION-LAW.pdf (dostęp do źródła: 16.02.2021 r.).

wadziła analizę tego typu porozumień z punktu widzenia prawa konkurencji i przedstawiła zagadnienia najbardziej istotne z punktu widzenia przedsiębiorców, zgłaszając tym samym potrzebę zmian wytycznych KE oraz szerszą debatę polityczną dotyczącą zbiorowych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Podmiot ten podkreślił, jak istotna jest współpraca na szeroką skalę – przede wszystkim ze względu na brak skuteczności działań jednostek, ogromne koszty z nimi związane oraz *first-mover disadvantage*. Przedsiębiorca sceptycznie odnosi się również do tworzenia nowych regulacji. Jego zdaniem mogą być one pożądane, ale bardzo często nie będą środkiem adekwatnym do osiągnięcia założonych celów – problemy z uzyskaniem kompromisu politycznego, obciążenie administracyjne czy bariery geograficzne mogą skutecznie uniemożliwić wprowadzenie stałych zmian systemowych. Głosy takie pojawiają się z wielu stron – podkreślane jest również to, że państwa niejednokrotnie mogą nie być w stanie oszacować, jakie działania na konkretnym rynku są konieczne lub przyniosą pożądane zmiany, a także ich inicjatywy mogą być nieskuteczne, np. w sytuacjach, gdy konieczna jest interwencja poza granicami Unii Europejskiej²⁹¹.

Pojawia się coraz więcej głosów i postulatów, by najnowsze wytyczne KE zawierały wydzieloną część, która zajmowałaby się właśnie porozumieniami z zakresu zrównoważonego rozwoju²⁹². Byłby to krok i pewnego rodzaju powrót do części wytycznych z 2001 r., zawierających dział dotyczący porozumień środowiskowych, wykraczający jednak poza ich ograniczony zakres, jak bowiem zostało to już przedstawione, ochrona środowiska to tylko jeden z istotnych elementów mających na celu urzeczywistnienie zrównoważonego rozwoju. To, co wytyczne powinny zawierać, to przede wszystkim klaryfikacja i określenie sytuacji, w których *sustainability agreements* nie będą naruszały art. 101 (1) TFUE oraz, jeżeli zostaną uznane za antykonkurencyjne, warunków, jakie muszą spełnić, by móc skorzystać z wyłączenia zawartego w art. 101 (3) TFUE.

Ważne jest też, by pamiętać, że nie ma podstawy w prawie UE, by twierdzić, że korzyści niewymierne są mniej istotne niż te wymierne. Podkreślenia wymaga fakt, że metody oceny wpływu na środowisko i społeczeństwo często mogą przynieść uzasadnione naukowo wyniki, a już teraz mamy dostęp do danych dotyczących krótko- i długoterminowych korzyści gospodarczych wynikających ze zrównoważonych praktyk²⁹³. Zawarte w art. 101 (3) TFUE przesłanki polepszenia produkcji lub dystrybucji produktów bądź popierania postępu technicznego lub gospodarczego nie odnoszą się do *wydajności*, a także nie są ograniczone do postępu gospodarczego. Co za tym idzie – powinny obejmować dużo szerszy zakres korzyści, jakie mogą płynąć z porozumień, tj. np.: podniesienie jakości środowiska naturalnego, przestrzeganie praw człowieka czy poprawa warunków społecznych, tak w UE, jak i poza jej granicami²⁹⁴. To samo dotyczy warunku, by działania zastrzegały dla użytkowników słuszną część zysku. Nie jest konieczne, by zyski te ujawniały się bezpośrednio dla konsumenta na konkretnym rynku, tak jak nie powinny być limitowane do tych związanych *stricte* z ceną bądź innymi wymiernymi korzyściami.

291 *Position on EU Competition Law. Cooperation Agreements for Sustainability, Fair Trade Advocacy Office*, June 2020. https://fairtrade-advocacy.org/wp-content/uploads/2020/06/Policy-position-paper_EU-Competition-Law_final.pdf (dostęp do źródła: 23.02.2021 r.).

292 *Position on EU Competition Law... op. cit.*, str. 7.

293 Zob. np. publikacje dostępne: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications> (dostęp do źródła: 23.02.2021 r.).

294 *Position on EU Competition Law... opt. cit.*, str. 8.

4.4.2. Działania Komisji Europejskiej oraz organów krajowych dotyczące *sustainability agreements* i ich oceny

W tym samym czasie Komisja Europejska podejmuje wiele działań mających na celu zbadanie, jakie zmiany w polityce konkurencji są potrzebne, jeżeli chodzi o *sustainability agreements* - w komunikacie dotyczącym strategii „od pola do stołu” zaznaczyła, że przewiduje wyjaśnienie zasad konkurencji dla wspólnych inicjatyw promujących zrównoważony rozwój w łańcuchach dostaw²⁹⁵. Podstawą działań KE są analiza wytycznych oraz wyłączeń blokowych w porozumieniach horyzontalnych oraz prowadzone na szeroką skalę konsultacje z czołowymi interesariuszami.

Państwem, które podejmuje bardzo aktywnie zagadnienie *sustainability agreements*, są Niderlandy. Od kilku już lat tamtejszy urząd antymonopolowy wydaje wytyczne dotyczące oceny tychże porozumień. Wstępna wersja nowego dokumentu została opublikowana w lipcu 2020 r. w celu zweryfikowania jej treści z rynkiem²⁹⁶ - wszystkie zainteresowane podmioty miały szansę zgłosić swoje uwagi, by wytyczne były w jak największym stopniu dostosowane do realiów na rynku i przedsiębiorców na nim działających.

Spotykają się one z różnym przyjęciem - również krytyką. Jednym z elementów ją wywołujących jest odejście od standardu *consumer welfare* i zamiana go na *citizens welfare*²⁹⁷. Zmiana ta oznacza ocenę skutków porozumienia nie dla pojedynczego konsumenta, ale dla całości społeczeństwa. Pozwala to na otwarcie się na działania, które bezpośrednio nie przynoszą wymiernych korzyści dla jednostki, ale wpływają np. na generalną poprawę środowiska, która jest odczuwana przez całość społeczeństwa. Uważam wprowadzenie tego standardu za jak najbardziej korzystne, jeżeli jest oczywiście odpowiednio wykorzystane. Pojawiają się jednak głosy, że taka koncepcja uderza w utrwaloną interpretację artykułu 101 (3) TFUE i jest uważana za niedopuszczalną ze względu na niebezpieczeństwo, jak najbardziej realne, pogorszenia sytuacji konsumenta, na przykład w związku z podwyższeniem cen końcowych²⁹⁸. W moim odczuciu zagrożenie to powinno być faktycznie brane pod uwagę przez organ antymonopolowy, nie mniej otwarcie tych drzwi dla porozumień branżowych może być dużym krokiem w stronę ochrony środowiska.

Poza tym lipcowe wytyczne dzielą porozumienia na dwie kategorie - związane z ochroną środowiska oraz inne inicjatywy z zakresu zrównoważonego rozwoju - większy nacisk położony jest na te pierwsze. Jest to na pewno związane z faktem, że Niderlandy starają się intensywnie zmniejszyć ilość produkowanego CO₂, do czego kraj zobligowany jest przez Porozumienie Paryskie²⁹⁹. Dodatkowo ACM, chcąc uciec od konieczności zrewidowania swojej decyzji w sprawie *Chicken of Tomorrow*, pró-

295 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system, COM(2020) 381 final, str. 10.

296 Zob.: <https://www.acm.nl/en/publications/draft-guidelines-sustainability-agreements> (dostęp do źródła: 4.04.2021 r.).

297 M.P. Schinkel, L. Treuren, *Green Antitrust: Friendly fire in the fight against climate change*, Conurrences, March 2021, str. 15-17.

298 M.P. Schinkel, L. Treuren, *Green Antitrust: Friendly fire in the fight against climate change*, Conurrences, March 2021, str. 15.

299 Przyjęto je podczas konferencji klimatycznej w Paryżu w 2015 r. (COP21). Stanowi ogólnosiwiatowy plan działania, mający na celu spowolnienie ocieplenia klimatu. Do porozumienia przystąpiło prawie 190 krajów, w tym UE i jej państwa członkowskie.

buje skupić się na jednym spektrum *sustainability*, czyli ochronie środowiska³⁰⁰. Ten element zdecydowanie oceniam negatywnie - podobnie jak zanieczyszczenie powietrza, okrucieństwo wobec zwierząt czy stosowanie antybiotyków na masową skalę dotyka, w negatywny sposób, społeczeństwa, a zatem może i powinno być eliminowane. Rozróżnianie aspektów środowiskowych od innych działań z zakresu zrównoważonego rozwoju powinno być dobrze uargumentowane, jeżeli ma obronić się przed opinią publiczną - w tym przypadku trudno doszukać się powodów, które obiektywnie uzasadniałyby taką sytuację.

Działaniami kontynuującymi ten trend są inicjatywy HCC, które proponuje utworzenie „piaskownicy zrównoważonego rozwoju”, tj. miejsca, w którym przedsiębiorcy mogą wypróbować różne, zrównoważone formaty biznesowe, bez natychmiastowego wywołania określonych konsekwencji regulacyjnych³⁰¹. Grecki organ proponuje czasowe ograniczenie takich działań pod jego ciągłym nadzorem w celu zbadania konsekwencji rynkowych z nim związanych³⁰². HCC podkreśla, że w obliczu *climate emergency* klasyczne działanie biznesu nie jest opcją, a przejście do zrównoważonego systemu jest możliwe tylko przy wsparciu i współpracy wszystkich prywatnych i publicznych podmiotów.

Widoczne jest, że działania UE, państw członkowskich oraz przedsiębiorców to dopiero początek, stawianie pierwszych kroków i że potrzeba jeszcze wiele pracy oraz debat, by były one bardziej adekwatne do realiów rynkowych i zagrożeń, z jakimi przychodzi się zmagać tym podmiotom. Pozytywnie oceniam jednak zauważalny trend związany z coraz szerszą dyskusją wokół problemów *sustainability agreements* a prawa konkurencji.

4.5. Podsumowanie

Analizując sytuację łańcucha żywnościowego, widać coraz większy wachlarz problemów dotyczących go - od zmian środowiskowych, przez współczesne niewolnictwo czy niski poziom ochrony zwierząt, po zdrowie publiczne i jakość produktów spożywczych. Perspektywa zmian jest nieunikniona, co ważne - w bardzo krótkim okresie.

Projekt *Amazon Soy Moratorium* jest fantastycznym przykładem, że inicjatywy prywatnych podmiotów mogą mieć niebagatelny wpływ na stan środowiska i w stosunkowo niedługim okresie zdecydowanie poprawić (lub pogorszyć) jego jakość. To, co jest jednak istotne, to kolektywność działań, czyli zaangażowanie dużej części rynku oraz wsparcie ze strony rządów krajowych, których działania mogą przyczynić się do wzrostu skuteczności tego typu porozumień. *First-mover disadvantage* może zniechęcać do podejmowania tego typu inicjatyw, należy zatem minimalizować niepożądane skutki z nim związane.

Ważne jest też, by instytucje publiczne wspierały w możliwie największym zakresie tego typu inicjatywy. Należy jednak doprowadzić do tego, by działania tych podmio-

300 M.P. Schinkel, L. Treuren, *Green Antitrust: Friendly fire in the fight against climate change*, Conferences, March 2021, str. 16.

301 Zob.: <https://www.skadden.com/insights/publications/2020/11/green-competition?fbclid=IwAR0HyHUNB122oyAkauu3KUKTVGDeQRSQ-tlmRWql4zyvN4aoylNPdVNFwVw>.

302 Hellenic Competition Commission, *Competition Law & Sustainability*, dostępne pod linkiem https://www.epant.gr/en/enimerosi/competition-law-sustainability/item/download/1896_9b05dc293adba-e88a7bb6cce37d1ea60.html (dostęp do źródła: 28.03.2021 r.).

tów były odpowiednio skoordynowane i jednoznaczne. W przypadku *Chicken of Tomorrow* widać ogromny rozdźwięk w tym właśnie aspekcie - projekt poparty przez parlament i lokalne organy został zniweczony przez innego przedstawiciela *imperium* - ACM.

Kluczowym elementem jest także debata. Rządy państwowe oraz organy odpowiedzialne za utrzymanie konkurencji na rynku mają absolutną dyskrecjonalność w podejmowaniu decyzji i kreowaniu zasad dotyczących wchodzenia w porozumienia. Przy ich zamknięciu na sygnały z rynku, tak od przedsiębiorców, jak i konsumentów, nie będzie możliwy skuteczny rozwój w kierunku zrównoważonych rozwiązań.

Trzeba pamiętać, że „zyski mogą być osiągane nie poprzez eksploatację (np. tworzenie popytu na szkodliwe lub bezużyteczne produkty), ale poprzez współpracę i zaufanie oraz poprzez lepsze pomaganie konsumentom w rozwiązywaniu ich problemów. Zrównoważony rozwój, zamiast być kosztem, stanowi dla firm szansę na poprawę wydajności i dobrobytu społecznego³⁰³.

303 M.E. Stucke, *Occupy Wall Street and antitrust*, Legal Studies Research Paper Series vol. 85, March 2012, the University of Tennessee, str. 50. tłumaczenie własne.

Zakończenie

Jak zostało wykazane w pracy, całość zagadnienia związanego z porozumieniami z zakresu zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym jest nie tylko relatywnie skomplikowana, ale wymaga bardzo wszechstronnej analizy i badania wielu obszarów. Widoczne jest, zaczynając już na poziomie aksjologii prawa żywnościowego (którego podstawowe cele uważam za zbieżne z tymi, które tworzą podstawy idei zrównoważonego rozwoju) oraz prawa konkurencji, że akcenty w każdej z nisz są stawiane w innych miejscach. Mało ekonomiczny i skoncentrowany na bezpieczeństwie *food chain* w zderzeniu ze zekonomizowanym prawem konkurencji może prowadzić przedsiębiorców operujących w nim do podejmowania działań dalece odbiegających od standardów narzucanych przez *sustainability*. Przy coraz bliższej katastrofie związanej z kryzysem klimatycznym konieczne jest jednak, by zbliżyć do siebie aksjologię i kształt regulacji prawnych, stawiając zrównoważony rozwój w centrum polityki unijnej.

Mimo iż prawo konkurencji dopuszcza legalizację antykonkurencyjnych porozumień, chociażby w związku z funkcjonowaniem art. 101 (3) TFUE czy doktryną niezbędnych ograniczeń, to nadal *more economic approach* oraz dzisiejsze rozumienie koncepcji *consumer welfare* nie pozwalają na uwzględnienie pozaekonomicznych korzyści, które mogą nieść za sobą porozumienia zawierane przez przedsiębiorców. Dążenie do uzyskania najniższej możliwej ceny i penalizacja praktycznie każdego, kolektywnego działania skutkującego jej podwyższeniem jest kierunkiem prowadzącym do bardzo złych praktyk. Co jednak pokazała wyraźnie pandemia COVID-19, możliwe jest rozluźnienie reguł konkurencji przy jednoczesnym zwiększeniu miejsca dla takich wartości jak bezpieczeństwo czy zdrowie publiczne, bez likwidowania konkurencji jako takiej. Udowodnione zostało również, że w związku z dużą dozą dyskrecjonalności organów antymonopolowych trudno wyobrazić sobie sytuację, w której przedsiębiorcy zaczynają działać zupełnie dowolnie, niwecząc podstawowe reguły prawa konkurencji, przy ich jednoczesnym, delikatnym rozluźnieniu. Podobne do działań przedsięwziętych w ramach kryzysu zdrowotnego mogłyby zostać wykorzystane w celu łagodzenia sytuacji klimatycznej.

Wzmocnieniem dla tego kierunku myślenia jest sama historia rozwoju prawa żywnościowego, które - kiedyś uważane za dziedzinę techniczną i o marginalnym znaczeniu - zyskało zupełnie nowy charakter w obliczu kryzysu BSE lat 90. ub.w. Doprowadził on bowiem do postawienia ochrony zdrowia i życia ludzkiego (z równoczesną troską o klimat i dobrostan zwierząt) ponad innymi wartościami i celami. Co też bardzo istotne, w związku ze strategią *from farm to fork* liczba działań podejmowanych przez przedsiębiorców na rynku żywnościowym jest ogromna - regulacje dotyczące żywności mają bardzo szeroki zakres obowiązywania - od produkcji podstawowej, aż do etapu dystrybucji do bezpośrednich konsumentów. Rozluźnienie reguł konkurencji, by umożliwić szersze dążenie do *sustainable food chain*, a zatem urzeczywistnić podstawowe cele prawa żywnościowego, wydaje się w obecnych okolicznościach nie do uniknięcia. Prawo konkurencji powinno być częścią rozwiązania, nie problemu.

Jak pokazują poddane analizie w sprawie *case study ASM*, działania podmiotów prywatnych w ogromnym stopniu mogą przyczynić się do poprawy sytuacji klimatycznej. Co za tym idzie, przedsięwzięcia mogą również prowadzić do odwrotnych skutków - a zatem dalszej degradacji środowiska, pogarszania sytuacji ekonomicznej podmiotów działających w łańcuchu żywnościowym (w szczególności na samym jego początku), jak również niehumanitarnego traktowania zwierząt. Co niezwykle istotne - przedsiębiorcy muszą mieć możliwość współpracy, która za cel ma zrównoważony rozwój, bowiem to po ich stronie leży w dużym stopniu doprowadzenie do pozytywnych zmian. Jak to zostało przedstawione, działanie kolektywnie, mimo iż niesie za sobą pewne zagrożenia, niejednokrotnie jest jedynym sposobem na urzeczywistnienie pewnych celów. Działanie takie zmniejsza bowiem odczuwalność *first-mover disadvantage*, pozwala na rozłożenie kosztów (różnego rodzaju) między większą liczbę podmiotów, jak również utrwala dane zmiany (w związku z mniejszym prawdopodobieństwem wycofania się poszczególnych przedsiębiorców z konkretnego projektu). W tej sytuacji rolę instytucji publicznych (jak również polityk i regulacji tworzonych na poziomie UE oraz krajowym) powinno być zatem rozsądne wsparcie takich przedsięwzięć oraz dostosowanie swoich działań do obecnie panującej sytuacji środowiskowej, społecznej oraz gospodarczej.

W związku z zasygnalizowanymi na początku pracy pytaniami badawczymi chcę w tym miejscu wprost na nie odpowiedzieć. Należy zacząć od stwierdzenia, że aspekty ekonomiczne mają zdecydowanie przeważające znaczenie w ocenie porozumień przez organy antymonopolowe - argumenty pozaekonomiczne są brane pod uwagę niezwykle rzadko. Zjawisko ekonomizacji konkurencji nie jest jednak pozytywne - nie tylko sama ekonomia i analizy dokonane w jej ramach nie są w stanie odpowiedzieć precyzyjnie na wszystkie problemy, ale również zamknięcie się na korzyści pozaekonomiczne może prowadzić do wielu bardzo negatywnych konsekwencji oraz praktyk rynkowych. Aspekt ten niezaprzeczalnie wpływa na wprowadzanie *sustainability agreements*, dodatkowo spowalniając ten proces. Jeżeli chodzi natomiast o cele prawa konkurencji, prawa żywnościowego oraz zrównoważonego rozwoju, to można zauważyć zarówno pewne elementy wspólne, jak i rozbieżne - w związku jednak z przeprowadzoną analizą uważam, że możliwe są pogodzenie i urzeczywistnienie większości z nich. Konieczna jest jednak znacząca zmiana podejścia do części koncepcji, w szczególności związanych z prawem konkurencji (tj. m.in. *more economic approach* czy rozumienia *consumer welfare* przez organy antymonopolowe).

W zakresie porozumień w łańcuchu żywnościowym znajdują się natomiast wszystkie działania podmiotów związane z jakimkolwiek etapem produkcji, przetwarzania i dystrybucji żywności (czyli całością *food chain*). W związku z tak szerokim zakresem tego pojęcia oraz tym, jak istotny jest to obszar działań, ocena zachowań na tym rynku przez organy antymonopolowe powinna uwzględniać wytyczne, cele i zasady prawa żywnościowego. Wpływ takiego działania powinien zatem otworzyć możliwość brania pod uwagę elementów pozaekonomicznych w ocenie porozumień oraz większe skupienie się na aspektach związanych ze zrównoważonym rozwojem (takich jak inicjatywy prośrodowiskowe mające pozytywny wpływ na podmioty działające w *food chain* czy dobrostan zwierząt). Kolektywne działanie może bowiem niezwykle pozytywnie (a w związku z tym również negatywnie) wpływać na postęp we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju - porozumienia obejmujące dużą część rynku pozwalają na szybkie i skuteczne wdrażanie działań mających na celu zwalczanie kryzysu

klimatycznego. Dzieje się tak dlatego, że inicjatywy wielu podmiotów nie tylko obniżają generalne koszty projektów z zakresu zrównoważonego rozwoju, ale również minimalizują zjawisko *first-mover disadvantage*, a także wpływają na stałość i długofalowość takich działań.

W związku z powyższym pozytywnie ocenione powinny zostać działania dążące do otwarcia polityki konkurencji, które pozwoliłyby na uwzględnianie korzyści innych niż te *stricte* ekonomiczne. Można sobie wyobrazić, że miałyby one za przedmiot jedynie *miękkie* działania organów antymonopolowych (zarówno krajowych, jak i KE), tj. np. wydawanie wytycznych, w ramach których zasady prawa konkurencji byłyby rozluźniane w celu umożliwienia wdrażania *sustainability agreements*. W związku jednak z jednolitością stosowania prawa konkurencji oraz pewnością po stronie przedsiębiorców wydanie kompleksowej regulacji (np. konkretnych wyłączeń blokowych dla porozumień z zakresu zrównoważonego rozwoju) powinno zostać ocenione pozytywnie i być postulowane.

Bibliografia

I. Pozycje książkowe

1. A. Czubata, *Dystrybucja produktów*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2001.
2. *Bezpieczeństwo żywności i żywienia. Komentarz*, A. Balicki, F. Opoka, M. Syska, D. Szostek, P. Wojciechowski, A. Szymecka-Wesołowska, Warszawa 2013.
3. D. Kostecka-Jurczyk, *Porozumienia kooperacyjne w polskim i europejskim prawie konkurencji*, E-Wydawnictwo, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, 2014.
4. J. Błażejowski, *Zrównoważony rozwój w kontekście wiedzy przyrodniczej* [w:] J. Błażejowski [red.] *Zrównoważony rozwój II*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk 2010.
5. K. Borżoł, *Wpływ umów wertykalnych na zjawisko konkurencji*, Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Prawa, 2019.
6. K. Dobosz, *Jednolitość w zmodernizowanym prawie konkurencji Unii Europejskiej przez organy i sądy państw członkowskich*, Wolters Kluwer, 2018.
7. M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński [w:] B. Dziliński, M. Korzycka, P. Wojciechowski, M. Pietrzyk, M. Zboralska, A. Zieliński, *Komentarz do rozporządzenia nr 178/2002 ustanawiającego ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołującego Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiającego procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności*, Gdańsk 2018.
8. M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System Prawa Żywnościowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
9. P. Wojciechowski, *Pojęcie łańcucha żywnościowego* [w:] P. Wojciechowski, *Model odpowiedzialności administracyjnej w prawie żywnościowym*, Warszawa 2016.
10. S. Kingston, *Greening EU competition law and policy*, Cambridge University Press, 2012.
11. S. Majkowska-Szulc, *Teoria celu prawa Unii Europejskiej*, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2013.
12. *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom I*, [red.] D. Miąsik, N. Półtorak, A. Wróbel, Warszawa 2012.
13. *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. Tom II*, [red.] K. Kowalik-Bańczyk, M. Szwarc-Kuczer, A. Wróbel, Warszawa 2012.
14. *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz 2014*, T. Skoczny, 2014.

15. *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, wyd. II, J. Baehr, M. Błachucki, T. Feliszewski, P. Komorowska, J. Krüger, W. Kulczyk, T. Kwieciński, M. Prętki, M. Radwański, B. Turno, E. Wardęga, A. Wędrychowska-Karpińska, A. Wiercińska-Krużewska, A. Wierciński, A. Witkowska, A. Zawłocka-Turno, A. Stawicki, E. Stawicki, Warszawa 2016.

II. Artykuły

1. A. Bezat, S. Jarzębowski, *Traceability w łańcuchu dostaw przetwórstwa spożywczego* [w:] „Logistyka”, nr 2, 2011, Instytut Logistyki i Magazynowania.
2. A. Bolecki, *Porozumienia zakazane ze względu na cel lub skutek - aktualne tendencje orzecznicze w Unii Europejskiej*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny”, 3(1), 2012.
3. A.C. Soterroni, F.M. Ramos, A. Mosnier, J. Fargione, P.R. Andrade, L. Baumgarten, J. Pirker, M. Obersteiner, F. Kraxner, G. Camara, A.X.Y. Carvalho, S. Polasky, *Expanding the Soy Moratorium to Brazil's Cerrado* [w:] „Science Advances”, 5, no. 7, 2019.
4. A. Ezrachi, *Sponge* [w:] „Journal of Antitrust Enforcement”, vol. 5, 2017.
5. A. Gerbrandy, *Solving a Sustainability-Deficit in European Competition Law*, *World Competition* 40, no. 4, 2017.
6. A. Jurkowska, *Doktryna niezbędnych ograniczeń we wspólnotowym orzecznictwie antymonopolowym w sprawach porozumień ograniczających konkurencję*, „Problemy Zarządzania”, 3/2004 (5).
7. A. Jurkowska-Gomułka, *Stosowanie zakazu porozumień ograniczających konkurencję zorientowane na ocenę skutków ekonomicznych? Uwagi na tle praktyki decyzyjnej Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w odniesieniu do ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów z 2007 r.*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny”, 1 (1), 2012.
8. A. Nourry, T. Reeves, D. Harrison, *EU Vertical agreements*, *Practical Law UK Practice Note* 9-107-3703.
9. A. Piszcz, *Ekonomizacja prawa antymonopolowego*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego* nr 573, *Ekonomiczne Problemy Usług* nr 45, 2009.
10. B. Baarsma, N. Rosenboom, *A veritable tower of Babel: on the confusion between the legal and economic interpretations of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union* [w:] „European Competition Journal”, 11(2), Styczeń 2016.
11. B.F.T. Rudorff, M. Adami, J. Risso, D. Alves de Aguiar, B. Pires, D. Amaral, L. Fabiani, I. Cecarelli, *Remote Sensing Images to Detect Soy Plantations in the Amazon Biome - The Soy Moratorium Initiative* [w:] *Sustainability* 4, no. 5, 2012.
12. B. van der Meulen, *The function of Food Law. On objectives of food law, legitimate factors and interests taken into account* [w:] „European Food and Feed Law Review”, 5/2010.

13. B. van der Meulen, *The structure of European Food Law* [w:] „Laws”, (2) 2013.
14. B. van der Meulen, *The system of food law in the European Union* [w:] „Deakin Law Review”, vol. 14, no. 2, 2009.
15. B. Ziembicki, *Zrównoważony rozwój z perspektywy prawa międzynarodowego i europejskiego*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 452, 2016.
16. F.A. von Hayek, *Competition as a Discovery Procedure*, 1968, tłumaczenie: M. S. Snow [w:] „Quarterly Journal of Austrian Economics”, vol. 5, 2002.
17. F.O.W. Volegaar, *Towards an Improved Integration of EC Environmental Policy and EC Competition Policy: An Interim Report* [w:] *Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute 1995*, [red.] B. Hawk, Huntington, Juris Publishing, 1996
18. G. Grosso, A. Mateo, N. Rangelov, T. Buzeti, C. Birt, *Nutrition in the context of the Sustainable development Goals* [w:] „European Journal of Public Health”, vol. 30, Supplement 1.
19. G. Piscitelli, A. Gerbrandy, *The sustainability dilemma in competition law*, „ECDPM Great Insights Magazine”, Winter 2018/2019, vol. 8, issue 1.
20. H. Lis, K. Górski, *Gąbczasta encefalopatia bydła - historia i stan obecny* [w:] „Życie Weterynaryjne” 88(2), 2013.
21. I. Gancarz, *Pojęcie przedsiębiorcy w zakresie antykonkurencyjnych praktyk na tle art. 101 i 102 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej* [w:] *Prace prawnicze*, [red.] M. Sadowski, P. Szymaniec, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012.
22. I. Toma, *Competition law and sustainability in the Netherlands. Sustainability exemptions to competition law in the Netherlands as role model for Europe?* [w:] Fair Trade Advocacy Office, 2016.
23. J. Assuncao, C. Gandour, R. Rocha, R. Rocha, *The effect of rural credit on deforestation: Evidence from the Brazilian Amazon* [w:] „The Economic Journal”, 130 (February), 2019.
24. J.B. Ruhl, *Law for sustainable development: Work continues on the rubik's cube* [w:] „Tulsa Law Review”, vol. 44, Iss. 1 Environmental Sustainability, 2008.
25. J. Milszewska-Nienartowicz, *Rozwój zasady proporcjonalności w europejskim prawie wspólnotowym* [w:] *Studia Europejskie* nr 1, 2006.
26. J. Steenbergen, *Proportionality in Competition Law and Policy* [w:] „Legal Issues of Economic Integration”, 35(3), 2008.
27. J. Vapnek, M. Spreij, *Perspectives and guidelines on food legislation, with a new model food law* [w:] *FAO Legislative Study (87)*, Development Law Service FAO Legal Service.
28. K.J. Cseres, *The Controversies of the Consumer Welfare Standard* [w:] „Competition Law Review”, 2006 vol. 3(2).
29. Ł.M. Sokołowski, *Żywność niebezpieczna* [w:] *Cywilna odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez niebezpieczny środek spożywczy*, 2017.

30. M. Bernatt, M. Mleczo, *Public Interest and a Place for Non-competition Considerations in Polish Competition Law* [w:] *Concurrences* no. 1.
31. M. Błachucki, *Rozwój historyczny i cele prawa konkurencji* [w:] „*Ekonomia i Prawo*”, tom XII, nr 2/2013.
32. M.E. Stucke, *Occupy Wall Street and antitrust* [w:] *Legal Studies Research Paper Series* vol. 85, March 2012, the University of Tennessee.
33. M. Lorenz, *Economic and legal foundations of EU competition law* [w:] *An introduction to EU competition law*, Cambridge University Press, 2013.
34. M.M. Kenig-Witkowska, *Koncepcja „sustainable development” w prawie międzynarodowym* [w:] „*Państwo i Prawo*”, 1998.
35. M.P. Schinkel, L. Treuren, *Green Antitrust: Friendly fire in the fight against climate change* [w:] *Concurrences*, March 2021.
36. M.P. Schinkel, Y. Spiegel, *Can collusion promote sustainable consumption and production?* [w:] „*International Journal of Industrial Organization*”, 53, 2017, str. 371 - 398.
37. N.S.R. Rosenboom, *How does article 101(3) TFEU case law relate to EC guidelines and the welfare perspective?* [w:] *SEO Economic Research Working Paper*, 2013.
38. O. Brook, *Coding non-competition interests under Article 101 TFEU*, University of Amsterdam, maj 2019.
39. O. Brook, *Priority-setting as a double-edged sword: How modernisation strengthened the role of public policy* [w:] „*Journal of Competition Law and Economics*”.
40. O. Brook, *Struggling with article 101(3) TFEU: Diverging approaches of the Commission, EU courts, and five competition authorities* [w:] „*Common Market Law Review*”, vol. 56, 2019.
41. P. Milczarek, *Porozumienia wertykalne we wspólnotowym prawie konkurencji* [w:] *Studia Europejskie Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego* nr 4, 2000.
42. R. Grzeszczak, *Lepsze tworzenie prawa Unii Europejskiej* [w:] *Dobre prawo, złe prawo - w kręgu myśli Gustawa Radbrucha*, P. Mochnaczewski, A. Kociołek-Pęksa [red.], Wydawnictwo Szkoły im. M. Chodakowskiej w Warszawie, Warszawa 2009.
43. R. Heilmayr, L.L. Rausch, J. Munger, H.K. Gibbs, *Brazil's Amazon Soy Moratorium reduced deforestation* [w:] „*Nature Food*”, 1 (2020).
44. R. Kołacz, E. Bodak, *Dobrostan zwierząt i kryteria jego oceny* [w:] „*Medycyna Weterynaryjna*”, 55 (3), 1999.
45. S. Bishop, *Snake-Oil with Mathematics is Still Snake-Oil: Why Recent Trends in the Application of so-called “Sophisticated” Economics is Hindering Good Competition Policy Enforcement* [w:] „*European Competition Journal*”, vol. 9, no. 1, Kwiecień 2013.

46. S. Holmes, *Climate Change Is an Existential Threat: Competition Law Must Be Part of the Solution and Not Part of the Problem* [w:] „Journal of Anti-trust Enforcement”, vol. 8, issue 2, lipiec 2020.
47. S. Kingston, *Competition Law in an Environmental Crisis* [w:] „Journal of European Competition Law & Practice”, vol. 10, no. 9, 2019.
48. S. Kozłowski, *The opportunities for Poland and Europe to implement provisions on sustainable development* [w:] *Sustainable development a european view*, Zeszyty Naukowe 27, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Lubelskiej, Lublin 2000.
49. S. Wronkowska, *Na czym polega dobra legislacja?* [w:] „Przegląd Legislacyjny”, 2002, nr 1.
50. Z. Bukowski, *Zrównoważony Rozwój w Systemie Prawa* [w:] Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2009.

Orzecznictwo

Orzecznictwo i decyzje Unii Europejskiej

1. Decyzja KE z 18 maja 1994 r., *Exxon/Shell*, 94/322/EC, OJ L 144, 9.6.1994, p. 20-36.
2. Decyzja KE z dnia 21 grudnia 1994 r., *Philips/Osram*, 94/986/EC, OJ L 378, 31.12.1994, p. 37-44.
3. Decyzja KE z dnia 8 grudnia 1983 r., *Carbon Gas Technologie*, 83/669/EEC, OJ L 376, 31.12.1983, p. 17-21.
4. European Commission, Comfort letter: cooperation at a Matchmaking Event - Towards COVID19 vaccines upscale production z dnia 25 marca 2021 r. https://ec.europa.eu/competition/antitrust/comfort_letter_coronavirus_matchmaking_event_25032021.pdf.
5. European Commission, Comfort letter: coordination in the pharmaceutical industry to increase production and to improve supply of urgently needed critical hospital medicines to treat COVID-19 patients z dnia 8 kwietnia 2020.
6. Wyrok Sądu z dnia 15 lipca 1994 r., *Matra Hachette SA/Commission*, T-17/93, EU:T:1994:89.
7. Wyrok Sądu z dnia 18 września 2001 r., *Métropole télévision*, T-112/99, EU:T:2001:215.
8. Wyrok Sądu z dnia 2 lipca 1992 r., *Dansk Pelsdyravlerforening*, T-61/89, EU:T:1992:79.
9. Wyrok Sądu z dnia 28 czerwca 2016 r., *Portugal Telecom*, T-208/13, EU:T:2016:368.

10. Wyrok Sądu z dnia 3 grudnia 2003 r., *Volkswagen AG*, T-208/01, EU:T:2003:326.
11. Wyrok TS (pierwsza izba) z dnia 17 lutego 2011 r., *TeliaSonera/Sverige*, C-52/09, EU:C:2011:83.
12. Wyrok TS z dnia 13 listopada 1990 r., *Queen*, C-331/88, EU:C:1990:391.
13. Wyrok TS z dnia 17 grudnia 1970 r., *Internationale Handelsgesellschaft*, 11-70, EU:C:1970:114.
14. Wyrok TS z dnia 17 maja 1984 r., *Denkavit Nederland*, 15-83, EU:C:1984:183.
15. Wyrok TS z dnia 18 lipca 2006 r., *Meca-Medina*, C-519/04 P, EU:C:2006:492.
16. Wyrok TS z dnia 18 września 1986 r., *Commission v Federal Republic of Germany*, 116/82, EU:C:1986:322.
17. Wyrok TS z dnia 19 września 2006 r., *Lidl*, C-356/04, EU:C:2006:585.
18. Wyrok TS z dnia 20 listopada 2008 r., *BIDS*, C-209/07, EU:C:2008:643.
19. Wyrok TS z dnia 20 lutego 1979 r., *Cassis de Dijon*, C-120/78, EU:C:1979:42.
20. Wyrok TS z dnia 23 kwietnia 1991 r., *Hofner i Elser*, C-41/90, EU:C:1991:161.
21. Wyrok TS z dnia 23 lutego 1983 r., *FORMA*, 66-82, EU:C:1983:42.
22. Wyrok TS z dnia 25 października 1977 r., *Metro I*, Case 26-76, EU:C:1977:167.
23. Wyrok TS z dnia 3 maja 2011, *Tele2Polska*, C-375/09, EU:C:2011:270.
24. Wyrok TS z dnia 6 października 2009 r., *GlaxoSmithKline*, EU:C:2009:610.

Orzecznictwo i decyzje innych państw

1. Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 14 grudnia 2015 r. RKT-14/2015.
2. Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 4 listopada 2011 r. RKT-33/2011.
3. Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 5 lutego 2021 DKK-34/2021.
4. Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 19 kwietnia 2010 r. RWA-3/2010.
5. Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 26 kwietnia 2010 r. nr DOK-3/2010.
6. Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 28 listopada 2011 r. DOK-10/2011.
7. Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 30 grudnia 2016 r. DOK-4/2016.
8. Decyzja Prezesa UOKiK z dnia 5 sierpnia 2020 r. nr RBG-7/2020, pkt. 248-250.

Pozostałe źródła

I. Akty prawne Unii Europejskiej

1. *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/633 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie nieuczciwych praktyk handlowych w relacjach między przedsiębiorcami w łańcuchu dostaw produktów rolnych i spożywczych (Dz.U.U.E.L. z 2019 r. Nr 111, str. 59).*
2. *Rozporządzenie (WE) nr 1760/2000 Parlamentu Europejskiego i Rady z 17 lipca 2000 r. ustanawiające system identyfikacji i rejestracji bydła i dotyczące etykietowania mięsa wołowego i produktów z mięsa wołowego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 820/97 (Dz.U.U.E.L. z 2000 r. Nr 204, str. 1 z późn. zm.).*
3. *Rozporządzenie (WE) nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r. ustanawiające ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołujące Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiające procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności (Dz.U.U.E.L. z 2002 r. Nr 31, str. 1 z późn. zm.).*
4. *Rozporządzenie (WE) nr 852/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie higieny środków spożywczych (Dz.U.U.E.L. z 2004 r. Nr 139, str. 1 z późn. zm.).*
5. *Rozporządzenie (WE) nr 853/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiające szczególne przepisy dotyczące higieny w odniesieniu do żywności pochodzenia zwierzęcego (Dz.U.U.E.L. z 2004 r. Nr 139, str. 55 z późn. zm.).*
6. *Rozporządzenie (WE) nr 854/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiające szczególne przepisy dotyczące organizacji urzędowych kontroli w odniesieniu do produktów pochodzenia zwierzęcego przeznaczonych do spożycia przez ludzi (Dz.U.U.E.L. z 2004 r. Nr 139, str. 206 z późn. zm.).*
7. *Rozporządzenie (WE) nr 882/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie kontroli urzędowych przeprowadzanych w celu sprawdzenia zgodności z prawem paszowym i żywnościowym oraz regułami dotyczącymi zdrowia zwierząt i dobrostanu zwierząt (Dz.U.U.E.L. z 2004 r. Nr 165, str. 1 z późn. zm.).*
8. *Rozporządzenie Komisji (UE) nr 1217/2010 z dnia 14 grudnia 2010 r. w sprawie stosowania art. 101 ust. 3 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do niektórych kategorii porozumień badawczo-rozwojowych (Dz.U.U.E.L. z 2010 r. Nr 335, str. 36).*
9. *Rozporządzenie Komisji (UE) nr 1218/2010 z dnia 14 grudnia 2010 r. w sprawie stosowania art. 101 ust. 3 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*

do niektórych kategorii porozumień specjalizacyjnych (Dz.U.UE.L. z 2010 r. Nr 335, str. 43).

10. *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/852 z dnia 18 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia ram ułatwiających zrównoważone inwestycje, zmieniające rozporządzenie (UE) 2019/2088, OJ L 198, 22.6.2020, p. 13-43).*
11. *Rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82 Traktatu.*
12. *Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (OJ C 326, 26.10.2012, p. 47-390).*
13. *Traktat o Unii Europejskiej (OJ C 326, 26.10.2012, p. 13-390).*
14. *Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.U.C 321E z 29.12.2006 r.).*

II. Akty prawne innych państw

1. *Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwemu wykorzystywaniu przewagi kontraktowej w obrocie produktami rolnymi i spożywczymi (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1213).*
2. *Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 275).*
3. *Ustawa z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 2094 z późn. zm.).*
4. *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1219 z późn. zm.).*
5. *Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 162).*
6. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 283).*

III. Pozostałe publikacje i dokumenty

1. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system, COM(2020) 381 final.*
2. *Porozumienia wertykalne, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Warszawa 2013.*
3. *B. van der Meulen, M. van der Velde, European Food Law Handbook, Wageningen 2008.*
4. *Hellenic Competition Commission, Competition Law & Sustainability.*
5. *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z dnia 15 kwietnia 2019*

r.: *Lepsze stanowienie prawa: podsumowanie dotychczasowych osiągnięć i utrzymanie dalszego zaangażowania*, COM92019) 178 final.

6. Komunikat Komisji z dnia 8 kwietnia 2020 r., *Tymczasowe ramy na potrzeby oceny kwestii antymonopolowych dotyczących współpracy między przedsiębiorstwami w odpowiedzi na pilne sytuacje wynikające z obecnej pandemii COVID-19*, 2020/C 116 I/02.
7. Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context, Eurostat, 2019 edition.
8. Towards a Sustainable Food System, Scientific Advice System, Group of Chief Scientific Advisors, Scientific Opinion No. 8, Marzec 2020.
9. Transforming our World: The 2030 Agenda for sustainable development, United Nations, 2015, A/RES/70/1.
10. XXVIII Report on Competition Policy 1998, European Commission, Brksuela, Luksemburg 1999.
11. European Parliament resolution of 31 January on the Annual Report on Competition Policy (2018/2102(INI)).

IV. Źródła internetowe

1. ACM's analysis of the sustainability arrangements concerning the 'Chicken of Tomorrow', https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/13789_analysis-chicken-of-tomorrow-acm-2015-01-26.pdf.pdf.
2. Antitrust: Joint statement by the European Competition Network (ECN) on application of competition law during the Corona crisis z dnia 8 kwietnia 2020 r., https://ec.europa.eu/competition/ecn/202003_joint-statement_ecn_corona-crisis.pdf.
3. CMA approach to business cooperation in response to COVID-19, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/875468/COVID-19_guidance_.pdf.
4. Commission Staff Working Document z dnia 7 lipca 2017 r., Better Regulation Guidelines, SWD (2017) 350, <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/better-regulation-guidelines.pdf>.
5. Communication from the Commission z dnia 2 lutego 2000 r. on the precautionary principle, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0001:FIN:EN:PDF>.
6. Competition law and sustainability. A study of industry attitudes towards multi-stakeholder collaboration in the UK grocery sector, Fairtrade Foundation, 2019, str. 10, <https://www.fairtrade.org.uk/resources-library/researching/policy-resources/competition-law-and-sustainability/>.
7. *Competition law need to cooperate: companies want clarity to enable climate change initiatives to be pursued*, https://lpscdn.linklaters.com/-/media/files/document-store/pdf/uk/2020/april/linklaters_competition-law-needs-

-to-cooperate_april-2020.ashx?rev=2c2c8c7d-91a8-496f-99fb-92a799c55c-b2&extension=pdf&hash=6641BEDB36EC877CA43C7D995BD6EEDA.

8. Comunicazione dell'Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato sugli accordi di cooperazione e l'emergenza COVID-19, <https://www.agcm.it/dotcmsdoc/allegati-news/Testo%20Comunicazione%20cooperazione%20e%20COVID-19.pdf>.
9. D.S. Abril, Antitrust, Sustainability and Living Wages/Living Incomes, Competition Policy International, 2020, <https://www.competitionpolicyinternational.com/antitrustsustainability-and-living-wages-living-incomes/>.
10. <http://www.codozasady.pl/prezes-uokik-na-wojnie-z-nieuczciwymi-sprzedawcami/>.
11. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_98_865.
12. <https://forsal.pl/artykuly/1460967,uokik-przyjrzy-sie-wzrostom-cen-i-nieuczciwym-praktykom-sklepow-podczas-pandemii.html>.
13. <https://iclg.com/briefing/14002-comfort-letter-for-medicines-for-europe-europe>.
14. <https://konkurencja.uokik.gov.pl/dzialania-niezgodne-z-regulami-konkurencji/>.
15. <https://promarket.org/2021/03/26/green-antitrust-why-would-restricting-competition-induce-sustainability-efforts/>.
16. <https://www.acm.nl/en/publications/draft-guidelines-sustainability-agreements>.
17. <https://www.bbc.com/news/uk-45906585>.
18. <https://www.cnmc.es/prensa/buzon-covid19-pautas-20200424>.
19. <https://www.cofece.mx/postura-cofece-ante-emergencia-sanitaria/>.
20. <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications>.
21. <https://www.fairr.org/engagements/amazon-soy-moratorium/>.
22. <https://www.feednavigator.com/Article/2019/11/29/EU-trade-groups-aghast-over-push-to-end-Soy-Moratorium>.
23. https://www.lemonde.fr/economie-francaise/article/2016/09/07/viande-bovine-les-eleveurs-et-carrefour-parviennent-a-un-accord_4994192_1656968.html.
24. <https://www.reuters.com/article/us-brazil-soybeans-environment-idUSKB-N1XZ1CV>.
25. <https://www.reuters.com/article/us-brazil-soybeans-moratorium-idUSKB-N1XF2J6>.
26. <https://www.rp.pl/Firma/303059945-RPO-skarzy-do-sadu-zgode-UOKiK-na-kupno-Polska-Press-przez-PKN-Orlen.html>.
27. <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-sad-polska-press-orken-chodzi-o-zabezpieczenie-skutkow-koncentracji>.

28. <https://www.skadden.com/insights/publications/2020/11/green-competition?fbclid=IwAR0HyHUNB122oyAkauu3KUKTVGDeQRSQ-tImRWql4zyvN4aoyINPdVNfWVw>.
29. <https://www.straitstimes.com/world/jakarta-wants-oil-majors-to-ditch-zero-deforestation-pact>.
30. <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2016/aug/20/green-washing-environmentalism-lies-companies>.
31. https://www.uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=17259.
32. https://www.uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=17303.
33. Position on EU Competition Law. Cooperation Agreements for Sustainability, Fair Trade Advocacy Office, June 2020. https://fairtrade-advocacy.org/wp-content/uploads/2020/06/Policy-position-paper_EU-Competition-Law_final.pdf.
34. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Authority, and laying down procedures in matters of food, (2001/C 96 E/17), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52000PC0716&from=EN>.
35. Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 grudnia 2019 r. dotyczące wykonania i skutków przepisów dotyczących dobrowolnego etykietowania na mocy rozporządzenia (WE) nr 1760/2000 zmienionego rozporządzeniem (UE) nr 653/2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0625&from=EN>.
36. *State of play in the EU on GM-free food labelling schemes and assessment on the need for possible harmonisation - Case studies*, European Commission, Directorate-General for Health and Food Safety, 2015, tekst dostępny na stronie: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/plant/docs/gmo-traceability-gm-final_report_en.pdf.
37. *Sustainability cooperations between competitors & art. 101 TFEU*, Unilever submission to DG COMP, https://www.covcompetition.com/wp-content/uploads/sites/21/2020/05/UNILEVER-SUBMISSION_SUSTAINABILITY-COMPETITION-LAW.pdf.
38. World Banana Forum, *Current challenges banana industry*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Berlin 2019, <https://www.bananenbuendnis.org/wp-content/uploads/1-World-Banana-Forum.pdf>.

Spis tabel i rysunków

RYSUNEK 1. Rodzaje korzyści na podstawie art. 101 (3) TFUE w praktyce decyzyjnej KE	38
RYSUNEK 2. Rodzaje korzyści na podstawie art. 101 (3) TFUE w praktyce orzeczniczej Sądu i Trybunału	38
TABELA 1. Proponowane zmiany w porównaniu ze standardami stosowanymi do brojlerów.....	62

Aleksandra Kołodziejczyk – absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Ukończone z wyróżnieniem studia magisterskie kontynuuje w ramach pisania doktoratu pod kierunkiem prof. dr. hab. Roberta Grzeszczaka. Obecnie w trakcie studiów magisterskich na Uniwersytecie w Utrechcie z zakresu prawa i zrównoważonego rozwoju. Prywatnie i zawodowo poświęcona ochronie środowiska i promowaniu zrównoważonego odżywiania.

Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
pl. Powstańców Warszawy 1, 00-950 Warszawa
www.uokik.gov.pl

ISBN 978-83-64681-34-9

9 788364 681349